M. Biržiškos

Barono gyvenimas ir raštai

„DIRVOS“ B-VĖS LEIDINYS

KAUNAS 1924 MARIAMPOLĖ

Šis raštas eina kartu su mano knygele „Iš Barono poėzijos“, paaiškindamas jos tekstus mokyklai.

M. B-ka.

I. Lietuvos bajorų visuomenė pirmoje XIX amžiaus pusėje.

Dar 1386 m. pirmąkart susidėjusi su Lenkais ir 1569 m. jųjų visiškai paveržta, XVII — XVIII amžiaus Lietuva, kaip ir Lenkai, kentė visuotiną suirutę. Lenkų karalius teturėjo valdžios vardą: šalį valdė bajorų seimai Varšuvoje, kurie berods daugiausia aprūpino besipiaunančių tarp savęs ir mokančių juos panaudoti didžiūnų reikalus. Nestengdami įveikti, silpnesnieji didžiūnai ir bajorai ardė seimus. Kaip ir Lenkų, Lietuvos bajorai skriaudė miestelėnus ir sodiečius, katalikai nesutiko su reformatais ir pravoslavais, kurie, nekartą skriaudžiami, šaukėsi į talką vienatikių kaimynų. Rusai ir prūsai neva jiems padėti brovėsi į mūsų šalį. XVII a. pusėje Lietuvą užtvino svetimi plėšikai: rusai buvo pagriebę Gudus ir Rytų Lietuvą su Vilniumi, švedai — Lietuvos vakarus; per Lietuvą ėjo totoriai, bajorų pašaukti į talką prieš Prūsų kunigaikštį, kuris buvo susidėjęs su Lenkų ir Lietuvos priešais. Atrodė lyg Lietuvai ir Lenkams būtų jau galas priėjęs. Tiktai sunkiomis pastangomis pavyko šį kartą priešais nusikratyti. Tačiau ir vėliau Lietuva taip buvo apsilpusi, jog per ją ėjo, niekieno nekliudomos, kovojančių tarp savęs kaimynų kariuomenės, kurios plėšė kraštą, slėgė žmones. Visur kur gyvenimas buvo suiręs, seimai ir teismai didžiūnų priklausomi, bajorai išdidę ir neapsišvietę, kariuomenė padykusi, žmonės suvarginti. Nesantaika ir suirutė padrąsino pagalios Lenkų ir Lietuvos kaimynus — Rusus, Prūsus ir Austrus—antroje XVIII a. pusėje abu tuodu kraštu tarp savęs išsidraskyti, pasidalyti. Bebuvo likę dar tiktai apkarpytas Varšuvos mozūrų plotas ir tikroji Lietuva, nuo kurios ligi tol jai priklausę gudų kraštai jau buvo atplėšti. Po nenusisekusio Lenkų ir Lietuvos mėginimo 1794 m. priešus išvaryti (Kasčiuškos sukilimas) šie pribaigė tuodu merdinčiu kraštu. Lietuvos užnemunė (Suvalkija) kartu su Lenkais teko Prūsams, o likusioji Lietuvos dalis (Vilniaus, Kauno ir Gardino sritys) — Rusams, kuriems berods XIX a. pradžioje kliuvo ir užnemunė.

Nemokėdami tvarkytis, bajorai prarado savo šalį. Sviesiausi, ir geriausi tėvynės sūnūs seniai tai numatė ir nekartą mėgino prieš tai perspėti bajorų visuomenę. Antroje XVIII a. pusėje jie net mėgino besiartinančiai pražūčiai užbėgti už akių, sumanę naujai sutvarkyti visuomenės gyvenimą: pakelti karaliaus valdžią, pakelti miestelėnus, apginti kaimiečius nuo ponų sauvalios, padidinti ir pagerinti kariuomenę, pagerinti mokyklas, suteikti mokslo ne tik bajorams, bet ir kaimiečiams. Popiežiui panaikinus jėzavitus, kurie per du šimtu metų Lietuvos bajorus mokė savo kolegijose (Vilniaus, Kražių gimnazija) ir universitete (Vilniaus akademija), bet nestengė bajorų visuomenės tinkamai įšviesti, Varšuvos seimas 1773 m. paskyrė Edukacinę Lenkų ir Lietuvos Komisiją visiems jėzavitų turtams perimti ir pavesti mokyklu naudai. Komisija stengėsi pagerinti mokyklas, padauginti jas, įkurti parapines kaimiečiams, paruošti vadovėlių. 1791 m. seimas priėmė gegužės 3 d. konstituciją, kuri dar labiau už Liublino uniją surišo Lietuvą su Lenkais, kartu betgi stiprino pairusią valdžią, tvarkė įstatymus ir teismus. Budrūs Lietuvos ir Lenkų kaimynai neleido šių sumanymų įvykinti, tačiau, įkliuvusi į svetimą jungą, mūsų, kaip ir Lenkų, bajorų visuomenė XIX a. tebegyveno didžiųjų XVIII a. sumanymų atminimu ir bent dalį jųjų mėgino pritaikinti prie naujų sąlygų.

XVIII a. susirūpinę naujais visuomenės ir politikos reikalais, be to, šviesuomenės raginami, Lietuvos bajorai buvo palinkę šviestis. XIX a., Rusų valdžios atstumti nuo valstybės ir politikos gvvenimo vairo, nedaug begaudanıi jį pakreipti ir šiaip atsidūrę sunkesnėje padėtyje, jie dar labiau paties gyvenimo buvo verčiami mokytis; mokslas, ypačiai smulkiesiems ir bežemiams bajorams, dažnai būdavo kuone vienintelis ginklas išsilaikyti būvio kovoje. Į ateitį toliau žiūrintiems visuomenės vadams rūpi, kad XVIII a. Edukacinės Komisjos pradėtasai švietimo darbas nenutrūktų, bet išaugtų ir apimtų visą visuomenę, tuo ją stiprintų ir ruoštų politinei nepriklausomybei atgauti. Tad pirmaisiais XIX a. dešimtmečiais, kolei Rusų vyriausybė neperdaug tesikišo į mūsų mokyklas, bajorai šviečiasi sparčiai.

1579 m. jėzavitų įkurta akademija lotynų ir tik iš dalies lenkų kalba teikė kraštui teologijos, filosofijos, istorijos, literatūros teorijos ir senovės kalbų, nuo 1644 m. ir teisių mokslo. 1784 m. Jėzavitus panaikinus, sunykusi akademija atgijo Lietuvos Vyriausiosios Mokyklos vardu, 1803 m. paversta Vilniaus uni-

versitetu. Vyriausioji Mokykla įvedė gamtos ir medicinos mokslus. Universitetas pakėlė kuone visas savo mokslo šakas, ypačiai nuo 1815 m. įgarsėjęs ne tik savo profesoriais, bet ir savo įtakumu jaunuomenei ir šiaip Lietuvos kultūrai. Jau kuone visi mokslo dąlykai buvo aiškinami lenkų kalba; tatai reiškė bąjorų visuomenę vis labiau lenkėjant. Kartu betgi vis labiau besirūpindamas pažinti ir ištirti Lietuvos praeitį bei dabartį, universitetas kreipė į tai visuomenės akis, gilino jos žinias. Patekusi į Rusų jungą, toji visuomenė ir pati buvo palinkusi praeitį atsiminti, lyginti ją su nauju gyvenimu, josios ilgėtis. Lietuvos bajorų visuomenėje dar nebuvo išdilę ne tik bendri su Lenkais valstybinės praeities atsiminimai, bet ir Gedimino, Vytauto, net pasakų Palėmono vardai. Nebuvo dar išnykusi meilė savo krašto, jojo gamtos ir žmonių. Patekę po Rusais, bajorai svajojo apie nepriklausomybės sugrąžinimą, suprasdami ją būsiant bendrą su Lenkais; tuo reikalu sukilo prieš Rusus 1794, 1812, 1831 ir 1863 metais. Lenkų mokslas, kurio teikė bajorų visuomenei universitetas ir jo priklausomos gimnazijos bei kitos mokyklos, skiepijo jai bendrą lenkų kultūrą, bet nestengė išrauti tebeužsilikusio Lietuvos bajorų nujautimo esant juos ne lenkų kilmės, esant grynus lietuvius. Lietuviai jautėsi esą ne vien Aukštaičių ir Žemaičių bajorai, bet ir šiaip visų tų kraštų, net ir gudų, kurie buvo priderėję senovės Lietuvos valstybei ir to dar nebuvo pamiršę. Taip jie buvo nusistatę ne tik universiteto metu (Rusų vyriausybė jį uždarė 1831 m.), bet ir vėliau, iš dalies net po 1863 m. sukilimo.

Pirmosios XIX a. pusės Lietuvos bajorų visuomenė, lenkų mokslininkų padedama, uoliai darbuojasi Lietuvos istorijos, kiek ir lietuvių tautotyros srityje. Po XVI a. Strikauskio Lietuvos metraščio, arba kronikos (lenkų kalba), ir XVII a. kauniečio Kojelavičiaus Lietuvos istorijos (lotynų kalba), iš kurių mūsų bajorų kartų kartos sėmėsi sau žinių ir prisilaikė sau senovės atsiminimų, Čackis (miręs 1813 m.) pagilino jųjų žinias, 1800—01 išspausdinęs lenkų kalba savo svarbų tyrinėjimą Apie Lietuvos ir Lenkų teises, kurį atrėmė senuoju Lietuvos statutu. Jo pakurstytų Varšuvos mókslininkų raginami, tik įkurto Vilniaus universiteto profesoriai 1803—04 m. susidėmėjo lietuvių kalba ir senovės tikyba. Kunigas Baužas ukmergietis (miręs 1823) 1806 paskaitė (lenkų kalba) Varšuvos mokslo draugijoje platų raštą Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę, kurį (1810) išspausdinęs, padarė

didelio įspūdžio Lietuvos bajorams, ypačiai žemaičiams. Baužo knygelė paragino Vilniaus profesorių Lelevelį (mirusį 1861) įsigilinti į Lietuvos praeitį. Kitas Lietuvos istorijos žinovas prof. Onacevičius (miręs 1845) — nedaug tėra paskelbęs savo tyrinėjimų, bet savo žiniomis ir patarimais nevienam yra padėjęs; Daukantas nemaža yra iš jo pasimokęs. Prof. Danilavičius (miręs 1843) tyrinėjo Lietuvos istoriją ir XV—XVI a. Lietuvos metraščius. Prof. Jaroševičius (miręs 1860) parašė (lenkų kalba) puikius senovės Lietuvos kultūros paveikslus (1844—45), kurie net mūsų gadynėje nėra nustoję reikšmės. Norbutas (miręs 1864) 1835—1841-ais m. pagarsėjo savo plačiais lenkų kalba 9 tomais surašytais, Lietuvių tautos įvykiais (būtove, arba istorija), kuriuose betgi nemaža yra pripainiojęs ir tuo ne vieną suklaidinęs. Krašiauskis (miręs 1887) lenkų kalba 1831—1841 parašė plačią ir svarbią Vilniaus miesto istoriją, 1849 aprašė Vytauto gadynės Lietuvą, 1850 Lietuvą: josios praeities įvykius, lietuvių padavimus, dienas, kalbą, bei senovės tikybą. Žemaitis Jucevičia (miręs 1846) 1846 išspausdino, taip pat lenkų kalba, savo įdėmią knygą Lietuvą, kuriai surinko daug svarbios medžiagos — mūsų žmonių dainų, papročių. Balinskis (miręs 1864) 1846 aprašė (lenkų kalba) senovės Lietuvą, josios miestus ir miestelius, 1862 — Vilniaus akademijos istoriją.

Vis tai buvo Vilniaus universiteto profesoriai, mokiniai ar šiaip jam artimi žmonės. Ne lenkiškai, bet lietuviškai parašė to pat universiteto mokslus išėję žemaičiai nebajorai: Daukantas (miręs 1864) 1845 „Būdą senovės lietuvių ir žemaičių“ ir Valančius (miręs 1875) 1848 „Žemaičių vyskupystę“, kuriuodu veikalu (Daukantą dalinai) lenkai tuojau išsivertė į savo kalbą.

Ne vien mokslo darbais, bet ir jautriąja literatūra, eilėmis ir neeilėmis, anos gadynės Lietuvos bajorų visuomenė, kad ir lenkų kalba, reiškė savo lietuviškumą, tariant, Lietuvos meilę ar bent susidėmėjimą Lietuvos praeitimi ir dabartimi, josios gamta ir žmonėmis. Toli gražu ne visi tie bajorai buvo lietuviai. Kiti lenkai, net Lietuvos nematę nei, rodos, nieko bendra su ja neturį, sekė Lietuvos bajorų pavyzdžiu ir bent josios praeities slėpinius savo kūriniuose stengėsi įspėti.

Lietuvos atgijimas literatūroje prasideda, Lietuvai nepriklausomybės nustojus; jai tebėsant su Lenkais susidėjusiai, Varšuva traukė iš jos geriausius rašytojus (Naruševičių, Kniazniną, Niemcevičių), kurie bendroje sostinėje veikiai pasimiršdavo iš

kur kilę, Lietuvoje gi likdavo tiktai menkiausieji. Jau pirmame ir antrame XIX a. dešimtmety lenkų literatūroje pasirodo tragėdijų, apysakų, poėmų iš Lietuvos praeities: Palėmono giminės kunigaikštytė, Mindaugas, Narimantas *), Traidėnis, Kęstutis, Jogėlanidà. Be vardų, lietuvybės čia dar nedaug terasime.

Tačiau Mickevičius (miręs 1855) Lietuvą ir jos žmones taip yra iškėlęs, jog jo Gražina (1823), Valenrodas (1827) **), Ponas Tadas (1834) ***) ne tik gilino visuomenėj meilę savo kraštui, bet ir ne Lietuvoj pagarsino jos vardą. Mickevičiaus poėzija padarė įtakumo daugeliui Lietuvos ir Lenkų poėtų, kreipdama jų kūrybą Lietuvos praeities linkui. Ne lietuvis, bet Lietuvos sostinėje išėjęs gimnazijos ir universiteto mokslus, didysis lenkų poėtas Slovackis (miręs 1848) 1829 Mindaugo ****) dramoje senovės lietuvius „stabmeldžius" iškėlė aukščiau už jų priešus krikščionis ir tuo daug ką papiktino.

Net tretysis didžiųjų lenkų dainių, arba poėtų, Krasinskis (miręs 1859), tiek teturėjęs bendra su Lietuva, kad buvo gimęs iš Radvilaitės, 1830 Goštauto apysakutėje nevykusiai mėgina įsileisti į Lietuvos praeitį. Nepaliko didelių kūrinių iš Lietuvos istorijos, bet jautėsi esą jos ištikimi sūnūs Mickevičiaus draugai ir gerbėjai bei poėtai, lietuviai ir gudai, Odinis (miręs 1884: Lietuvio vergė, baladė), Aleksandras Bareika Chodzka (miręs 1891: Avietės, baladė), Korsakas (miręs 1855).

Atsirėmęs savo ir Norbuto Lietuvos praeities tyrinėjimais, Krašiauskis mėgino ją įvaizduoti poėmų trejybėje: Vytuolio rauda (1840: iš Lietuvos mytologijos ir senovės padavimų, tautos pasakų bei dainų), Mindaugas (1842—43), Vytauto kovos (1844—45), kuriose mirštantį Vytautą išžodo prieš Lenkus:

Lietuvą svajojau matyti galingą,
nuo jūrių lig jūrių gulinčią plačiai,
laisvą, turtingą, stiprią ir laimingą,
bet mirsiu ją Lenkams priverstas užleist.
Nors trims dienoms duokit, valandai vienai
Lietuvai vainiką! Šokte pašoksiu
nuo mirštamo patalo, stulpus įtrenksiu
ten, kur jos ribos; sienomis atskirsiu

---

*) Vrubliauskienės Narimantas yra Kudirkos išverstas į lietuvių kalbą.
**) M. Biržiškos „Iš A. Mickevičiaus raštų". 1.
***) K. Šakenio ir A. Valaičio išversta į lietuvių kalbą.
****) Kudirkos išversta.

nuo Lenkų krašto! Prie mūsų krūtinės
Lenkai yra dėlės, kur siurbia mūs kraują,
dievus ir kalbą ir bočių liepimus —
viską išsiurbė ir dar ilgai siurbs jie!
Nebliks mums nieko, tik menkas šešėlis,
bejėgis, silpnas, koks aš dabar esmi!
Ilgai mėrdės kraštas, bus marinamas
sunkiai, prašysis mirti, bet, verčiamas
gyventi, stenės surištas, sužeistas, prislėgtas.

(Vertimas).

Šitokios ir panašios eilės piktino vienybės su Lenkais šalininkus, kad pradedą tą vienybę ardyti, bet to meto Lietuvos bajorijai labai tiko, ir ji atsidėjusi šias poėmas skaitė, gaivindama meilę savo kraštui ir jojo praeičiai.

Tai visuomenei buvo betgi malonesnis, kurį laiką labiau už Mickevičių ir Krašiauskį jai žinomas, kitas poėtas, kaip ir anuodu, Lietuvos Guduose užaugęs Kondratavičius (miręs 1862). Savo Kelionėse po Lietuvą (II daly, 1860) jisai paraudęs pats sau prikišo, jog kad ir būdamas lietuvis, nemokėjęs lietuviškai ir todel su Vilniaus krašto lietuviais nesusikalbėdavęs. Mylėdamas Lietuvos šalį, jos upes, pievas, laukus, paukščius ir žmones, didžiuodamasis kilnia savo šalies praeitimi, savo jausmus jis reiškė (lenkų kalba) daugybėje eilių, dainelių, poėmų. Kaimo mokykloje (Ant galo mūsų kaimo stojosi naujiena), Nemokančio rašyti dainoje (Niekam ant svieto aš nepavydžiu), Šventajame Petre (Oi, namučiai griūna, gyvulėliai žūna), Lėlėje, kur mergaitė kalbasi su lėle apie netikusį tėvo dvarininko pasielgimą, eilėse Apie valstiečių atleidimą, kuriose, pasipiktinęs bajorų nusistatymu prieš visišką žmonių paleidimą nuo baudžiavų, poėtas kratosi pats esąs bajoras*),—tuose ir kituose eilėraščiuose jis neslėpė savo gilaus pritarimo kaimo žmonems ir griežtai smerkė jujų engėjus. Visa tai, tiesa, atstūme nuo jo sukietėjusius žiauresniuosius bajorus, bet jųjų geresniuosius, jautresniuosius ir šviesesniuosius griaudino, kėlė juose užuojautos jausmų baudžiauninkams, siekė ir šviesesniuosius nebajorus. Tačiau visą bajorų visuomenę žavėte žavėjo — Mickevičiaus įsriuventos ir kur kas silpniau už jo kūrinius sukurtos, bet visuomenei suprantamesnės — Kondratavičiaus poėmos iš Lietuvos istorijos — Denbaragis (1850), Piastų duktė

*) Visa tai išversta p. Armino, A. Jakšto, L. Giros.

(1855)*) su pagarsėjusia vėliau senovės lietuvių karo daina (Tegul giria šlamščia, ūžia), paties poėto mylimiausias Margis (1854), kurs žudosi, nestengdamas Punios pilies apginti. Margį pagerbė vėliau (1881) ir Krašiauskis, senatvėje vėliai prisiminęs jaunystės jausmus ir Kunigo apysakoje, nusigrįžęs nuo lenkų gyvenimo, kurį, palikęs Lietuvos ir gudų kraštą, per 30 metų vieną savo apysakose tevaizdavo, atsigrįžęs į lietuvių padavimus. Mūsų metu Šiaulėniškis jau lietuvių kalba Margiui pavedė Pilėnų kunigaikščio dramą. — Pats Kondratavičius didžiavosi esąs Lietuvos poėtas, apie Lietuvą lietuviams tedainuojąs.

Lietuvos bajorai reiškė savo jausmus ne vien eilėmis, bet ir apysakomis, apsakymėliais, vaizdeliais. Vieną pirmųjų ir geriausiųjų Lietuvos istorijos apysakų parašė kaunietis Bernotas (Bernatavičius, miręs 1836): Pajauta**), 1826. Savo apysakai apdoroti jis pėsčias apkeliavo minėtinas Lietuvos XIV a. istorijos vietas, apie kurias vėliau joje pasakojo. Vėlesnįjį sulenkėjusių Lietuvos bajorų gyvenimą vaizdavo Ževuskis (miręs 1866) garsiuose Saplyčios atsiminimuose (1839) iš padykusio XVIII a. kunigaikščio Karolio Radvilos, garsaus „Panie Kochanku" (jo priežodis; išvertus bus: mieluti, malonusis, mylimasis pone) gadynės, iš to pat gadynės Lapkrity (1845), iš XVII a. lietuvių, lenkų ir švedų karo apysakoje Karžygys Lizdeikis (1852). Taip pat bajorų, mėgiamojo „Panie Kochanku" laikus vaizdavo Ignas Bareika Chodzka (miręs 1861) Kvestoriaus atsiminimuose (1844), o savo Lietuvos paveikslams ir Lietuvos padavimams ėmė medžiagos iš XVIII—XIX a., kartais ir iš XVII a. atsiminimų. Kad ir tie neįdėmaus bajorų gyvenimo atsiminimai negilino jų tautinės ne tėvyninės sąmonės, kaip ir Ževuskio istorijos apysakos, jie betg pasižymėjo karštu Lietuvą mylinčio Bareikos jausmu, kurio ne Lietuvoje gyvenęs Ževuskis neturėjo.

Tai tokia buvo pirmojoje XIX a. pusėje Lietuvos bajorų visuomenė, josios literatūra lenkų kalba ir jųjų bei jų literatūros lietuvybė.

---

*) Armino išversta.
**) Išversta į lietuvių kalbą.

II. Ponai ir mužikai.

Lietuvai Rusams patenkant, veik visa mūsų žemė priklausė ponams, bažnyčiai ar vyriausybei. Ponų, bažnyčios ir karaliaus (vyriausybės) dvaruose žemę dirbo baudžiauninkai. Vieni ir kiti mokėjo mokesnius vyriausybei ir bažnyčiai, be to, ėjo baudžiavas, arba kunigystą, t.y. ponystą: ponų žmonės — ponų naudai, karališkieji — vyriausybei, bažnyčios žmonės — klebonams; taip pat turėjo atlikti daug visokių prievolių, kurių iš jųjų reikalavo jų ponai ar vyriausybė. Karališkieji, berods, ilgą laiką už naudojamąją žemę temokėjo vyriausybei čyžes, o baudžiavų nėjo, bet XVIII a. vidury ir čia buvo pramanytos baudžiavos, prieš kurias mūsų Pakuršės (Šiaulių, Joniškio, Žagarės, Gruzdžių) dvarų žmonės 1769 m. buvo sukilę ir, kad ir nukentėję, jas sau žymiai palengvino. Šiaip vis delto karališkųjų žmonių padėtis buvo lengvesnė nei ponų baudžiauninkų, nes pirmųjų baudžiavos ir kitos prievolės buvo surašytos „inventoriuose“, kurių turėjo dvarų prievaizdos laikytis, tuo tarpu ponų valdžia savo žmonėms buvo labai plati, įstatymu veik neapribota. Ką ponai norėjo, tą savo žmonėms darė. Tad žmonės jau tada liūdnai dainavo:

Mes negalim apipiešti
nei išpasakoti,
kad jau esame nuo ponų
iš visur apstoti.

. . . .

Kaip mes eisim iš to dvaro,
daug cūdų darysim,
visus ponus ir tijūnus
į peklą varysim.

Nors šviesesnieji bajorai suprato valstybę žūsiant, baudžiauninkų gyvenimo nepalengvinus, bet jie tedrįso gegužės 3 d. konstitucijoje baudžiauninkams pažadėti įstatymus dabosiant, kad ponai vykdytų tas sutartis, kurias surašys su savo žmonėmis. Jei bent patys kilniausieji mėgino pagerinti savo baudžiauninkų padėtį, paversdami juos laisvais ūkininkais, kurie mokėjo jiems už žemę čyžes, kaip yra padaręs Vilniaus kanauninkas Brastauskis Turgelių parap. (4 mylios nuo Vilniaus — Merkinės, vėliau Paulavos dvaras, 1767) arba ministeris Kreptavičius Ščersų dvare netolimuose Guduose (3 mylios nuo Naugardėlio, 1790). Labiau už kitus Lietuvos kraštus čyžės Žemaičiuose buvo prasipla-

tinusios, kur žmonės, pirkliaudami su Ryga ir Tilže, geriau laikėsi, ir todel patiems ponams patogu buvo nesinaudoti slėgiančiomis baudžiavomis, pasitenkinus vien brangiomis čyžėmis.

Kasčiuška 1794 m. kreipėsi į valstiečius, paleisdamas nuo baudžiavų visus, kurie stos ginti tėvynės, ir ateityje visiems baudžiauninkams laisvę pažadėdamas. Pakartodama tai, Lietuvos sukilėlių vyresnybė verčia Kasčiuškos atsišaukimą ir į lietuvių kalbą: „dabar nieko nenorim, kaip tiktai išeiti iš nevalios maskolių ir prigrąžinti valnastį visiems", gi pirma pražudžiusi visus „nezgada", kai „vieni norėjo prasčiokams valnastį duoti, kiti buvo priešingi, traukdami nuo dienos iki dienos del savo turto, o kitiems užvydėjo ir del to negailėjo, norint visi būtų nevalioj maskoliaus". Tad žmonės, ypačiai žemaičiai, raginami, be to, kunigų ir kitų, idant „kožnas žmogelis ratavotų savo vierą" ir „šalin varytų nepritelį iš savo žemės", norėdamas „žemaičius užlaikyti",—žirgus pabalnojo, ir traukdami „Padėk, padėk, pons Kasčiuška, maskolių valioti", prie šio „mužikų generolo" „vaisko pristojo". Pavyzdžiui, Daukanto tėvai dalyvavo mūšy ties Liepoja. Kiti sukilime dalyvavę baudžiauninkai tikrai buvo savo ponų paleisti (Švenčionių aps. Radvilos Užuraisčio Vaitkūnas ir kiti).

Nors sunkus buvo žmonių gyvenimas, bajorams beponaujant („o kad Poniatauskis Palsčioj ponavojo, ponams davė valią ir žmones korojo", dainuojama), tačiau jis virto dar sunkesnis po Rusų carais. Rusų baudžiavos buvo skaudesnės už Lietuvos ar Lenkų, ir Lietuvai atsidūrus „po maskoliais", šie sulygino jos baudžiavas su saviškėmis. Žmonių baudžiavos ir prievolės dabar jau imta reikalauti ne nuo „dūmo" (kiemo), kaip pirma, bet nuo „dūšios" (žmogaus), kaip Rusijoje. Dvarui darbo „dienų" padaugėjo. Sunki buvo ir 25 metams imamų nuo „dūmo" skaičiaus rekrūtų kareivių padėtis (Neščėslyvi mes berneliai, kur mes pasidėsim, nuo maskolių prakeikiųjų kur mes beišbėgsim). Daugelis karališkųjų dvarų caro išdovanota rusų didžiūnams, kurie į juos įvedė tokias pat, kaip ir ponų dvaruose, net dar sunkesnes baudžiavas („o kai Katarina Palščią užvajavojo, sodžius kasavojo, dvarus budavojo", dainuojama). Pro vieną šitokį dvarą Žemaičiuose važiuodamas, caras (1807) nustebo pamatęs, jog laukai stovi neapdirbti, ir pasipiktino išgirdęs, jog negalėdami pramisti, prislėgti, pusbadžiu gyveną baudžiauninkai miršta limpamosiomis ligomis, meta ūkį ir elgetauja.

Kaip sunku buvo žmonėms gyventi, aišku iš pačių bajorų liudymų. Poška savo Žemaičių ir Lietuvos mužiką šiaip vaizduoja:

Pons mūsų, norėdamas padauginti turtą,
tuokart, kada aš verkiu, pasidaro kurčias;
kaipo gyvulį savo tiktai darbui augina,
kas metai vis mokesnius ir lažą padaugina;
ypačiai gvoltai, sargai, šarvarkai ir talkos,
reikia per naktis ir dienas dvare rantyt malkas,
reikia galvijus ir arklius visados pašerti
ir su naštais ant sprando atnešti jiems gerti,
reikia duoti žąsis, gaidžius, kiaušius, vilnas, uogas,
riešutus, grybus, sūrius, ilges, linų sruogas
ir visokias rinkliavas, kurios vis didinas, —
Dievas žino, kaipo anos lenkiškai vadinas.
O žemės pusrėžėlis, vietomis smiltingas,
kitur tikras pajauris, o kitur purvingas,
bet ir tasai toks yra, kad tamsta žinotum,
jog šuo didis atgulęs uodega užklotų.

Mužikėlio giesmėje (Vos aušra švinta) Poška dar smarkiau pasako:

Ponas turi auksą ant kojų, ant pirštų,
aš be skatiko gyvenu ir mirštu;
meluoja, kas sako, jogei žmonės lygūs:
bajoras be prekės, mužikas didei pigus!

Ažukalnis kiek vėliau sušunka:

Ponai turi po savim tūkstantį dūšių,
o savyje — nė vienos.

Mickevičius Vėlinėse irgi vaizduoja beširdį poną, kurio pasimirusio vėlė virstanti šmėkla, varinėjama jo nukankintųjų ir paukščiais virtusių baudžiauninkų vėlių. Vėlės paukščiai jam primeną: vieną jųjų liepęs sargams išplakti, kurie „mėsas, kaip grūdus nuo varpų, kaip sausas ankštis nuo pupų, nuo kaulų nulupo“; žiemos naktį, kai „vėtra siuto, pusnis ūžė, šaltis šalo“, išvijęs kitą iš dvaro ir dar kitaip engęs savo žmones. Taip nusidėjusiai pono vėlei niekas padėti negalįs:

Taip amžius per šalių šalį
pareis klaidžiot, kęsti stoką,
nes kas žmogum būt nemoka,
žmonės jo gelbėt negali.

Slėgiami baudžiauninkai teieško paguodos bažnyčioje; nors, pasak Poškos Mužiko, „Dievas taip aukštai, karalius taip toli gyvena“, tad į juos nenueina (žmonių) verksmai nei šauksmai“, vis delto pats Poška, nieko nelaukdamas iš vyriausybės, Dievu tepasitiki: „Viešpats Dievas tesusimyli ant dalies mužiko“. Kiti degtinėje skandina savo rūpesnius: („kol sulauksim smerties, viltyj gyvenant arielką reik'gerti“ sako Mužikėlio giesmė). Kiti, pagalios, ypačiai nuo kareiviavimo, bėga į Prūsus. Prancūzų Didžiajam Napoleonui įkūrus Varšuvos kunigaikštybę, į kurią pateko ir užnemunės lietuviai („suvalkiečiai“), einant Prancūzų įstatymais (Napoleono kodeksu), visi žmonės buvo ten pripažinti laisvi. Žmonėms žemės kad ir neduota atleidžiant ir jie toliau buvo priversti ponų priklausyti, bet jųjų „dūšios“ ponams nebepriklausė, baudžiavų nebebuvo. Valstiečių padėtis ėmė eiti geryn.

Žemaičiai ir aukštaičiai - nesuvalkiečiai tepavydėjo suvalkiečiams ir nekantriai laukė, kada prancūzai ir juos išvaduos ne tik iš rusų, bet ir iš ponų jungo. Kiti juos, ypačiai jaunuomenę, kurstė:

> Berneliai, berneliai, kur jūsų valnastis?
> Eikit pas prancūzą tenai anos rasti.

Tad vienas kitas, supratęs patį „Panipartą“ (Napoleoną Buonapartę) jį „prašant“ „į vainelę joti“ ir sekdamas kai kuriais į Napoleono legijonus išbėgusiais bajorais, tuo pat keliu, dažniausiai pro Birštono-Prienų kilpą, į užnemunę bėgo. Vieni ten įsikurdavo, o kiti tikrai į prancūzūs (= lenkų legijonus) ėjo. 1812 m. Napoleonui per Lietuvą (Tilžę—Kauną—Vilnių) įsiveržus į Rusiją ir rusams pasitraukus, baudžiauninkai laukė, kad prancūzai paleis juos iš baudžiavų, bet neperdaug tepasitikėjo jųjų galybe ir į kariuomenę retas testojo savo noru. Bajorų jaunuomenė karščiavosi, vyresnioji karta abejojo, ar beįveiks prancūzai rusus, o kiti bijojo ir prancūzų įsigalėjimo, kad, įsitvirtinę Lietuvoje, nepanaikintų baudžiavų ir savaip jos nesutvarkytų. Tačiau „kaipo nuo medžių lapeliai nukrito, taipo prancūzai nuo šalčio iškrito“. Napoleonui gi prakišus, pasvirusi senoji tvarka vėliai atsigavo. Vis delto bajorų šviesuomenė, ypačiai jaunuomenė, suprato, jog, visur aplinkui baudžiavoms išnykstant (Suvalkų užnemunėje, Prūsuose, Kurše), negi gali jos Lietuvoje amžinai žmones varginti. Baudžiavų nusitęsimas tolino kaimiečius nuo bajorų. Bajorai jautė savomis jėgomis neatsispirsią

Rusų vyriausybės pastángoms suliedinti Lietuvą su Rusų valstybe ir juo mažiau galį svajoti apie nepriklausomybės sugrąžinimą. Tad šviesiausieji jųjų vis darė pastángų šiokiu ar tokiu būdu baudžiavas palengvinti ir pagreitinti jų panaikinimą.

Rusų vyriausybė svyravo. Ji susiprato turinti žmonėms palengvinti, kai kas numatė baudžiavas gausiant ilgainiui išnykti, bet ji vengė aiškių, griežtų žingsnių. Ji bijojo prisileisti į tą reikalą bajorų, idant šie nepaverstų jo savo naudai, o kartu žmonių akyse nevirstų jų užtarėjais, tuo nesusiartintų su valstiečiais. Tad Povilas caras tepareikalavo (1797) sumažinti baudžiavų dienas ligi trijų savaitėje, bet niekas to nežiūrėjo, tad dar 30-mis metų vėliau Mužikėlio giesmė skaudžiai tvirtino žmones turint net „dešimt dienų nedėlioj baudžiavos“! Jiems buvo kiek naudingesnis Aleksandro įsakymas (1803), kuriuo leista bajorams tam tikromis sąlygomis baudžiauninkai versti laisvais ūkininkais. Tatai buvo neprivaloma, tad tik šviesesnieji tą įsakymą tepritaikino savo žmonėms. Pagarsėjo Karpis, kuris (1809) Joniškių (Joniškėlio), Linkuvos, Krinčino ir kituose dvaruose 7000 „vyriškųjų dūšių“ testamentu pavertė laisvais ūkininkais. Šiems betgi vyriausybė tuojau sunkius mokesnius užvarė, tad teisingai Mickevičius paskui geraširdžius bajorus įspėjo:

Patariu betgi laisvės tuščios jiems neduoti,
kaip kad Karpio valstiečiai, tartum paliuosuoti,
dar didesnius vargus paskui kęsti turėjo,
nes jiems trigubą mokesnį rusai uždėjo.
Man atrodo, būtų ir gražu ir padoru
šiuos valstiečius įtraukti į luomą bajorų
ir suteikti jiems garbes*).

Tad daugelis bajorų, ypačiai Žemaičiuose, tenkinosi čyžėmis, kuriomis baudžiavas vertė (1835 metais Rietavo Oginskis ir kiti). Vis delto apie ketvirdalį valstiečių buvo laisvieji ūkininkai. Nemaža (pusė to, kiek baudžiauninkų) buvo ir karališkųjų žmonių kurių padėtį vyriausybė kiek gerino čyžėmis ir inventoriais (jųjų prievolių raštais); šitokių raštų ji ir baudžiauninkams reikalavo iš bajorų. Karališkieji žmonės gyveno geriau už baudžiauninkus, į kuriuos ponai žiūrėjo kaip į vergus. Iš karališkųjų ir laisvųjų žmonių lengviau buvo ir į mokslus išeiti, negu iš ponų valioje esančių baudžiauninkų.

---

*) **erbus, herbus, ženklus,**

Bajorų šviesuomenė stengėsi gauti įtakumo vyriausybei, kuri mėgino savo tikslais kištis į baudžiauninkų reikalus. Keli Lietuvos didžiūnai (Oginskis, Plioteris) 1811 m. Petrapily rašė Lietuvos konstituciją, kurią tikėjosi carui įsiūlysią, ir jos 24-ju straipsniu žadėjo 10 metų bėgyje paliuosuodinti visus baudžiauninkus. Didžiuma betgi bajorų labiau stengėsi apdrausti savo „dūšponių“ reikalus, nelabai tegalvodama apie baudžiavų panaikinimą; Oginskio straipsnis jai buvo perankstyvas. Susipažinęs su konstitucijos sumanymu, caras lyg buvo juo susidėmėjęs, bet veikiai atšalo, garsaus istoriko Karamzino ir kitų rusų politikų kitaip paveiktas. Niekas šio sumanymo nesvarstė.

1816—17 baudžiavų panaikinimas Estų ir Latvių žemėse lyg rodyte rodė, jog atėjęs laikas ir Lietuvoje šis klausimas kelti. Kilnesnieji šviesuoliai stengėsi padaryti tinkamo įtąkumo bajorams, idant tuo susidėmėtų „Šubravių (nenaudėlių) draugija“, kuri susidarė Vilniuje visuomenės gyvenimo blogumams aikštėn kelti bei šalinti ir savo laikraštyje tyčiodamosi skaudžiai puolė žmonių engėjus. Jaunuomenė ne tik pritarė šitokiam nusistatymui, bet ir pati — bent kiek vėliau — Mickevičiaus Vėlinėmis dar griežčiau šiuo klausimu pasireiškė.

1817 Šveicarijoje mirė Lietuvos Lenkų sukilimo vadas Kasčiuška. Jo mirtis sujudino bajorų visuomenę ir priminė jo nusistatymą prieš baudžiavas. Vilniaus ir Kauno bajorai nutarė rūpintis, kad jiems, „lietuviams, būtų leista pargabenti savo tautiečio Kasčiuškos kūnas ir pastatyti atatinkamas paminklas Vilniuje, Lietuvos sostinėje“. 1817 m. gruodžio mėn. Vilniun suvažiavo apskričių seimeliuose rinkti Lietuvos bajorų, atstovai kurie tą pat mėnesį nutarė kreiptis į carą, idant šis leistų jiems paleisti savo žmones nuo baudžiavų ir rištis su jais vien laisvomis sutartimis. Bajorų vadus, kurie buvo apkaltinti prileidę šį klausimą svarstyti, caras pabarė, bet kartu leido bajorams pavieniui pasisakyti, katrie stovi už baudžiavų panaikinimą, o katrie yra tam priešingi. Dauguma pasisakė už panaikinimą. Vyriausybė vis delto nepasitikėjo bajorų pareikšto noro grynumu, spėjo paleistus be žemės baudžiauninkus vis delto liksiant ponų slėgiamus ir nepritarė bajorų pasiūlymui. Tačiau ir pati nieko savo šiuo reikalu nenumanė. Užėjus žiauriojo Mikalojaus Pirmojo caravimui, nieks jau viešai nebekalbėjo apie baudžiavų panaikinimą.

Sunki Rusijos padėtis 50-jų metų viduryje, kai jai nesisekė kariaujant prieš Prancūzus, Anglus ir Turkus Kryme, o rusų visuomenė ėmė bruzdėti, matydama prislėgtą šalį visiškai suirus, privertė vyriausybę panaikinti baudžiavas. Pirmajam Mikalojui nusinuodijus, naujasis caras, Aleksandras Antrasis, davė Rusijai bent kiek laisvės, labiausiai susirūpinęs baudžiavomis. Jis pareiškė (1856) rusų bajorams, jog geriau esą panaikinus baudžiavas iš aukšto, negu susilaukus jų panaikinimo iš apačių; kitaip pasakius, įspėjo ponus, jog, jiems nenorint baudžiauninkams nusileisti, šie patys juos, sukilę, priversią tai padaryti. Tačiau rusų bajorai tylėjo... Kai kurie siūlė iš pradžių panaikinti baudžiavas Lietuvoje, nes ji esanti tam labiau pasiruošusi. Norėdama išjudinti rusų bajorus, vyriausybė nutarė pasinaudoti tam Lietuvos bajorais.

1857 m. (birželio mėn.) ji sušaukė Vilniaus Kauno ir Gardino bajorų suvažiavimus pasvarstyti, „kaip pagerinus baudžiauninkų padėtį". Žinodami vyriausybės nusistatymą ir Prūsų, Lenkų bei Latvių baudžiavų panaikinimą, visi suvažiavimai pripažino, jog valstiečių padėčiai pagerinti reikią jie paleisti iš baudžiavų. Tais nutarimais atsirėmęs, caras (1857 lapkričio mėn.) leido Lietuvos bajorams įsteigti komitetus, kurie numatytų baudžiavų panaikinimo pamatus. Čia ir Rusų bajorai pasijuto esą priversti kurti tokius pat komitetus ir imtis, pagalios, baudžiavas naikinti. Kauno bajorai (1858 vasarą) pripažino reikiant paleidžiamiems baudžiauninkams nuskirti išsipirkti dvaro žemes, bet vilniečiai, eidami Ign. Chodzkos ir kitų nusistatymu, jų nepalaikė. Tatai tiek sujudino Vilniuje tuomet esantį Kondratavičių, jog (1859) pasipiktinęs parašė skaudžias eiles Apie valstiečių išvadavimą. Tačiau vis delto vyriausybė baudžiavas panaikino su žemės išpirkimu: 1861 m. išėjo apie tat caro manifestas.

Kilnesniųjų bajorų mėginimai nuo pat XIX a. pradžių kelti baudžiavų naikinimo klausimą, žmonėms liko nežinomi, o bajorų daugumos svyravimai, kitų net nenoras suteikti paleidžiamiesiems žemės, vertė valstiečius nieko gera iš ponų nesitikėti. Bajorų mėginimai su jais susiartinti kuriant mokyklas, darant jiems gegužines, kartais net (jauniems bajorams, studentams) sermėgomis rėdantis, vis tai vienam kitam valstiečiui tedarė įspūdį. Žmonės žinojo caro raštą. Nežinodami tų valstybės reikalų, kurie vertė jį baudžiavas naikinti, tikėjo vien jo gerumu. Tad 1863 m. mūsų bajorams prieš Rusų valstybę sukilus, valstiečių dauguma li-

kusi rami, o daugelis net suprato tą sukilimą esant bajorų mėginimą baudžiavas užlaikyti. Taip aiškino jiems atsiųsti iš Rusijos učiteliai ir pišoriai, taip lyg vertė spręsti 1864 vyriausybės padidinimas valstiečiams pirkti skiriamų dvaro žemės plotų ir jos spaudimas dvarų.

Savo pažiūras į ponų elgesį baudžiavas naikinant mūsų žmonės išreiškė dainuodami: „ciecorius žmones kad išvalnino, tai Lenkų ponus jis įpykino, jie ėmė giesmes naujas giedoti, ėmė į buntą žmones vilioti“; „mūsų žemė, kaip Maižiešiaus, sulaukė, kad ciecorius iš ponų rankų belaisvius ištraukė, o kad ponai tokią nelaimę pamatė, visi prieš ciecorių ragus pastatė“; „Aleksandras ponas prasčiokus mylėjo, buntauninkams ponams turmą pažadėjo“...

Ponais nepasitikėdami, bet, išskyrus baudžiavų panaikinimą, neperdaug iš Rusų vyriausybės tesulaukdami, mūsų žmonės juo labiau laikėsi savų kunigų su vyskupu Valančiumi pryšaky.

III. Nuo Daukšos iki Barono*).

XVI a. įpusėjus, katalikų tikyba Lietuvoje buvo apalpusi. Prieš pusantro amžiaus tepriimta, daug kur nelietuvių, net ir lietuvių, bet neuolių kunigų mokoma, ji nebuvo žmonėms dar tvirtai prigijusi. Tad Liuterio, paskiau ir Kalvino mokslui iš Vakarų Eiropos į Lietuvą įėjus ir kuriam laikui savęsp patraukus kuone visus mūsų didžiūnus ir bajorus, kai kur net pačius kunigus, vieni kaimiečiai, sekdami ponais ir jų verčiami, nuėjo tuo pat keliu, o kiti įdriso viešai grįžti į senovės tikybą („stabmeldybę“). Tiktai dalis beliko ištikima katalikybei; Žemaičiuose, pavyzdžiui, buvo pasilikę tiktai septyni katalikų kunigai. Tačiau neužilgo prasidėjo katalikų bažnyčios ataspyris.

Lietuvos kunigų pryšakyje stovėjo energingi vyskupai, Aukštaičių (Vilniuje) Valerijonas Protasevičius (vysk. 1556 — 1580) ir Žemaičių Merkelis Giedraitis (vysk. 1577 — 1609), kurie ne tiktai sutvarkė katalikų bažnyčios dalykus Lietuvoje, bet juos dar paakiui pavarė. Kovai su nekatalikais ir šiaip katalikybei sutvir-

---

*) Nuo Rapailionio ligi Duonelaičio palyg. *M. Biržiškos* Duonelaičio gyvenimas ir raštai (II leid. 1921).

tinti žmonėse tuodu vyskupu ir šiaip kunigai vartojo tokias pat priemones, kur ir protestantai, kurie dar pirmojoje XVI a. pusuje (Mažvydas 1547 ir kiti) ne tik sakomu žodžiu, bet ir raštu teikė minioms savo mokslą. Radosi katalikų raštų lietuvių kalba. Įgarsėjo Žemaičių kanauninkas Daukša katekizmo (1595) ir pastilės (plataus evengelijų aiškinimo, 1599) vertimu. Pastilės prakalboje (parašytoje lenkiškai) jis gina savo mokslintų tautiečių niekinamą lietuvių kalbą. Vilniuje bent kiek vėliau darbuojasi jėzavitas Širvydas (1564 — 1631), kuris išspausdino savo pamokslus (I dalį 1629, II — 1644), garsųjį lenkų-lotynų-lietuvių kalbų žodyną (I leid. 1629, VI — 1718), lietuvių kalbos gramatiką (1630). Širvydui mirus, jėzavitas Joknavičia (1589—1668) spausdina savo maldų knygeles, pamokslus, bažnytines giesmes, nei vienos betgi tų knygų ligi šiolei negauname surasti. Jau XVIII a. Vilniaus jėzavitai išleido lietuvių kalbos gramatiką. Ne tik vilniečiai, bet ir žemaičių jėzavitai rašė lietuviškai (Šrubauskis, miręs 1680), taip pat Kalvarijos domininkonai („Pedelis miros", 1750) ir šiaip kunigai Slavočinskio 1646 giesmes, kurias, pasak Valančiaus, „lig pat šiolei tebgieda žmonės, Kalvarijos kalnus vaikščiodami"; Švento Juozapo maldaknygę, 1734 ir vėliau, ligi pat Valančiaus gadynės žmonių vartojamą, ir kitas. XVIII a. pasirodė taip pat įgarsėjusi „Broma atverta ing viečnastį" (1753, per 100 metų ne mažiau kaip 10 kartų pakartota), Kristaus „Žyvatas" (1753), „Širdies balso" giesmynas (1752, kaip ir „Broma", per 100 metų susilaukęs daugiau kaip 10 leidimų) ir kitos knygos.

Paskutiniame XVIII a. dešimtmety išspausdinta Strazdo „Spasabas giedojimo mišių šventų", kuriame randame šio poėto giesmių. 1794 m. išėjo Vilniaus kunigo, vėliau Seinų vyskupo Karpavičiaus prieš rusus kurstomas pamokslas. Žemaitis Klementas tuo pat metu žmonėms parašė, bet niekur nespausdino kurstomąja dainelę: „Klausyk tu, vaikuti mano! kas gyvą dar turi kūną, už ginklo imkis spėrai retavoti savo vierą". Poška taip pat bene dar XVIII a. ėmė lietuviškai rašyti.

Lietuvos žlugimas sujudino Lietuvos bajorus, spirdamas giliau susirūpinti nauja savo ir savo šalies padėtimi, ilgėtis išnykusios laisvės ir mėginti bent šviečiantis išlikti. Žemaičių bajorai, kaip ir Aukštaičių ar Gudų Lietuvos bajorai, tuo pat buvo susirūpinę. Tačiau aukštaičių ar gudų bajorams vis labiau pasiduodant plūstančiai mums iš Varšuvos lenkų kultūrai, žemai-

čiai, nekartą lenkų pajuokiami, tvirčiau laikėsi savo kalbos ir senovės. Aukštaičių bajorams ėmus šviestis ir šiaip kultūriškai kilti, žemaičiai irgi sujudo, griebdamiesi tačiau ne tik lenkų kalbos, kaip anie kad darė, bet ir savos — „žemaitių lijžiuvia". Minėtasis Klementas, Póška ir kiti ima kits kitam rašyti laiškus ir šiokias tokias eiles pusiau lenkiškai, pusiau žemaitiškai, kartais ir vien žemaitiškai, juokaudami, kai kada ir rimčiau.

Čackiui, Baužui, universitetui susidėmėjus lietuvių kalba, žemaičių bajorai drąsiau ir rimčiau ima ją ja rūpintis. Jie mėgina versti Vergilijaus Eneidę, Ovidijaus Atmainas, rašo savitai, verčia arba svetimaisiais seka poėtinius laiškus, odes, idilijas, epigramas. Poška (1760 — 1832) ištrunėjusiame ąžuole Baubly išdrožia: „čion kitąkart pagonys piovė ožką, o dabar gyvena Dianizas Poška", savo „Mužiku" užstoja baudžiauninkus, kreipiasi į Baužą, Čackį, Lelevelį, dėkingas, jog jie kreipė savo akis į lietuvių kalbą, rašo lietuvių žodyną. Klementas (1756—1823) XVIII a. būdu aprašo „Miškelį", „Upelį" ir šiaip gamtos grožį: „Dienele giedra, graži ir šviesi, visam pasauliui taip meili esi", —„Štai tankiais medžiais miškas prikištas[1]) per visą dieną ūksmenę daro", — „Teki, upeliau, lašais krikštolo", „Gieda naktį lakštingala, miškas priešais ir atsako"... Vysk. Juozas Giedraitis (g. 1754, vysk. 1803—1838) virsta lyg žemaičių raštijos globėju, į jį kreipiasi poėtai (Klemento poėtiniai laiškai), pats mėgina šį tą lietuviškai rašyti. Keli jo pritariami kunigai išvertė Naująjį Įstatymą. Neužilgo ėmė rašyti ir daug už juos jaunesnis Valiūnas (1790—1831), prieš 1812 metus ėjęs, bet nebaigęs Vilniaus universiteto. Rašė lietuviškai ir lenkiškai. Tai jis parašė garsią „Birutę" (Ant marės krašto Palangos miestelyj), linksmą nerūpesningą „Artoją" (Esu sau žmogelis, šarpus kožnam darbe), laišką Poškai, žodyną berašančiam. Tuo laišku jis įsikiša į ginčą del XVII a. Širvydo žodyno, kurį nevienodai vertino Poška, Klementas ir kiti. Čackio, Širvydo garsenybėmis žemaičiai drąsino save ir kitiems atsikirsdavo, kurie jų kalbą niekino.

Ypatingai sustiprėjo žemaičių judėjimas, universitetui išsiskleidus ir įgavus plačios įtakos bajorų visuomenei, tai ir žemaičiams. Vilniuje susidarė žemaičių studentų kuopelė, kuri ėmė tirti Lietuvos istoriją ir lietuvių kalbą, rinko medžiagos jom pažinti, rašė žodynus, gramatikas, svajodama lietuvių kalba su-

---

[1]) Tankių medžių prikištas. *M. B.*

kursianti savą literatūrą. Keli jųjų, sekdami Karaliaučiaus universiteto profesoriaus Rėzos pavyzdžiu (1777—1840), kuris išleido Duonelaitį (1818) ir pirmąjį lietuvių liaudies dainų rinkinį (1825), ėmė rinkti ir skelbti laikraščiuose dainas. Kai kurie vertė žmonėms pasiskaityti naudingas knygas („Joną iš Svisluočės" ir kit.). Visų labiausiai pasižymėjo Simanas Stanevičia, kuris, be kita ko, išleido (1829) gražiai parinktą liaudies dainyną ir savo 1823—24 m. eiles: „Arklys ir meška" (Kur Nevėžis nuo amžių pro Raudoną Dvarą gryną vandenį savo į Nemuną varo), „Aitvarai" (Ant sraunios upės, pagal ąžuolyną seną, vienkiemėj daugel metų žemaitis gyveno). Kilnioje „Žemaičių šlovėje" jis džiaugiasi, matydamas Vilniuje jaunus žemaičius, kurių tarpe „atgijo garbė tėvų ir liežuvis".

Nesusidėdamas su žemaičių bajorais, aukštaitis kun. Strazdas (1763—1833) vargdieniams dainuoja savo negudrias, bet graudžias daineles: „Pulkim ant kelių", „Ei dienos mano klapatų, kur pasidėsiu be turtų", „Ei tu tu, strazdeli, tujen mandrus paukšteli", ir kitas.

Vilniaus universitetą Rusų vyriausybei uždarius (1832), Žemaičių bajorai kad ir nustojo rūpinęsi savos literatūros kūrimu, lietuvių kultūros ir rašto judėjimas nenutrūko. Ima rastis žemaičių rašytojų tarp buvusiųjų šio universiteto mokinių ir pašalinių šviesuolių, kurie yra kilę iš valstiečių. Toji šviesuomenė beveik nerašė eilių nei dainelių, pasitenkindama tuo, ką ji rado apie Lietuvą Mickevičiaus, Krašiauskio ar Kondratavičiaus poėzijoje lenkų kalba. Jai labiausia rūpi patiekti žmonėms kuo daugiausia naudingų knygų ir knygelių — tikybinių, ūkio reikalais, šiaip pasiskaitymų. Kiti jųjų atsidėję tyrinėjo Lietuvos praeitį, lietuvių kalbą, kūrybą, svajojo apie lietuvių mokslo draugijos (akademijos) įkūrimą. Daukantas (1793—1864) rinko pasakas ir dainas, parašė lietuvių, lotynų, rusų kalbos vadovėlius, iš lotynų kalbos vertė pavyzdingus jaunuomenei rašytojus (Nėpą, Fėdrą), ilgai rinko žodyną, labiausiai betgi pasižymėjo savo „Lietuvos istorija", teišspausdinta jam jau seniai pasimirus, ir ypačiai poėtinguoju senovės žemaičių ir aukštaičių Būdu (1845). Jis turėjo didelės įtakos savo ir vėlesnės gadynės tautiečiams. Mokytojas Ivinskis (1811—1881) įgarsėjo savo „Ūkiškais kalendoriais" (1846—1864), kurie visą tą laiką gavo atstoti laikraščius ir žmonių buvo labai mėgiami. Ivinskis spausdino juose ne tiktai paprastas kalendoriaus žineles, bet ir patarimus ūkininkams,

tikybinio turinio straipsnelius, doros dalykų apsakymėlius, iš mūsų ir kitų kraštų praeities, lietuvių tautos suskaitymą, mūsų raštų sąrašą, plačiau pirm to nežinomus poėtinius Poškos, Valiūno ir naujesnių poėtų kūrinius.

Plačiausiai betgi darbavosi vysk. Valančius (1801 — 1875), kuris 25-rius metus valdė Žemaičių vyskupiją. Jis ne tiktai pats rašė, bet ir kitus vertė rašyti lietuviškai. Pats parašė ir išspausdino keliasdešimt tikybinių raštų, įdėmų „Palangos Juzę" (1869), „Žemaičių patarles" (1867), rankraštyje paliko vėliau (1891) teišspausdintą „Antano Tretininko pasakojimą". Jo „Žemaičių vyskupija" (1848) istorininkų yra labai vertinama. Jo darbas dar labiau išsiplėtė, del Krymo karo nesisekimų Rusų vyriausybei esant priverstai ruoštis prie baudžiavų panaikinimo ir leisti visuomenei bent kiek laisvės. Jis kūrė blaivybės brolijas, mokyklas, svajojo išleisti laikraštį, kurį žadėjo pavesti (1859) jaunam Lietuvos „Kvestoriaus" (1860) rašytojui Akelaičiui. Nei jam betgi nei Ivinskiui, kuris galvojo (1856) apie „Aitvaro" savaitraščio leidimą, vyriausybė neleido. Tiktai Maksvos studentas Koncevičia savo draugams terašė (1862) laikraštėlį. Daugelis kunigų padėjo savo vyskupui raštu šviesti žmones; įgarsėjo kun. Dovydaičio „Šiaulėniškis senelis" (1860—1864).

Lietuvių visuomenės sujudimas belaukiant baudžiavų panaikinimo pasireiškė taip pat poėzijos atgijimu. Po 31-ųjų metų sukilimo žemaičių-bajorų poėtams išmirus arba nutilus, per 25 metus veik nėra poėzijos lietuvių kalba. Ne eilėmis, bet poėtingai Daukantas savo „Būde" vaizdavo Lietuvos skaisčią ir kilnią praeitį. Prieš pat lenkmečius poėtų randasi daugiau, ypačiai aukštaičių tarpe, kurie ir šiaip ima reikšti savo tautinius jausmus. Merkinės klebonas Aleknavičius išleido rinkinį poėtinių dalykėlių iš žmonių gyvenimo: „Pasakos, pritikimai, veselės ir giesmės" (1861). Eilėjo (eiliavo) Ivinskis, dargi Valančius. Pragydo Lietuva. Čia ir Baronas ėmė kurti daineles, giesmeles ir poėmėles.

IV. Barono gyvenimas (1835—1902)*).

Antanas Baronas gimė 1835 m. sausio 17 (5) d. Anykščiuose, dabartiniame Utenos apskrity. Baranauskai — tokia yra jųjų pavardė metrikuose ir valsčiaus raštuose įrašyta, bet anykštėnai mėgsta juos lietuviškai Baronais vadinti — į Anykščius atėję nuo Vabalninko pusės (Biržų - Pasvalio aps.). Kai kas sako juos iš Valuinės atkilus. Šiaip ar taip, Baronai — aukštaičiai (rytiečiai).

Jie buvo karališkieji žmonės. Pasak kai kurių, seniau jie buvę bajorai, bet Rusu vyriausybei ėmus bajorus varyti nuo karališkosios žemės, kaip daug kas, jie įsirašę karališkaisiais ir likę prie žemės. Nors karališkųjų žmonių padėtis buvo geresnė negu dvarų baudžiauninkų, vis delto Antano tėvams sunkoka buvo verstis turint daug vaikų.

Kelerius metus Antanukas gyveno prie tėvų. Suėjus jam 6 metams amžiaus, per dvejus metus tėvas jį mokė skaityti bei rašyti, o paskui tris žiemas leido į mokyklą; vasarą Antanukas ganė galvijus, kaip ir kiti jo amžiaus kaimo vaikai. Vienerius metus išbuvęs Gelvuonyse prie kamendoriaus pastumdėliu tarneliu („lekajumi"), jis vėl grįžo prie tėvų ir dar dvejus metus jiem padėjo, bet jau nebe piemeniu, tik pusberniu prie lauko darbų. Tik jau menkas tai bebuvo padėjėjas! Užuot dirbęs, sako, darbininkams tik pasakas visokias ir istorijas pasakodavęs. Silpnos sveikatos, bet linksmo būdo vaikinas dar žąsis tebeganydamas, vis delto, kad ir šiurkštų balsą turėjęs, dainuodavęs, ypatingai dainelę:

Oi tu smala, smalaūsi,
kam tu gaudai mano žūsį?**)
Mano žūsis tiktai vienà,
o tu gaudai trečia dienà!

Už tatai jį praminė „smalaūsiu", o už šiurkštų balsą „jurkštu". Net gavęs nuo tėvo rykščių, šokinėdavęs paupiu ir dainuodavęs:

---

*) A. B. dienynai ir šiaip rankraščiai Lietuvių Mokslo Draugijoje, J. Daubaro Vyskupas Antanas Baranauskas (1911), S — čio Vyskupas Antanas Baranauskas (1903 m. „Tėvynės Sarge") ir kiti raštai.
**) = Žąsis.

Diržas raudonas
plieks mus per šonus,
iškapos ir akis.

Matydamas jį ūkiui netinkant ir susirūpinęs gausingos šeimynos ateitimi, tėvas buvo priverstas jį, kad ir labai prie tėvų prisirišusį, išleisti iš namų. 1851 m. Antanas stojo į Rumšiškių mokyklą (Kauno aps.), kuri ruošė valsčiaus raštininkus. Ten jis išbuvo dvejus metus. Stodamas laukė gausiąs nemažai mokslo, bet apsirikęs nusiminė. Ateitis jam atrodė tamsi, vilties bent kiek pakilti maža teturėjo. Šeimynoje apie kūdikį Antanuką sakydavę jį būsiant kunigu, gal net vyskupu; Anykščių mokytojas vis pranašavęs jį arba būsiant „dideliu žmogumi" arba dideliu prasižengėliu, kurį valdžia nubausianti tremdama į tolimąjį Sibiro kraštą. Pats svajojęs pakilti, pagarsėti, būti kunigu, beturtis betgi baudžiauninkas nematė, kaip tos kliūtys įveikus. Rumšiškėse jį tepalaikė klebonas, kuris, susidėmėjęs gabiu ir mokslo ištroškusiu vaikinu, teikė jam kiek įstengdamas mokslo žinių ir davė knygų pasiskaityti. Su Antanu klebonas tarėsi, galvojo, kaip jis į gimnaziją, o paskui į kunigų seminariją įstačius, bet veltui: „tokiame aš, pastebi vėliau Antanas, buvau būčy ir tokiais sukaustytas retežiais, jog nebuvo galima iš jų ištrūkti." Jam teko, kad ir nenorint, raštininkauti.

Ir čia jam nevyko. Aukštaitis, prisirišęs prie tėvų ir tėviškės kalvotų Anykščių, jis buvo priverstas tarnauti nepažįstamuose, svetimuose jam dar tada Žemaičiuose: iš pradžių Vainute (dab. Tauragės aps., 1853—1854), paskiau Reséiniuose (1854 — 1855), Sedoje (dab. Mažeikių aps., 1855) ir, pagalios, Skuode (dab. Kretingos aps., 1855—1856). Iš pradžių raštininko padėjėjas, paskui raštininkas, jis turėjo daug darbo valsčiaus raštinėse, ne kartą prityrė nesmagumų iš vieno kito viršininko, kai kada draugų būdavo traukiamas išsigerti, pasilinksminti. Jis betgi tokiam gyvenimui nebuvo palinkęs. Kad ir dalyvaudamas kartais draugijoje, su vienu kitu geriau sueidamas, jis labiausiai mėgo po darbo nuo kitų atsiskirti, knygas pasiskaityti, pats su savim dienyne pasikalbėti, kai kada ir eiles parašyti.

Atrodė, lyg amžinai teks jam raštininkauti. Tačiau Sedoje begyvendamas, jis susipažino su telšiškių Praniauckų šeimyna, kuri atkreipė dėmesį į prislėgtą, gabų, vos 20 metų jaunuolį. Ypačiai Karalina Praniauckaitė suprato jo sielos stovį, atgaivino jo svajas, o josios brolis, Utenos klebonas, padėjo nu-

sikratyti jo taip nemėgiamu raštininko amatu. Dar kiek—ir būtų pervėlu buvę, nes Antanui priėjęs laikas stoti į kariuomenę. Dideliu rūpesniu tepavyko Antanas nusirašydinti—išvaduoti iš baudžiauninko padėties, tiesa, nekokiu būdu, nes už pinigus gauti 4 klasių pažymėjimas (daug kam anuo metu tik netiesioginiu keliu tepavykdavo mokslas įgyti, pavyzdžiui, Daukantui teko pasidirbdinti sau bajorystės raštai, nors jis nebuvo bajoras) ir tų pat (1856) metų rudenį patekti į svajojamą Varnių kunigų seminariją. Sako, jos rektorius buvęs paabejojęs, ar bebūsią joje Antanui vietos, bet šis jį sugraudinęs, sakydamas lauke lovą pasistatysiąs, tai būsią vėsiau.

Antanui einant seminarijos (1856—1858), paskui Petrapilio kunigų akademijos (1858—1862) mokslus, Žemaičių šalis judėte judėjo. Žemaičių vyskupas Valančius pats nenuilsdamas dirbo švietė žmones, ir kunigus smarkiai varė prie darbo. Varniai, kur vyskupas gyveno, buvo viso judėjimo vidurys. Vyskupo ir kitų mūsų darbuotojų pavyzdys darė įtakos seminarijos jaunuomenei, kuri svajojo dar labiau pastūmėsianti besiskleidžiantį darbą. Baronas, kaip ir kiti, kuo galėdamas stengėsi jį paremti. Tuo metu jis sutvirtėjo kaip lietuvis.

Pirm to jo lietuvybė nebuvo sąmoninga. Aukštaičiai už žemaičius buvo labiau pasidavę lenkybei, bent iki įėję (1850) į Žemaičių vyskupijos ribas. Antano tėvas buvo gerokai įlenkėjes. Pats per save išmokęs skaityti lenkiškai ir lietuviškai, savo sūnus betgi, Antaną ir kitus, lenkiškai temokė ir jiems laiškus lenkiškai terašinėjo. Anykščių mokykla mokė rusiškai. Antanas tėvams rašė lenkiškai. Ėmęs dienynus sau rašyti ir eiles kurti, taip pat vertėsi lenkų kalba. Pats sau pasiaiškindamas, kodel jo pirmosios eilės buvusios silpnos, skundėsi menkai temokėjęs lenkų kalbą, negramatiškai taręs ir rašęs, lenkiškus žodžius temokėjęs iš ūkio apyvartos, namie jų įsigijęs...

Beraštininkaudamas, besiversdamas sulenkėjusių valdininkėlių tarpe, rūpinosi pagilinti savo lenkų kalbos žinias, pažinti lenkų literatūrą. Tiesa, ir tuomet šį tą retkarčiais parašydavo lietuviškai, bet rimčiau tuo reikalu negalvojo. Tiktai seminarijoje tepagavo jį vyraująs joje pakilęs lietuvybės ūpas.

Jam turėjo daugiausia įtakos jo amžininkas, taip pat anykštėnas, bet vieneriais metais anksčiau už jį išėjęs seminariją ir akademiją kun. Klemensas Kairys, vėliau buvęs Kauno gimnazijos kapelionu, prieš Rusų vyriausybę nusikaltęs, ištremtas ir pa-

šimiręs pauralėje (1835—1864). Nieko nėra Baronas taip mylėjęs, išskyrus tėvus, kaip savo draugą Klemensą. Štai kaip jis vaizduoja Klemensą savo pažįstamam: esąs tai „doras jaunuolis, kuris turi ne tiktai daugybę krikščionies dorybių, bet ir nepaprastus įgimtus gabumus. Ne tiktai rašo eiles lenkiškai, lietuviškai ir lotyniškai, bet ir, palinkęs menui, karštai užsiima tapymu ir drožimu, kurių srityje be kokios pagalbos sugebėjo savo gabumus nepaprastai išlavinti. Toks žmogus yra mano bičiulis, jį myliu tikrai ir karštai"*). Lietuvių kalbą jis taip mokėjo, jog kitas jo draugas vėliau apie jį seserims Kairyčioms rašė: „tas giesmininkas, kuris taip išmanė ne tiktai lietuvišką kalbą, bet ir širdis nusgundusių lietuvių, buvo didelis lietuviškos kalbos pravedėjas... Važiuodamas Varniuos seminarijon, Antanas man sakė tuos žodžius: „Kad aš nors dešimtą dalį išmanyčiau apie lietuvišką kalbą, kaip kunigas Kairys, būčiau spakainas"**). Kairys tad, Baronas ir kiti degte degė karšta meile Dievui, tėvynei, lietuvių kalbai. Tiesa, jie mito lenkų literatūra, bet ypačiai Lietuvos lenkų poėzija—Mickevičiumi, Krašiauskiu, Kondratavičiumi, jųjų kūriniais tvirtindami savyje Lietuvos meilę. Įpratę į lenkų kalbą, daugiausia teberašė dar, ypačiai laiškus kits kitam, lenkiškai, kaip ir Daukantas su Valančiumi lenkiškai susirašinėjo, bet rasdavosi jau ir tokių, kurie, pav. Kairio ir Barono draugas kun. Pranc. Viksva, ne tik lietuviškai ėmė susirašinėti, kreipdamiesi „mielas broli lietuvi" ir pasirašydami „tavo brolis lietuvis", bet reiškė čia griežtą nusistatymą: „užmojau nuo šio laiko ne kita kuria kalba su tavimi ir tavo draugininkais kalbėti, kaipo tiktai ta, kuria kalbėjo mūsų tėvai ir protėviai, mūsų Uteniai, Mindaugai ir Vytautai". Neperseniai dar lenkų kalba Baronui buvusi „mūsų", bet dabar jis susirūpinęs vien tik lietuvių kalbos pakėlimu. Ypatingai jiems visiems rūpėjo sukurti sava, lietuvių dvasios ir kalbos, kilni poėzija. Poėzijos kūriniais ir lietuvių kalbos žiniomis Baronas ne tik susilygino su jo taip aukštai statomu Kairiu, bet ir toli jį pralenkė, pagarsėjęs vienu iš žymiausių mūsų poėtų ir kalbininkų.

1862 m. įsišventinęs į kunigus, bažnytinės vyriausybės siunčiamas, Baronas važiuoja į užsienį dar toliau mókytis, mokosi bavarų Miunchene ir kitur, iš kur tik 1864 m. tegrįžta. Tuo metu ištiko

*) Antano B. laiškas, lenkiškai rašytas Aleksui Vyšnevskiui (L. M. Dr.).
**) Kun. Dom. Palioniaus — Pėžos (1884 m.) laiškas.

garsusis 1863 m. sukilimas. Valančius, Daukantas ir šiaip vyresnioji karta, lietuviškai nusistačiusi ir netikinti sukilimo pasisekimu, buvo jam priešinga ar bent į jį nesikišo. Jaunesnioji karta, kuriai taip pat buvo brangi Lietuva ir lietuvių kalba, bet ir nemažiau veikė, kaip kelianti Lietuvos vardą, bet jos ateitį tesuprantanti ūnijos vienybėje su Lenkais, patriotinė lenkų literatūra, degė jaunystės energija ir Rusų valstybės neapykanta, šiaip ar taip sukilimą palaikė, reiškė jam savo palankumą ar bent nemokėjo jo nuslėpti. Daugelis kunigų ir šiaip šviesuolių bei nešviesuolių, ne kartą visai neteisingai, gavo 1861—1862 ir ypačiai 1863 — 1864 m. skaudžiai nukentėti. Mūsų knygelių rašytojas Akelaitis (miręs 1887) dar prieš sukilimą gavo bėgti į užsienį del savo parašytų ir Klaipėdoje išspausdintų lietuviškų giesmių ir atsišaukimų prieš Rusų vyriausybę. Mūsų poėtai Jasaitis, Kairys ir kiti, kalbos tyrėjas Kašarauskis atsidūrė Rusų gilumoje. Ištrėmė į Sibirą ir du kun. Antano broliu. Pats kun. Antanas taip buvo nusistatęs, jog irgi būtų įsipainiojęs prieš Rusų vyriausybę, kad nebūtų tuo metu buvęs užsienyj. Vis delto, kad ir toli esančiam nuo kovos laukelių, jam sukilimas padarė gilaus įspūdžio, ir jis net atsišaukimą lietuviškai buvo parašęs. Sukilimo sugniužimas ir daugybės žmonių—pažįstamų, bičiulių ir net brolių—nukentėjimas, užstoję po to žiaurūs persekiojimo laikai, „toji galybė“, kartojant jo paties dar prieš lenkmetį tartus žodžius, „širdį, dūšią apgriuvo... ir giesmę nulaužė“: jaunystės giesmės jis nebegieda. Neveikė čia nė vysk. Valančiaus raginimai. Jei bent dvasiškas giesmes tekūrė.

Pagrįžęs iš užsienio kun. Antanas iš pat pradžių profesoriavo Petrapilio kunigų akademijoje, bet jau 1866 m. vyskupo pašauktas, ėmė dirbti Kauno kunigų seminarijoje. Čia jam tenka apie 20 metų mokyti lietuvių kalbos, kurią, ėmęs tirti, taip pažino, jog plačiai pagarsėjo net mokslininkų tarpe. Poėzija nebeužsiemė. Pats apie save sakė, jog dabar

kankliai tylėjo... ir viškai nutilo,
širdis ataušo ir nebesušilo,
ir dainų dvasia kažinkur pasdėjo,
tik kalbamokslis vienas terūpėjo.

Į jį kreipėsi prašydami nurodymų, patarimų vokiečių, čekų, lenkų, rusų kalbininkai: Šleikeris (1821—1868), Geitleris (1847—1885), Kuršaitis (1806—1884), Vėberis ir kiti. Jis ypatingai susiartino su Vėberiu, kuris išleido kun. Antano „Anykščių šilelį“ ir varė su juo

plačią kórespondenciją,—pasiuntęs apie 100 laiškų, daugiausia lietuvių kalbos reikalais. Nors kun. Antanas nebuvo išėjęs aukštojo kalbų mokslo, bet tvirtai pasiryžęs gerai pažinti lietuvių kalbą ir mokėdamas dirbti, tą kalbą, ypačiai jos tarmes ir tarmeles, taip gerai ištyrė, jog tariant kito, dar garsesnio mūsų kalbininko, Jauniaus žodžiais, „žinojo, galima sakyti, kurioj parapijoj kaip žmonės kalba, kuo jų kalba skiriasi nuo kalbos kaimynijoje esančių parapijų, net ir kaimų“. Kalbai pažinti jam daug padėjo klierikai, kuriuos jis vertė tarmiškai rašyti savo krašto pasakas. Pustrečio šimto tuo būdu surašytų pasakų paskelbta 1920-siais m. Vokioje (Litauische Dichtungen gesammelt von A. Baranowski). Kun. Antanas vienas pirmųjų pritaikė bendrą visai Lietuvai mokslo rašybą, tuo lyg vykindamas savo ir Kairio jaunystės svają „sutaikinti žemaičių ir aukštaičių tarmes ir sudaryti bendrą kalbą“, išauklėjo visą kartą lietuviškai gerai mokančių kunigų, o ypačiai garsų kalbininką kun. Kazimierą Jaunių (1853—1908). Be to, jis stêngėsi įtikinti Rusų vyriausybę neteisingai su lietuviais pasielgus, jiems lotynų raides uždraudus (1864—65) savo raštuose vartoti.

1884 m. pakeltas pavyskupiu, jis seminarijoje nebemokė lietuvių kalbos, o ir pats savo kalbos žinių nebegilino, mūsų kalbos nebetyrė ir visą dėmėsį ėmė kreipti į matematiką. Ją jis ypatingai, lyg jaunas, pamėgo ir, neturėdamas gana tinkamo mokslo, vis delto nemaža yra joje nuveikęs. Lietuvių kalba tiek tebeužsiėmė, kiek ji jam rūpėjo stengiantis iš vyriausybės išgauti spaudos uždraudimo panaikinimą. Šioji vyskupo gyvenimo gadynė tenka naujybinio lietuvių tautos atgijimo pradžiai, „Aušrai“ (1883—1886). „Varpui“ (nuo 1889), „Apžvalgai“ (1890—1896) ir „Tėvynės Sargui“ (1896—1904) nustatant to atgijimo krypsnį ir obalsius. Pamatinis dabartinio tautinio judėjimo reikalavimas yra jo visiškas savitumas, neparėjimas nuo lenkų ar kurios kitos tautos siekinių. Vysk. Antanas — senos kartos žmogus, nusistatęs dar anos, priešlenkmečių gadynės ūnijos tradicijomis. Jam nesuprantamas, tiesiog smerktinas buvo „aušrininkų“ ir šiaip naujybinės lietuvių šviesuomenės nusistatymas ir veikimas: mūsų šviesuomenė nežiūrėjo Varšuvos nusistatymo ir noro, vien Lietuva tebuvo susirūpinusi ir nusistačiusi šalinti kad ir iš lenkų einančias kliūtis lietuvių tautai pakilti. Vysk. Antanui atrodė lenkai esą į lietuvius palinkę, juo labiau, jog pats jųjų, ypačiai kunigų ir dvarininkų, tarpe turėjo nemaža artimų sau žmonių. Naujybinė lietuvių šviesuomenė, išėjusi rusų

gimnazijas, mokytojų seminarijas ir universitetus, jam, kuris ne tik nėra ėjęs pasaulinės mokyklos, bet ir į rusų mokyklas žiūrėjo savo draugų lenkų akimis, atrodė esanti nesubrendusi, neturinti tvirtų kultūros tradicijų tautai atstovauti. Valančiaus gadynės žmogus, jis buvo įpratęs matyti dvarininkus ir kunigus tevedant visuomenę, šiąją iš jųjų tegaunant mokslo, šviesos, nusistatymo; naujosios šviesuomenės gimnazistai, studentai, jauni mokytojai ir gydytojai jam atrodė esą pavojingi tautai jaunuoliai, kuriuos Rusų vyriausybė dargi prieš jųjų norą savo reikalams naudojanti prieš bendruosius lenkų ir lietuvių reikalus...

Tad „Aušrai" net savo pirmajame numery įdėjus Barono dainelę ir šiaip mūsų jaunai šviesuomenei karštai kartojant jo poėziją, jąja tvirtinant savo patriotinius jausmus, jis ne tik nėjo su taja šviesuomene, bet net svetimoje spaudoje kėlė prieš ją balsą. Vyresniajai, Valančiaus gadynės kunigų kartai skersuojant į naujosios šviesuomenės darbą, toks žymiausio tuo laiku lietuvių poėto ir, tiesa, nuo naujo gyvenimo atsilikusio, bet žinomo patrioto nusistatymas nesveikai atsiliepė jauniems kunigams ir klierikams, kurie vėliau teįdrįso savitai veikti, įeiti į naujybinį tautinį judėjimą.

Vis delto, kad ir nesutikdamas su nusistojančiu tautinio judėjimo krypsniu, vysk. Antanas buvo susirūpinęs išgavimu spaudos lietuviams, įrodinėjo Rusų vyriausybei rusų raides lietuvių kalbai netinkant, gyvu žodžiu ir raštu visur kur tatai iškeldamas. Mokslo pažiūrą į tai jis gražiai išdėjo rusų kalba Petrapilio mokslo akademijai dar 1878 m. pristatytame, bet jos išspausdintame tiktai 1898 m. rašte: „Pastebėjimai apie lietuvių kalbą ir žodyną" (Zametki o litovskom jazykie i slovarie).

Daugiau kaip 30 metų dirbęs Kaune, 1897 m. vysk. Antanas persikėlė į Seinus, kur jis buvo pakeltas tikruoju vyskupu. Naujos gyvenimo apystovos jam smarkiai atsiliepė, spyrė jį imtis naujų darbų darbelių. Patekęs į tą grynai lietuvišką (dzūkišką) kraštą, kur žmonės labiau nei kitose Lietuvos apylinkėse buvo tautiškai susipratę, griežčiau nusistatę prieš lenkų dvarininkų miestelėnų mums nepalankumą, o daugelis kunigų tuo nusistatymu ėję sekė, jis, tiesa, nestengė nė dabar mūsų tautinės kovos krypsnio perprasti, sveikai įvertinti ir prisiimti. Nors čia veikė, vedė tautinį darbą, gynė bažnyčiose lietuvių kalbos teises ne vien pasaulininkai, kaip kad „aušrininkai" ir kiti, bet ir vieni kiti kunigai, tačiau vyskupas jų ne tik nepalaikė, bet ir ne kartą

užstodavo dvarininkų bei miestelėnų pretenzijas. Jis, pavyzdžiui, nepalaikė susipratusių lietuvių kunigų nusistatymo šalinti iš gyvo bažnyčios žodžio ir rašto „macną" ir kitokias lenkybes, įsakė visose lietuvių parapijose skaityti evangelijas ne tik lietuviškai, bet ir lenkiškai. Daug kas jį kaltino pataikaujant lenkams, kurie mokėjo į jį prieiti, tačiau jis tatai darė iš grynos širdies, savito teisybės supratimo ir baimės, kad į bažnyčios gyvenimą neįsiveržtų pergriežtų naujenybių. Visa tai kad ir laikė nuo jo iš tolo mūsų šviesuomenę, bet neišdildė pagarbos, kurią ji jautė šiam kitaip, negu jie, nusistačiusiam lietuviui. Nesutikdamas su šviesuomenės nusistatymu, jis vis deltó uoliai dirbo lietuvių rašto srityje. Be katekizmų ir dar kelių tikybinių knygelių, kurias jis tuomet parašė ar išvertė, jis lyg atgijęs ėmė vieną po kitos versti ir leisti į žmones bažnytines giesmes, kurias jaunystėje versti pamėginęs, vėliau retkarčiais teparašydavo. Giesmę parašęs, jis paprastai mokė jos savo giminaičius ir giminaites, džiaugdamasis paskui išgirdęs žmones ją pamėgus.

Pats sunkusis darbas, kuriuo jis dabar buvo užsiėmęs ir kuris iš jo reikalavo perdaug didelio jo amžiui jėgų įtempimo, buvo Šventraščio vertimas. Jausdamas senatvę ir nesveikatą, dar labiau skubinosi dirbti, kai kada po 12 val. versdamas. Dalį teišvertęs, jis pasimirė 1902 m. lapkričio 26 (13) d., sulaukęs beveik 68 m. amžiaus. Kokia atmaina Lietuvos kultūroje įvyko jo amžiaus bėgyje, rodo kad ir mažmožis: 1875 m. didžiausio tuo laiku lietuvių patrioto vysk. Valančiaus laidotuvėse didžiausias tuomet lietuvių poėtas kun. Baronas sakė *lenkiškai* pamokslą, o paties neva „lenkiškai" nusistačiusio vysk. Barono 1902 m. laidotuvėse vienas iš kunigų jau drįso pasakyti pamokslą lietuviškai.

V. Barono poėzija.

Antanas Baronas anksti pradėjo eiles rašyti. Tebebūdamas dar Gelvuonyse, tad 14 metų vaikinas, rašydamas tėvams laiškus, mėginęs eilėmis išreikšti jiems savo ilgesį. Tatai buvę, pasak jo, 1849 m. Laiškus ir eiles rašė lenkiškai. Tačiau kur nereikėjo „mokytai" rašyti, galvijus ganydamas ar šiaip kaimo draugystėje dainavo lietuviškai, ne kartą bene tik savo paties pra-

manytas dainuškas: „Oi tu smala, smalaūsi“, „Diržas raudonas“ ar kurias kitas.

Rumšiškėse besimokydamas, vėl tėvams leidžiamuose laiškuose ėmė rašyti lenkiškas eiles. Kitàs jųjų parodžius draugams, šie ėmė jį girti; kiti net abejojo, ar tikrai jis bus jas parašęs. Dar pirmaisiais metais (1851 pavasarį) eilėmis jis aprašė Nemuno potvinį, kai Rumšiškių „studentai“ vos išsigelbėję. Tųjų eilių lenkų kalba menka („twarz bywszy wspaniała“, „piecy byli wywalone“), tačiau ne tik „studentams“, bet ir „profesoriams“, valdininkams, kunigams jos patiko. Klebono patariamas, Antanas ėmė daug skaityti, įsistebėjo geruosius poėzijos pavyzdžius ir vis dažniau griebėsi plunksnos eilėms. Tąjį savo palinkimą Antanas aiškino ilgesiu, kurį jutęs nuo pat kūdikystės, ypačiai pasitraukdamas nuo tėvų, labiausiai ramiais vakarais, giedriomis naktimis, vasaros rytmečiais arba prieš saulėtekį; tuomet jis graudinęsis, svajojęs apie garbės garsą, mąstęs apie Dievo didybę ir gamtos grožybę, apie meilę, mirtį, amžinumą... Kai kas tųjų jo svajų, jausmų bei minčių, kad ir silpnokai, reiškėsi jo eilėse. Kai kuriose eilėse jis mėgino (1852—53) vaizduoti gamtą pavasarį, vasarą, rudenį ir žiemą...

Rumšiškėse visą teberašė lenkiškai. Pastaraisiais metais (1853) ėmė net dienyną rašyti, kurį metė tik stojęs į seminariją. Jame ne kartą ir eiles įrašydavo, šiaip betgi jas rinko skyrium. Iš dienyno sužinom, jog 1853 m. gegužės mėn., jau Vainute būdamas, parašė pirmas mus pasiekusias savo lietuviškas eiles, vardu „Mažų dienų atminimai“, kur papasakojo savo ir savo brolių vaikų išdykavimus ir „didžius prispaudimus“, šeimynoj virtusius priežodžiu:

Valaukin šližiautų*),
šilelin grybautų,
namon atėjęs — diržautų
(tėvo diržo ragautų).

Rudenį parašė nežinomas mums lietuviškas eiles, vardu „Šventoji“, arba „Šventupis“. Paskaitęs lenko Krasickio pasakėčias, Vainute jis parašė (1854 m. sausio mėn.) neužsilikusias „žemaitiškas eiles“ „apie pasakėčių naudą“.

Tuo pat maždaug metu turėjo būt jo parašyti ir kiti eilėraščiai: „Vilko ir piemenų vaina“ („Pusę avelės suėdęs, užu

---

*) = Šližių (kirmelaičių) ieškoti.

krūmo atsisėdęs vilkas krapštė galvą savo ir labai sunkiai dejavo...“). Daugiausia betgi ir toliau rašė lenkiškai. Eilės daug kam patiko, bet jų turinys dažnai buvo nekoks. Pradžiugęs, pavyzdžiui, jog vyresnybė jį pakėlusi raštininku į Reseinius, šiaip išreiškia savo jausmus (1854, lenkiškai):

Mano tikslas — dora garbė,
nebūti žmonių apkalbėtam,
mano tikslas — brangi tėvynė,
už carą savo kraujas pralieti
ir net gyvybė paaukoti.

Tiktai 1855 m. pavasarį jo eilėraščiai darosi vaizdesni, poėtingesni. Nors pasitaiko juose „zefyrų“, „natūrų“ ir šiaip dirbtinių jausmo reiškinių, vis delto jie yra gyvesni, nuoširdesni už jo pirmesnes eiles. Jam čia padarė didelio įspūdžio jo apsilankymas Velykoms pas tėvus. Būdamas Anykščiuose, jis surinko tėvams savo eilių sąsiuvinį, kuriam davė antraštę: „Mano jausmų nuotrupos“ („Ułamki moich uczuć“). Tam lenkiškajam eilynui jis pridūrė lietuviškąjį „*Saulėtekį*“ (Jau šviesi saulė apšvietė žemę), kaip rodos, čia pat, Anykščiuose, (kovo mėn.) parašytą. „Saulėteky“ jau aiškiai reiškiasi būsimasis „Anykščių šilelio“ kūrėjas, kurio nebūtume spėję jo lenkiškose eilėse. Grįžęs iš Anykščių į Reseinius, jis liūdnai prisiminė tik ką aplankytą tėviškę ir lenkiškomis eilėmis mėgino įvaizduoti savo atsisveikinimą su Anykščiais bei su tėvais. Tasai atsisveikinimas, prasidedąs „Sudiev jums, Anykščiai“, (Onikszty, ja żegnam Was) ir minįs Šventąją, Kepurkalnį, kur kas menkesnis už jo vėliau pagarsėjusias atsisveikinimo daineles: „Sudiev, Lietuva“, „Nu, Lietuva“, „Sudiev tėveliai“...

Reseiniuose jisai patyrė esąs perkeltas į Sedą. Sedoje balandžio mėn. (1855) jis lenkiškai vaizdavo „Pavasario vakarą pavarduvyje (Varduvos pakrantėje)“, kuri priminusi jam tėviškę. Tie ir kiti eilėraščiai parodė jį sediškiams esant poėtą. Gegužės mėn. apsilankę čia Telšių poėtės Praniauckaitės giminės išgavo iš jo kiek eilių ir jai parodė. Karalina Praniauckaitė (1830 — 1859) neužilgo įsigijo „Žemaičių gegutės“ vardą savo eilėmis, kurias ji spausdino Vilniaus lenkų laikraščiuose ir skyrium išleido vieną kitą jųjų rinkinį. Būdama dievota, ji reiškė jose labiausiai savo tikybinius jausmus, poėzijai statė reikalavimą kelti žmones Dievop, rodė meilės Lietuvai ir žmonėms. Jos poėzija buvo žymioje Mickevičiaus ir Kondratavičiaus įtakoje. Ji liūdėjo,

pasirinkus (t. y. mirus) Mickevičiui, šiam „didžiam Lietuvos dainiui". Kondratavičiaus poėzijai ji atsakė lenkiškai rašytame eilėraštyje skundu, jog „tebežiba puikūs ponai, jau neramūs, nors išdidę, tebekenčia mieli žmonės darbo slogą, prakaitėlį"... Nors rašė ji daugiausia lenkiškai, bet ir lietuviškai mėgino šį tą parašyti: 1856 m. jį išvertė iš Krašiauskio „Vituolio raudos" „Žalčio motę, arba moterį" (Eglė, žalčių karalienė), kurią Ivinskis išspausdino savo kalendoriuje (1859 metams).

Raštininkėlio eilių liūdnumas atkreipė jos dėmesį. Ji ėmė jam rašyti eiles, kuriose, vadindama jį broliu, rodė jam kilnų poėto uždavinį, ragino jį paskirti savo poėziją Dievo garbei, dvasia pakilti ir kitus kelti. Jis jai atsakė, reikšdamas abejojimų, ar bepakaks jam dvasios ir mokslo aukštai pakilti, kartu betgi jutosi atgijęs, rimčiau ėmė žiūrėti į savo poėziją. Praniauckaitės ir Barono kits kitam lenkiškos eilės apie poėziją ir jos uždavinius, parašytos 1855—56 m., buvo išspausdintos Vilniaus laikraščiuose (1857—58). Netoli nuo kits kito gyvenant (P. Telšiuose, B. Sedoje, paskiau bent kiek toliau — Skuode), jiemdviem teko ne vien raštu, bet ir gyvu žodžiu kalbėtis. Statydamu poėzijai dievotuosius tikslus, juodu manė tiksliausia būsiant jam kunigu tapus; savo eilėse ji nekartą kėlė kilnų kunigo pašaukimą. Josios šeimynos rūpesniu Baronui pavyko patekti į seminariją ir savo tikslas pasiekti. Naujose gyvenimo apystovose radosi naujų įspūdžių, naujų draugų, naujų kelio vadovų. Tačiau ir čia jis nepasimiršo turįs būti „Žemaičių daininінkei" dėkingas, nekartą tai pabraukdamas savo jai skiriamose eilėse ir vadindamas ją savo seserimi.

Seminarijoje, kaip žinome, labiausiai suėjo su savo parapijiečiu Klemensu Kairiu. Ištisus mokslo metus (1856—1857) juodu ne tik kasdien matėsi ir kalbėjo, kits kitą broliu vadino, kits kitam eiles rašė, lakštingala kėlė, bet net kits kito tylėjimą mokėjo suprasti ir pagerbti. Kaip pirma Praniauckaitė, taip dabar Kairys turėjo jam ir jo poėzijai įtakos, savo eilėse aukštai jį keldamas ir pranašaudamas Lietuvą jį pagerbsiant savo poėto vainiku. Nedrąsusis Antanas jautėsi kurkas už Klemensą menkesnis poėtas ir žiūrėjo į jį ne tik kaip į savo, bet ir Lietuvos vadovą. Vienas ir kitas rinko savo eilėraščius; Antano rinkinys vėliau buvo spaudai paruoštas, net gauta vyresnybės (cenzūros) sutikimo jam išleisti, bet jis neišėjo. Pasiryžusiu dirbti savo kraštui, juodu, ypačiai Antanas, vis labiau mėgo lietuvių kalbą

kurti. Tik suėjęs su Kairiu, (1856 m. lapkričio mėn.) jis sveikino jį, sulaukusį vardadienio, lietuviškai:

Geidžiu nuo Dievo gaut Tau mokslo raktą,
suskambint kankliais mūsų žemės garso,
idant Lietuva iš ilgo ir skerso
iš Tavo giesmės dangiškų prajėvų
pažintų darbus senelių ir tėvų.

Kairiui šios ištiestos jam „rankos neatstūmus", dienai kitai praėjus, Antanas vėl lietuviškai jam reiškia savo jausmus:

Oi mėgsta, mėgsta man Tavo draugystė,
oi trokštu, trokštu kasryt Tave išvysti,
kasdien su Tavim pasivaikštinėti,
keletą žodžių nuo Tavęs girdėti,
į Tavo rankas sudėt širdies naštą
draugiškoj kalboj apie gimties kraštą.

Jo linkėjimas draugui:

kad balsai giesmės Tavo švęsti*)
primintų broliams dangaus karalystę
ir garsas Lietos**) būt girdėtas toli.

1857 m. vasarą Kairys baigė seminariją, o rudenį išvažiavo į Petrapilio akademiją; nuliūdusiam Baronui teko dar vieneri metai likti Varniuose. Tais metais jis gavo skaityti savo pavardę po lenkiškomis Praniauckaitei skirtomis eilėmis, išspausdintomis Vilniaus laikraštyje; kai kas mano jį tais pačiais metais parašius savo *Giedu dainelę****). Jis greičiausiai vasarą ją bus parašęs, Anykščiuose „kalnus ant kalnų, o ant tų kalnų kalnus ir mažus kalnelius" įsistebėdamas. Trumpai mini joje laikus, kai „labai buvo plati Lietuva" (plačiau jis tai išklėstė bent kiek vėlesnėje „Kelionėje Petaburkan"), kaip paskiau „ponai spaudė, bažnyčia glaudė Lietuvos prastus žmoneles", Dievas gi jiems „pažadėjo, kad nebus ponų ir dvarų".

„Štai diena aušta": žmonės paleisti į laisvę. Abejojantiems, ar bebus klusnūs ir dori laisvi žmonės, atsako: „pievos žaliuoja, girios linguoja — auklėja kelio vedėją"; čia poėtas bus greičiausiai Kairį omenėje turėjęs.

---

*) tarm. „švysti" (ir beveik dera su tarm. „karalysty").
**) Lietuvos.
***) Vyskupo Baranausko raštai (1912 m.), p. 90. 1883 m. „Aušra" (Nr. 1), šią dainą dėdama, pažymi 1862-sius m. Laisvės paminėjimas lyg verstų mus priimti 1862 m., bet 1856-ais—1857 m. jau apie laisvę nemažai kalbėta. Neabejotina, jog daina radosi 1857—1862 m. tarpe.

1858—59 m. Baronui buvo didžiausio jo poėzijos įkaitimo laikas. 1858 m. rudenį Žemaičių vyskupijoje prasidėjo blaivybės judėjimas, o 1859 m. jau 90% gyventojų buvo blaivininkai. Tos pat vyskupijos (Kauno gubernijos) bajorai 1858 m. vasarą viešai pasisakė už baudžiavų panaikinimą ir žemės suteikimą žmonėms. Žmonės palinkę skaityti. Viena po kitos eina Valančiaus, Račkauskio, Juzumavičios knygelės. Ivinskio kalendoriai darosi įvairesni: jie deda dainų, eilių. Vis gyviau svarstomas reikalas leisti lietuvišką laikraštį; vyriausybė atmeta Valančiaus, Oginskio prašymus. Visuomenėje jaučiama pakilusio ūpo, noro mokytis, pakilti. Dainų metas.

Pirmąjį 1858 m. pusmetį Baronas Varniuose yra vienas, be Kairio, bet pasiduoda visuotinam ūpui. Bene tuo metu jis kuria kelias bažnytines giesmes, kurias 1860 m. Valančius prikergė savo kantičkoms, davęs antraštę: *Artojų giesmės šventos*, parašytos per klieriką Antaną Baranauskį*). Bent tais metais Baronas jau gėrisi Valančiaus veikimu lietuvių raštijoje. Vysk. Motiejaus vardo dieną (vasario mėn.) jis sveikindamas sako:

Žemaičiai, Lietuva po sparnu Tavo
atgijo, pražydo ir vaisius gavo.
Senuolių, prabočių puikus liežuvis**),
kad ne Tu gelbėjęs, būtų pražuvęs.

Tų pat metų vasarą Baronas rašo savo geriausią kūrinį *Anykščių šilelį*. Pasakoja tą kūrinį šitokiomis apystovomis radusis. Kartą pamokslinės iškalbos profesorius (Gabšys—Gabševičius) ėmęs pamokoje girti klierikams lenkų kalbos gražumą bei turtingumą ir peikti lietuvių kalbą. Lietuviškoji, girdi, tetinkanti bernams kalbėti, o kurio nors gražesnio daikto, kaip Mickevičius savo eilėse mišką, grybus yra aprašęs, lietuviškai neparašysi... Šitoki neišmintingi žodžiai užgavę Antano lietuvio jausmus. Jisai ryžęsis įrodyti, jog lietuvių kalba lygiai yra graži ir turtinga, kaip ir lenkų, reikia tiktai ji mokėti. Tatai buvo bene prieš pat paleidžiant klierikus atostogų.

---

*) 1858 — V — 31 laiške Kairys rašo apie Barono jam atsiųstas giesmes (pieśni) ir giria tos „Žemaičių poėzijos" (poezja žmudzka) natūralumą ir tautiškumą, ypačiai jų tikybinį jausmą, „kurio nestengi nuslėpti ir esi verčiamas kitiems apreikšti, ypačiai namiškiams". Bene turima čia omenėje bažnytinių giesmių, kurias — bent vėliau — Baronas parašęs siųsdavo su laiškais į Anykščius.

**) Kalba!

Gegužės mėn. Kairys Petrapily Antano varduvėms rašo eiles ir siunčia draugui, kuris jas birželio mėn. gavo. Tai „Geražodis“: „Dienelė brėkšta ir aušra savo skaistų veidą rodo“, jau „sušneko žvirblis, sučilbo kregždė, gegužė sukuko ir lakštingėlė viduj krūmelio suskambo tarp rūko“... Šią gražią vasaros dieną Kairys linki Baronui, „kad rankiotum kvietkus del to vainiko, kurs niekad nevysta“, o kai „pamynęs svieto vilionę, arnotą uždėsi“, kad būtum „piemeniu geru“, visa gi kita tepridurie Dievas, „kursai padaro ant juodos žemės tuoj gaivinga—žalia — marga — kvietkuota — pilna — vaisinga — drėgna —šilta— šviesu“... Siųsdamas savo „Geražodį“ ir nurodydamas, jog iš kito draugo gavęs lietuviškai rašytą laišką*), K. pabrėžia reikalą suartinti žemaičių ir aukštaičių tarmes bendrai rašto kalbai ir tuo pagreitinti „mūsų literatūros aukso gadynę“.

Iš visų tad pusių kurstomas spiriamas, profesoriaus erzinamas, draugo raginamas ir viliojamas kelti skaisčios ir brangios Lietuvos poeziją, o atostogomis tėviškėje atsidūręs, kūdikystės atsiminimų ir gamtos grožybių veikiamas — Baronas kuria šią vasarą Anykščiuose pirmąją savo „Anykščių šilelio“ poėmos pusę, o kitus metus (1859) vėliai, tik jau iš Petrapilio parvažiavęs į tėviškę, antrąją. Ivinskis neužilgo visą šią poėmą savo kalendoriuose įdėjo (1860 ir 61 metams). Nors po šiomis ir kitomis eilėmis Baronas pasirašė iš kūdikystės atsiminimų pagauta Jurkšto Smalaūsio slapyvarde, tačiau „Anykščių šilelis“ iškėlė ir jo paties vardą; saviškiai ėmė jį minėti greta Duonelaičio**). Ne vien saviškiai, bet kiek vėliau ir kitataučiai, ypačiai vokiečiai, negalėjo Šileliu atsigėrėti ir, norėdami iškelti jo kalbos tyrumą bei gražumą, du kartu jį išleido (Geitleris 1875, Vėberis 1882).

1858 m. rudenį išvažiavęs į Petrapilio akademiją, savo kelionės įspūdžius jis griaudžiai vaizdavo poėmėlėje iš keliolikos dainų eilėraščių sudurtoje, vardu *Kelionė Petaburkan****). Toji poėma dar labiau už „Anykščių šilelį“, tiesa, dažnai tik iš atskirų savo

---

*) Tam draugui, kun. Pr. Viksvai, Kairys atsakė eilėmis lietuviškai, girdamas jį, „kad myli Lietos (Lietuvos) gryną liežuvį: dar mūsų tvirtos krūtys, širdys nepuvę“...

**) Kun. A. Kašarauskis (Kossarzewski) 1862 m. rinkiny: Pismo Zbiorowe Wileńskie, 150).

***) Jos parašymo metus aiškiai rodo paminėjimas, jog Baronas gelžkeliu tevažiavęs nuo Lūgos ligi Petrapilio, tuo tarpu 1859 m. vasario 22 (10) d. atidaryta Astravo - Lūgos, 1860 m. vasario 7 (sausio 26) d. Pskovo - Astravo, 1860 m. lapkričio 20 (8) d. Dinabarko - Pskovo gelžkelio ruožas.

dainų (Sudiev, Lietuva, — Nu Lietuva, nu Dauguva, — Oi su malda dūšiai saldu, — ir kitos), pamėgo Lietuvos žmonėms, kurie per keliasdešimt metų ją dainuodami gaivino savo prislėgtus tautinius jausmus. Del griežto bei drąsaus prieš Rusų vyriausybę poėmos turinio poėtas slėpėsi esąs ją parašęs. Jam gyvam tebesant, vienos kitos josios dainelės tebuvo („Apžvalgoje") paskelbtos, o pati poėma ir vėliau negalėjo būti ištisai išspausdinta*). Ji kėlė „aušrininkų" jausmus, atsiliepė jųjų poėzijai, darė įtakos didžiausiam atgijusios Lietuvos dainiui Maironiui. Jąja Baronas giliai įsmigo į tautos širdį.

1859 m., be „Anykščių šilelio" antrosios pusės, tėviškėje vasarą būdamas jis parašė dar poėmėlę *Dievo rykštę ir malonę*, išspausdintą Ivinskio kalendoriuje 1861 metams kartu su „Anykščių šileliu". Jos tikslas — padėti vysk. Valančiui nupratinti žmones nuo degtinės. Ji kur kas silpnesnė už kitas Barono poėmas, yra betgi gražiausia iš visų tų kūrinių, kurie anos gadynės mūsų poėtų buvo paskirti blaivybei. Ji tvirtino žmonių nusistatymą prieš degtinę, duodama jam atatinkamų pavyzdžių iš lietuvių ir kitų tautų istorijos, įtikindama, griaudindama.

Petrapilyje tais pat metais, turbūt rudenį, Baronas parašė poėmą *Pasikalbėjimą giesmininko su Lietuva*, po 30 metų teišspausdintą („Apžvalgoje"). Joje jis stengiasi atsakyti į klausimą, kas daryti, kad Lietuva būtų laiminga. Nei turtai, nei mokslai, nei senovės galybė, nei didelė laisvė, nepadarysią jos laimingos, jei nebūsią sąmoningo, teisingo, gero, dievoto žmonių su kits kitu sugyvenimo. Vienai vieno, sako, reikią iš Dievo prašyti: „meilės, tiktai meilės".

Ar bus ką Baronas sukūręs 1860—1862 m., nežinome; gal vieną kitą bažnytinę giesmelę. Greičiausiai, jis bus tuo metu visas pasiskyręs akademijos mokslui, pajutęs gal, jog ir paprasto, gimnazijos mokslo žinių jam trūksta. 1863 m. užsieniuose būdamas, vieną teparašė, bet griaudžią dainelę: *Neramumas*. Kiti sako jį labiausiai del 63 metų sukilimo ją parašius, net lenkų laikraščius ją išspausdinus. Po 63-jų metų jis veik neberašė eilių, retkarčiais vyskupą eilėmis tepasveikindamas. Paskutinį kartą jis kreipėsi eilėmis į naują vyskupą Paliulionį. Tai buvo 1883-ieji, „Aušros" pasirodymo metai. „Aušra" paskelbė jo jaunystės *Giedu dainelę*, bet jis turėjo vyskupui prisipažinti:

---

*) Palyg 1908 m. „Vilniaus Žinių" 130-131; 1912 m. Vyskupo Baranausko raštai.

Kitkart dainuot mokėjau,
bet dabar pasenėjau:
ir kankliai sutruniję,
ir stygos surūdiję —
stemplė gargia užkimus,
jausmė smokso aprimus:
imu skambint — barbena!...
imu rentaut — švatrena!...
Tylėt dvasia paprato.

Tačiau nebeskleisdamąs savo jaunystės poėzijos lyčių — dainų, dainelių, poėmėlių, jis delto vykino kitoje lytyje savo, Praniauckaitės ir Kairio poėtui statomą uždavinį: meile ir grože kilti ir kelti Dievopi. Jis dar prieš 63-sius metus parašė „Artojų giesmes šventas“, rašė tikybines giesmes ir po lenkmečių, bet ypatingai daug senatvėje. Iš viso jų parašė daugiau nei 50*).
Mūsų tikybinėje poėzijoje tai gražiausi žiedai, jautriausios, skambiausios giesmės. Ypačiai gražios yra giesmės, skiriamos Kristaus motinai:

1. Sveika Marija,
dangaus lelija,
mielaširdinga
ir maloninga.
2. Skaisčiausioji,
gražiausioji,
dangaus lelija.
3. Oi man širdį spaudžia, sopa,
dūšioj rona tūleriopa,
kvapo atgaut negaliu...

VI. Barono raštų kalba.

Baronas buvo vienas iš didžiausių mūsų kalbos žinovų ir mokytojų. Ypatingai daug yra pasidarbavęs, tirdamas mūsų šnektas, savo betgi eilėraščius kūrė vien anykštėnų šnekta. Tatai žemaičiams, kurie ligi jam pasirodant veik vieni terašė lietuviškai

*) Didžiuma jųjų surinkta 1909 m.: Vysk. A. Baranausko dvasiškos giesmės. Trūksta ten Graudžių verksmų ir dar vienos kitos.

ir todel mūsų raštija buvo jųjų šnektų įtakoje (Poška, Stanevičius, Daukantas, Valančius), pasirodė ne tik keista, bet ir šlykštu. Ivinskiui savo kalendoriuje „Anykščių šilelį“ išspausdinus, Kazanės universiteto proferosius ir lietuvių kalbos žodyno rašytojas, žemaitis Ugianskis pasipiktinęs puolė leidėją, kam tokį raštą įdėjęs; jį, girdi, koks vokiškas ar lenkiškas balamūtas tegalėjęs parašyti, ne lietuvis! Tačiau Barono ir vėlesniųjų šviesuomenės kartų kilimas, daugiausia, iš aukštaičių, nulėmė žemaičių ir aukštaičių savitarpio ginčą žemaičių nenaudai: literatūroje įsivyravo aukštaičių tarmė (vakarų šnektos).

Mūsų kalbininkai (Baronas*), Jaunius, Jablonskis, Būga) atskiria dvi didieji lietuvių kalbos tarmi: aukštaičių ir žemaičių, kurių kiekviena skirstoma dar keliomis šnektomis**). Aukštaičių šnektos girdėti 4/5 lietuvių kalbos plote, o žemaičių — 1/5. *Riba tarp aukštaičių ir žemaičių* prasideda nuo Latvių sienos (nuo Vegerių miestelio, Mažeikių aps., nepertoli į vakarus nuo Žagarės) ir laužtai eina į pietus per Kruopius (Šiaulių aps.), pro Šiaulių šalį (Papilę, Kuršėnus), per Būbius, Pakapę (Šiaulių aps.), Tytavėnus, Li(u)davėnus (Raseinių aps.), Reseinius, iš ten suka per Eržvilką (Tauragės aps.) į Gaurę (Tauragės aps.) ir Tauragę, įeina į Klaipėdos kraštą Nemuno linkui ir panemunėmis nuseka iki Kuršių įlankos. Nuo tos sienos į rytus ir pietus žmonės kalba aukštaitiškai, į vakarus ir žiemius—žemaitiškai. Taigi žemaitiškai kalba veik visas Klaipėdos kraštas, o Didžiojoje Lietuvoje Kretingos, Telšių, Mažeikių, Tauragės, Šiaulių aps. vakarinis baras ir Reseinių veik visa apskritis, tariant — veik visas Klaipėdos kraštas ir Kaunijos vakarai, o aukštaitiškai — likusioji Mažoji Lietuva (pietų pusė), Kaunijos rytų pusė, Sūduvija (Suvalkų užnemunė), Vilniaus kraštas ir Gardino srities šiaurinis panemunės plotelis.

Svarbiausia, kas *skiria žemaičių tarmę nuo aukštaičių*: aukštaičiai vieni taria *-čia*, *-čiai*, *-džia*, *-džiai (pačiam*, *pačiai*, *gardžiam*, *žodžiai)*, kiti — *-cia*, *-ciai*, *-dzia*, *-dziai* (macycia), žemaičiai — *-te*, *-tei*, *-de*, *-dei (jautems*, *jautei*, *medems*, *medei)*; aukštaičiai taria — *ė*, *o*, *ie*, *uo*, žemaičiai — *-ie*, *-uo*, *-y*, arba

---

*) Baronas kitaip mūsų tarmes skirstė, bet davė daug medžiagos, kuria atsirėmus dabar lengviau ir tiksliau galima tarmės ir šnektos suskirstyti.

**) Nurodant tarmes ir šnektas mokytojui patariama papildyti čia teikiamos žinios, naudojantis P. Kriaušaičio Lietuvių kalbos gramatikos skyriumi: *Rašomoji mūsų kalba ir mūsų kalbos tarmės.*

-ei, *-ū*, arba *ou*) kaip antai (žem.) *dūna*, arba *douna* (aukš. *duona*), *dūd*, a. *douda* (a. *duoda*), *vyns*, arba *vėins* (a. *vienas*), *diekou* (a. *dekui*); žodžio pradžioje garsams *ė* (*ie*) ir *o* (*uo*) žemaičiai priduria *j* ir *v* (*ėdu — jiedu*, *oras — vuors*), *ai* ir *ei* taria dažnai kaip *a* ir *ė* (*vaikai—vaka*, *reikia—rėk*), *kaip—kap*, žodžio gale trumpojo a dažnai (veiksmaž.) netaria (*veda—ved*, *stogas — stuogs*, *oras — vuors*).

Yra ir kitų skirtumų. Žemaičių tarmė atskiria tris šnektas: žiemos vakarų (klaipėdiškių), vasaros vakarų (telšiškių) ir žiemos rytų (reseiniškių). *Klaipėdiškiai* taria *dona* (a. duona), *stomo* (a. stuomuo), *lėmo* (a. liemuo), *lėpa* (a. liepa), pods (a. puodas), kur *ė* ir *o* yra siauri, neaiškūs. *Telšiškiai* (nuo Palangos ligi Tauragės aps. Švėkšnos ir Kvėdarnos, Telšių aps. Varnių ir Šiaulių aps. Raudėnų, Papilės ir Kruopių, tariant visoje Kretingos, Telšių ir Mažeikių aps., bent kiek Tauragės ir Šiaulių aps.) taria *douna* (a. duona), *stoumou* a. stuomuo), lėimou (a. liemuo), dėina (a. diena), lėipa (a. liepa), pouc=pouds (a. puodas), kur *o*—garsas tarp *o* ir *u*, *ė*—tarp *e* ir *i*, *Reseiniškiai* (Tauragės aps., veik visoje Reseinių ir dalinai Šiaulių aps.) taria *dūna* (a. duona), *stūmū* (a. stuomuo), *lymū* (a. liemuo), *dyna* (a. diena), *lypa* (a. liepa), pūc=pūds (a. puodas). Žemaičių šnektos skirstoma dar šnektelėmis; pavyzdžiui, vienose jųjų tariama *mačiau* (kaip aukštaičių, tik kita, tvirtaprade, priegaide), kitose *matiau*, o dar kitose *maciau*; vienose *dantis* (kaip aukštaičių), kitose *dontis* ir panašiai.

Aukštaičių tarmė atskiria dvi vyriausi šnekti: vakarinę ir rytinę*). Siena tarp vakarinių ir rytinių aukštaičių eina maždaug (Šiaulių aps-ty) per Joniškį ir Šiaulius, (Kauno aps.) per Grinkiškį, Šušvies ir Nevėžies upę, o kairėje Nemuno pusėje labiau į rytus — Jesios upe ligi Marijampolės aps. Krosnos, nuo tenai suka į Suvalkus. Vadinasi, vakarų aukštaičiams priklauso Mažoji Lietuva, be Klaipėdos krašto žemaičių šnektos ploto, Didžiojoje Lietuvoje rytiniai Šiaulių aps. valsčiai, Reseinių aps. rytų ir pietų valsčiai, Kėdainių aps. valsčiai į vakarus nuo Šušvies, Kauno aps. valsčiai į vakarus nuo Šušvies ir Nevėžies (Veliuona, Seredžius, Čekiškis ir kiti.), anapus Nemuno Šakių ir Vilkaviškio aps., Marijampolės aps. valsčiai kairėje Jesios pusėje. Rytų aukštaičiai — Biržų bei Pasvalio, Panevėžio, Rokiškio, Zarasų, Ukmergės (Vilkamergės) ir Utenos aps., Kėdainių

---

*) K. Būga. Litewski język (Wielka Encyklopedja Powszechna Ilustrowana, t. XLV. 1910). J. Jablonskis atskiria dar vidurinę šnektą.

ir Kauno aps. į rytus nuo Šušvies ir Nevėžies upių, Kauno ir Marijampolės aps. į rytus nuo Jesios upės, Trakų, Alytaus ir Seinų aps., į nepriklausomąją Lietuvą dar neįėjusių Vilniaus, Gardino ir Suvalkų kraštų bei pakraščių lietuviai.

Vakarų aukštaičiai nuo rytinių skiriasi labiausiai vietininkų linksniais (rytiečių miškan, miškuos(n)a,—sen,—kuos=vak. į miškus)ir *lė* (le) (=l garso) tarimu; *vakariniai* taria minkštai—*ledas*, *lėkti*, *saulė*, su saule *kalbėti*, gi *rytiniai* — kietai: *łedas (ladas)*, *łėkti*, *saułė* (ir *sauła*), su sauły *kałbėti*, (l čia kieti). Vakariniai ir viduriniai-rytiniai (Kauno aps. žmonės, šiauliečiai, joniškiečiai, marijampoliečiai) taria *asa (ąsa)*, *gražtas* (*grąžtas*), *žasis* (*žąsis*), *skesti* (*skęsti)*, *švesti (švęsti*), o rytiniai — *osa*, *grožtas*, *žosis*, kiti dar (ryčiausi ir jų piečiausi) — *ūsa*, *grūžtas*, *žūsis*, *kysti*, *švysti*. Kaikuriose rytinėse šnektelėse tariama *untis (antis*), *untras (antras)*, *linkas (lenkas*), *minkas* (*menkas)*, kitur — *kaja (koja)*, *planas (plonas*), *žmagus* (*žmogus*), *maku* (*moku*). Gudų pakraščiuose rytiniai aukštaičiai virsta dzūkais, kurie taria: *Dzievas (Dievas*), *dzvi (dvi*) *cikras* (*tikras*), *cyłėk* (*tylėk*), *daryc* (daryti). Dzūkai gyvena Seinu aps. (ir tose dalyse, kurios nepriklausomajai Lietuvai lenkų yra išplėštos) ir Vilniaus krašte — buv. Švenčionių aps. (Tverečius, Adutiškis, Švenčionys), buv. Vilniaus (Gervėčiai), buv. Trakų (Valkininkai, Varėna, Merkinė, Marcinkonys), buv. Lydos (Eišiškės, Bastūnai, Žirmūnai, Nočia) ir buv. Ašmenos aps. (Dzieveniškės, Laz(d)ūnai, Ivija), Gardino krašto Druskininkuose, Ratnyčios parapijoj...

Mūsų literatūros kalba susidarė iš vakarinių aukštaičių šnektų, kuriomis jau nuo XVII a. vidurio spausdinta, ypačiai Prūsuose, knygos. Pirmojoje XIX a. pusėje nemaža jai įtakos padarė žemaičių Daukanto ir Valančiaus kartos raštai, o XX a. pastabu augant ir rytinių aukštaičių įtaką.

Baronas — anykštėnas, jo raštų kalba—rytiečių. Savo šnektą jis ženklina *R* 4 (ketvirtieji rytiečiai) ir deda ją į Utenos apskritį, į Anykščių, Debeikių, Aluntos, Balninkų valsčius, siekiant Panevėžio (Salamiestis) ir Ukmergės aps. (Kurkliai) ir įeinant į Vilniaus kraštą (Malėtai, Videniškis, Šešuoliai). Josios kaimynės yra *R 3*, *R 5* ir *R* 6 tarmės.

R 4 savybės aiškėja kad ir iš šitokio anykštėno užrašyto pasakojimo*):

---

*) Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski. I. 1920 m. p. 45—46.

„Nialaimingas atsitikimas. Subatos dienoj (buvo tei pabeigoj spoliu menasio 1880 m.) susitorem mes pińki *) tavor'ščei eit unt ežiaro pasičužinetu. Nors do šalču **) didialiu niab*u*vo, alia mum jou nusbodo laukt', ir mes niažiuredami, kad vidurys do buvo niažušołis ***), spakainei ****) šlioužem po pokraščus. Tuočes atojo dougiou studintu ir kumponija pasid*i*dino. Biašlioužydami ažmotem ateinunt do du studintu iš viršesniu klesu; abu gerei mokejo čužinetis ir unt lado ažtat turejo didiałi pavogu, o labjausią nuo musu mažuju. Prisiriši ližbas tiedu atsiskyre nuo musu ir, pasloidi pokrašču ežiaro, nušliouže net kiton p*u*sen. Niaužilgo nusedo saula ir mes pagrižom namo. Iš ryto jeme ju ieškot' po miestu klousinedami ir nieko niadasiklausi nuvejo unt ežiaru. Jiłgu metu veikštinejo studintai po pokraščus nieko niarazdami; unt golo ažmote studińtišku kaškietu unt lado, tias kaškietu didiałi lužni. Ča ju prigerta".

Paties Barono kalba tarmiškai šiaip skamba:

Kolnai kialmuoti, pakołnes nupliky!
Kas jusū grožei sianobinei tiki?
Kur toj puikybe jusū pasidejo?
Kur ramus jusū ūžimas no vejo,
kai bolto miško lapeliai šlamėjo,
ir senos pušys siūrovo, braškejo?
Kur jusū poukščai, poukšteliai, poukštytes,
katru cilbunčū teip ramu klousytes?

. . . .

Visa prapuoły; tik unt louko pliko
kelios pušełes apykraives liko!...

. . . .

Ir l*i*ko šite kolnai pliki ir kialmuoti,
aploistyti ošarom, giesmi apdainuoti.
Ir gesme niapabaigta, kai širdis susopo.
unt dušios labai sunku ir niaramu topo.
Mat, toj pati galybe, ku miškus sugrauže,
širdy, dušiū apgriuvo, ir giesmy nulauže.

(Anykščių šilelis).

---

*) ń—minkštasis n; r'—minkštasis r; t'—minkštasis t ir panašiai.
**) Minkštasis l.
***) ł dedamas ten, kur l padėjus reiktų jis minkštai skaityti,
****) Visur e, ei — kieta.

Kogi skoudža mońi širdełi,
kogi mońi nusbodu,
kai pažiūriu unt upełi
ir ši žoliū sodū.

. . . .

Už kałneliu, už oukštūjū,
kur soułełe teka,
žemėj meiłes ir švintūjū
viarksmu upes teka.

(Neramumas).

Letuvela mono, motynela mono,
tu užūgdei mani jaunū, meiliai išniašiojai,
išmokei mańi *) melstis ir vargelio vargti,
klousyt' tėvū ir sianeliū, su žmonem gyvinti.

(Paskalbėjimas giesmininko su Lietuva).

Ypačiai daug medžiagos Barono kalbai ir anykštėnų šnektai pažinti teikia „Anykščių šilelis", kuris paties poėto tarmiškai buvo spaudai patiektas, tuo tarpu kai kiti jo raštai dažniausiai yra žinomi iš svetimų nuorašų. Tad „Anykščių šilelyje" randame: kolnai, pakołnes, nupliky, nuplikys, sudygy, sutupy, pasidejo, šlamejo, braškejo, boltas, loukas, loužas, lopas (lapas), siūrovo, lingovo, poukščai, klousyties, saułe, unt (unt dušios sunku, unt upełi žiūriu), skujom, šiškom, šakełem (daugiskaita), nuklotū plotū (nuklotą plotą), dūšiū (dūšią), oky (akį), nosy (nosį), širdy (širdį), ažu, anei, ažuodža, ažlyja, ažlaist, miški (miške), oš (aš), dungus (dangus), šloma (šlama), sioudža, grioudža, kū (ką), soko (sako), sovo (savo), potys (patys), voga (uoga), e (o), jilgai, jimas (imasi), kropka (kurapka), atokaita, govy (gavę), dingia (dengia), švintas (šventas), nusgundy (nusigandę), tumsus, tunkus, žalktiene, topo (tapo), vosara, pavosaris, žedelis, jou, jouti, sustory (susitarę), šorka (šarka), ousis (ausis), intsmianga, tiarp savy, poskum, ošara, doug, omžiais, žvoke, tevyne, intvedys, intmušys, do (da[r]), nežugriuvys, nežupyny (neužpynę)**).

---

*) mańi = manė,

**) Spaustuvėj trūksta tam tikrų ženklų šnektų savybėms pareikšti, tad kai kas teks dar mokytojui dėstant papildyti.

VII. „Anykščių šilelio“ vaizdai ir garsai.

1858 — 59 m. Baronas sukūrė savo garsiausią kūrinį „Anykščių šilelį“, kurio turinys, neturįs daug veiksmo, bet kupinas griaudaus jausmo, nepigu atpasakoti:

„Kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę“ griaudina dainių, kuris prisimena sau seniau čia kitaip buvus: „seniau, būdavo, eini — tai net akį veria, vat taip linksmina dūšią, užu širdies tveria, kad net, širdžiai apsalus, ne kartą dūmojai — ar miške aš čia stoviu, ar danguj, ar rojuj?!“ Čia daugybė įvairių - įvairiausių grybų, uogų, medžių, medelių, krūmų — slėpininga pasakų ir žiniuonių viešpatybė. Čia visokie kvėpalai, kurie sumišę lyg garsų garsai širdį griaudžia. Čia stebėtina nakties tyla — „girdi, kaip šakoms šnibžda medžių kalba šventa, kaip žvaigždelės plevena, gaili rasa krinta“ — šilui nubudus pamažu virsta „šventa dienos byla“: sušlama lapai, lapeliai, sujuda žvėrys, žvėreliai, suskamba paukščiai visokiais balsais, kurie „vis dūšion įsmenga lyg Lietuvos dainos“. Ir tikrai, „dažnai miške lietuvis, ko verkia, nežino“, tik tos ašaros kelia mums „šventas pajáutas“, duoda giesmes. Toksai buvęs, atsiminus, Anykščių šilelis.

O kokių dar seniau „čia girių snausta“, kokių pasakingų būta ąžuolynų ir plačių liepynų, žmonėms teikusių visokeriopos naudos! Visi girių medžiai viršūnėmis „vienybėn susipynę, kaip lietuvninkų širdys į vieną tėvynę“, ir patys „lietuviai su medžiais vis zgadoj gyvenę, jaunystėj pasižinę ir draugėj pasenę“. Miškas visakuo lietuviui padėjęs, jį dengęs ir penėjęs, šis gi nė vieno liemenio nekirtęs, „jėg tik stuobriai papuvę savaime išvirtę“.

Sunkioms dienoms atėjus, kai žmonės badu mirę, „miškas žmonių pasigailęs, rasa apsiverkęs“ ir... pats juos paraginęs jį kirsti ginantis nuo bado. „Su ašaromis pirmieji truputį praskynę, vaitodami jų vaikai taip gynę tėvynę, dūsaudami anūkai tuos miškus eikvoję, proanūkiai tuos miškus vežimais miestelin važioję“ — ir miškelio nebelikę. „Mūsų tėveliai miškų neberadę“, betgi jų tebesiilgėję: protėvių „miškai mylėta, tūlon giesmėn dėta, mūsų tėvelių visos tos giesmės mokėta.“ Tad susitarę užleidę dirvas šileliui, jį išáuklėję, priūgdę: „džiaugės Anykščiai, džiaugės, į šilą žiūrėjo.“

Tik štai puolę mišką maskolių valdininkai, uždraudę jame žmonėms paganią ir grybauti, o patys slapta, naktimis, nebodami

žmonių verksmo, jį išskynę ir išpardavę. „Ir liko šitie kalnai pliki ir kelmuoti, aplaistyti ašaromis, giesme apdainuoti; ir giesmė nepabaigta: kai širdis susopo, ant dūšios labai sunku ir neramu tapo, — mat, toj pati galybė, kur miškus sugraužė, širdį, dūšią apgriuvo... ir giesmę nulaužė."

Vaizduodamas šilelio grybus, dainius prisimena Mickevičių: „kazlėkai... tartum kupkeliai kniūpšti, kaip Mickevičius sako." Ir šiaip Lietuvos gamtos grožės įvaizdžiai, kurių galybių galybes randame Mickevičiaus „Pono Tado" poėmoje, aiškiai yra padarę Baronui didelio įspūdžio ir atsiliepę jojo įvaizdžiams, pavyzdžiui, kad ir prisiminus dainušką apie grybų pulkininką. Įsidėmėtina, jog ir pats „Anykščių šilelio" kūrimo akstinas, jei galima tikėti aukščiau pateiktu Barono draugų pasakojimu, bus išėjęs iš Mickevičiaus poėzijos raštų, tariant, mokytojui juos aukštai klierikams iškėlus ir paniekinus lietuvių kalbą lenkų kalbos naudai.

Tačiau vien tiktai tajam nuotykiui ir Mickevičiaus įtakai Šilelio nepriskirsime. Dar anksčiau už Šilelį Baronas ypatingu pamėgimu savo lenkiškose ir lietuviškose eilėse vaizdavo Lietuvos gamtą, o ir jo draugas Kairys tuo metu savo poėzijoje atsiliepė gamtos grožei. Dainius buvo pamėgęs ramų, savą gyvenimą gyvenantį šilelį, jo upelį Šlavę, Pašlavį, Marčupį, milžiną akmenį Puntuką ir pasakojimus apie jį bei šiaipjau pasakas. Tėvas pasakojo jam apie dar didesnį, jau išnykusį mišką, kur „liemuo liemenį plakė", vieną tųjų neįžengiamų senovės Lietuvos girių, apie kurias jaunasai Antanas ir Daukanto „Senovės lietuvių būde", turbūt, bus gavęs pasiskaityti. Ir šit kažkoks „kučmeistras" savavaliai nunuogina kalnus bei pakalnes! Visa, kas žmonių per amžius mylėta, su kuo kartų kartos buvo sugyvenusios, širdžiai iš skausmo plyštant, susyk iš jų atimta, išplėšta! Žmonės tam atsispirti yra beginkliai, beteisiai... Ar gi nuostabu, jog suspausta širdimi dainius ėmė reikšti savo įžeistus jausmus, griaudžiai verkti, dainuoti! Meilė tėviškei bei Lietuvai ir skaudus susijudinimas yra mums davę Šilelį, kuriame, pasak Čiurlionienės, „skamba ir pinas du vyriausiu jausmu: džiaugsmas ir skausmas. Pirmo iš tų jausmų šaltinis — tai ta praeitis, kuri per senelių pasakas patekusi į ainio širdį — „paminklais užvaisino" ją ir, ta jausmo prinokusi širdis, gausia ranka išpylė tuos paminklus, kurie tai širdžiai buvo gyvesni ir tikresni negu pats regimas tikrumas, ir liko regimu tikrumu tiems, prieš kuriuos išsiliejo. Vienas poėtas pasakė, jog nieko taip nesą skaudu, kaip laimė nelaimėje minėti, ir čia štai

girdim tą pakeltą dar skausmą, nes statoma jis drauge su pražudytąja laime"*). Ateina į galvą taip pat ir Mickevičiaus žodžiai: „Lietuva, mano, tėvyne! esi kaip sveikata, kiek tave brangint reikia, tas tesuprato, kas tavęs yr nustojęs..."

Toji čia liūdna, čia švelniai maloni Šilelio poėma teikia mums vaizdų vaizdus iš trijų jo gyvenimo gadynių: jam tebesant dar senovės girių giriai, šiajai virtus šileliu ir, pagalios, šilelio vietą užėmus nuplikusių kalnų kelmams. Šilelio gamtos gyvybė, dar labiau nei Duonelaičio Metų, vyrauja žmonėms: žmonės joje neveikia, tik griaudžia, jausdami jos grožę ir galią. Toji gamta, žmogaus nuskriausta, čia liūdnai riokso, „lyg, tartum, rūmas suiręs, nudegęs, lyg kokio miesto išgriuvus pūstynė, lyg kokio raisto apsvilus kemsynė", čia džiugina širdį („ažu širdies tveria"), jog žmogus nebsusipranta kur esąs: „ar miške aš čia stoviu, ar danguj, ar rojuj?". Visur—„žalia, liekna, gryna", visur—„šlama, ūžia, siaudžia". Čia uogos, čia grybai, *čia krūmai, karklai, medžiai:* „pušelės, pušelės tos nesurokuotos!" „Kaip rūtos žaliuoja, liemuo liemenį plaka, kaip nendrės siūruoja..."

Gražu, malonu. O kvėpimas — „iš medžių, iš skujų, iš šiškų, iš lapų" — tokie stiprūs, įvairūs kvėpalai, „tartum miškas kvėpuoja, nelyginant žvėris: savo kvapą po laukus kaip berte pabėręs, laukais, pievoms atgauna". Kaip Duonelaičio gyvių garsai, taip Barono šilelio kvapai Dievo garbei tarnauja:

tartum, giria, pieva ir laukas sustarę,
iš brangiausių kvėpalų mišinį padarę,
Dievui ant garbės rūko taip ramiai, taip meiliai,
lyg kad skripkuoja, juokias, gieda, verkia gailiai.

Kvapai lyg garsais virsta. Ko benorėti, jei pati tyla dainiui taria, skamba:

vidūnaktyj taip tyku, kad girdi, kaip jaunas
lapas arba žiedelis ant šakelių kraunas.

Ypatingai dainiui patiko šilo nubudimas aušrai patekėjus: tai valandai jis skiria savo „Saulėtekį", tą valandą vaizduoja ir jo draugas Kairys eilėse „Dienelė brėkšta" (Geražodis), kur „nakčiai vietoje nekrutant būti, regis, jau nusbodo", pražiuro rytas akim spindulinga" ir viskas suskamba, suūžia: paukščiai, vėjeliai, dargi kalnai ir pakalnės „gieda vieną tysą". Šilelyje

---

*) Iš mūsų literatūros, 1913 m.

„tartum kožnas lapelis čiulba, kliauga, šaukia, ir sutartinę taiso“, upė srove teškena, vilkas, lapė, stirna, voverytė ir kiti kitokie žvėreliai po mišką uliodami treška, genelis takši, gyvatė šnypščia, o ypatingai paukščiai ir paukšteliai, duonelaitiškai pasakius, savo balsais „skambina dangų“. Žąsys gagena, gandrai klegena, gegutės kūkuoja, kukučiai vis savo „ką, ką, ką“ kartoja, volungė „Jevą trotina“, tik lakštingalai užleisdama pirmenybę:

o už visus viršesnis lakštingalos balsas —
pilnas, skardus, griaudingas ir, taip sakant, skalsus.

Šilelis teikęs žmonėms naudos, patogumo, ramumo („gražaus ramumėlio“), kuris „po lietuvių dūšias plaukydamas lingavo“, griaudino:

tai kokio bebūdavo iš seno šilelio
meilingo atminimo, gražaus ramumėlio,
kai šie plotai apžėlę, apgriūti, aptemę (tebebuvo),

kai

ne tik pulkais meškos ir šernai perėta,
bet tankumos tarp raistų ir žebrių turėta.

Dabar dar tebeatmena seneliai „gražius ąžuolynus“ ir „visiems žmonėms meilius ir patogius“ liepynus, tikrą—poškiškai pasakius — „visų naudų klėtį“. Visa, kas liepos teikiama žmogui, dainiaus gyvai, tikrai daukantiškai vaizduojama. Tad šitokios gyvós, judriós, skambiós, griaudžiós, ramiós gamtós sunùs:

nors jau dabar lietuvis plikuos plotuos gimsta,
giesmėj mišką užgirdęs, be jo neberimsta.

Lietuvos gamta senovėje buvo girių gamta, slėpininga, kupina garsų ir pusgarsių, judėjimų ir judėjimėlių, bet nepervarsinga, ypačiai palyginti su labiau į pietus išsikišusiomis šalimis kaip Lenkai ar Ukraina. Tad ir lietuvių kalba turi devynias galybes trakšterėjimo, paukšterėjimo ir visokio skambėjimo žodžių, o kurkas mažiau už juos, gal net už kaimynų kalbas, savų žodžių varsų grožei išreikšti. Puikus savo kalbos žinovas, Anykščių dainius ne tiek betgi žmonių žodyno turtus vaizdams — garsams išreikšti panaudoja, kiek gamtos įkvėptas, jausmo veikiamas visa tai gyvai reiškia susigriaudinęs, šypsodamasis, čia vėl verkdamas. Jo vaizdai ne žėri varsomis, bet yra malonūs, šviesūs, aiškūs: „ką pats regi, liepia regėti kitiems ir matyti taip, kaip jis mato“ (Čiurlionienė). Jo kalba virsta tokia gyva ir skambia, jog tenka su Čiurlioniene sutikti: „Anykščių šilelyje“ pasiektas aukščiausias poėzijos formos tobulumas, tai yra *žodžių skambėjimas veikia taip, kaip muzika*“

Palyginti su Duonelaičiu, „Anykščių šilelis“ mažiau turi tropų, kurie reiškia ruošiamąjį, lyginamąjį dainiaus darbą, bet gyvai, maloniai sakomų gražinamųjų posakių ir švelniažodžių jam netrūksta. Ypatingai betgi jis mus žavi, pagauna mūsų širdis jausmo reiškiniais — gyvomis, nuoširdžiomis, negalvotomis *figūromis*.

Dažnai pasitaikina *kartojimas*, ypačiai eilutės pradžioje, primindamas mums Duonelaičio kartojimus:

Kur toj puikybė jūsų pasidėjo?
Kur ramus jūsų ūžimas nuo vėjo?

. . . .

Kur jūsų paukščiai, paukšteliai, paukštytės?

. . . .

Kur jūsų žvėrys, gyvuliai, žvėreliai?
Kur žvėrių olos, laužai ir urveliai?

Arba:

Kur tik žiūri, vis gražu: žalia, liekna, gryna!
Kur tik uostai, vis miela: giria nosį trina!
Kur tik klausai, vis ramu: širdį glosto, siaudžia!

Kitur pakartojama „čia“:

Čia paliepių torielkos po mišką išklotos,
čia kiauliabudės pūpso, lyg pievos kemsotos,
čia po eglėms šeimynoms sudygę ruduokės,
čia pušyne iš gruodo išauga žaliuokės,
čia rausvos, melsvos, pilkos umėdės sutūpę,

. . . .

čia kazlėkai pakrūmėms ant piemenų tako,

. . . .

čia nemunės iš kelmo, lepšiai tarp alksnyno,
čia šalpionai tarp stuobrių dygsta iš skiedryno,
čia musmirės raupuotos, veršiakiai gleivėti,
čia grybai ir šungrybiai vardais nežymėti.

Tokiuo pat būdu kartojama: lyg, kai, jauti, ogi, kas, o tik, ir lyg, iš to, tartum... Eilutės viduryje ar pabaigoje paprastai kartojama *panašuo(lė)liai* (sinonimai), tad ne tik „oi būdavo, būdavo“, „paukščiai, paukšteliai, paukštytės“, „kelmais, kelmais želia“, „džiaugės Anykščiai, džiaugės“, bet ir „žvėrys, gyvuliai, žvėreliai“, „olos, laužai ir urveliai“, „šlama, ūžia, siaudžia“, „kietas, drūtas kotas“, miškas „siaudžia, ūžia ir skamba“, giria „sušlamo, sučiulbo, supyško“, „apžėlę, apgriūti (apgriuvę), aptemę

(plotai)", „tankios, aukštos, lygutės, geltonos (pušys)", „linksmai, dailiai, skardžiai"...

Tautologinių kartojimų neperdaug („berte pabėręs"). Daug daugiau *aliteracijos*, kuri remiasi atskirų garsų — balsių ir priebalsių—pasikartojimu: *kal*nai *kel*muoti, pa*kal*nės nup*likę*", „ant *lauko pliko*", „*keli*os puš*elės* a*pykreivės liko*", „*liemuo liemenį pla*ka", „ma*lda dūš*ią *dan*gun (kilsta)", „di*džiau*sio pato*gumo*, gra*žaus* ra*mumė*lio", „ant *plikų plo*tų", boluoda*vęs per*vasar *gels*vu *žie*dų *pie*nu", *dvel*kęs *me*dum *vie*nu", „*krau*jo *kla*nas", *put*a *plūdo*" arba gal pats įdėmiausias:

*Sun*kios *die*nos atėję, *žmo*nės ba*du mirę*,
*Sam*anas *duon*on k*epę*, *žie*ves *sriu*bon *virę*.

Gražių pavyzdžių duoda kartojimas, virtęs *laipsniavimu*:

Su ašaroms pirmieji truputį praskynę,
vaitodami jų *vaikai* taip gynę tėvynę,
dūsaudami anūkai tuos miškus eikvoję,
proanūkiai dešimtis vežimų pardavę.

Išsiskleidusio laipsniavimo (gradacijos) pavyzdys, kur kalbama, kaip miškas siaudžia: vidūnaktyj tyku, „dienai brėkštant, visa įra tyla... (ir) prasideda pamažu šventa dienos byla", visokiais balsais — garsais „skamba tik, skamba miškas", „skamba, ūžia per miškus—ir vis dūšion įsmenga".

Yra vaizdžių, įspūdingų *priešpriešinių figūrų*: kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę" sugretinama su senovės miško grože, puikybe, ramumu. Buvusio miško gyvija (senosios pušys,—žvėrys, gyvuliai, žvėreliai, — paukščiai, paukšteliai, paukštytės), rodant jo ramų, bet gyvą gyvenimą — ir čia pat: visa „prapuolė, tik ant lauko pliko kelios pušelės apykreivės liko". Tas pat pasikartoja, įvaizdavus šilelio „didžiausią patogumą, gražų ramumėlį", jog „dažnai miške lietuvis, ko verkia, nežino" — ir vėliai: „dabar viskas prapuolę, tik ant lauko pliko kelios pušelės apykreivės liko"*).

Sujudintas dainius berte beria *kreipimosi*, *išaukimo*, *įklausimo* figūrų:

---

*) Šis ir kiti pakartojami įvaizdžiai (pavyz. tas pat „patogumas—ramumėlis" atsiliepia toliau „meilingu atminimu, gražiu ramumėliu", „tankios, aukštos ir lieknos" pušys pasikartoja „aukštomis ir lygiomis", kitur „tankiomis, aukštomis, lygutėmis, geltonomis" pušimis) gal galima išaiškinti, atkreipus dėmesio į tai, jog daugelis jų iš pirmos dalies pakartojama antroje, parašytoje kitais metais.

Kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę!
Kas jūsų grožei senobinei tiki?
Kur toj puikybė jūsų pasidėjo?

. . . .

Kur jūsų paukščiai, paukšteliai, paukštytės?

. . . .

Ar miške aš čia stoviu, ar danguj, ar rojuj?

. . . .

O pušelės, pušelės tos nesurokuotos!

. . . .

Kas ten šlama?—e vėjo papūstas lapelis.

. . . .

Kas ten treška?—e vilkas: dieną, mat, užuodžia.
Kas ten taukši? —e stuobrį kapoja genelis.
Kas mekena? egi, mat, perkūno oželis.
Kas ten šnibžda? — e šnypščia iš kelmo piktoji.

Susigriaudinęs meiliai vaizduodamas visa, kas šilelyje buvę, žiūrėdamas, klausydamas, uostydamas, jis stengiasi nieko nepraleisti, visa kuo aiškiau parodyti, kuo gražiau iškelti. Iš čia pasikartojimai, panašuolėliai, prievardėlės (epitetai), iš čia—*perijodai*, kurie kartais išsiskleidžia net 20 eilučių:

Jei ant šio išsvilusio po kalnus lydimo
taip daug širdyj išželia ramaus atminimo:
tartum kalnai supuvę atgyja, žaliuoja,
suspynusias viršūnes vėjas plevėsuoja;
tartum pliki, išdegę dirvonai šiškuoti,
pasipučia samanoms nuo grybų taškuoti;
tartum iš tarpo puirių tokie kvapai kilo,
lyg kad giria pratrūksta ar pučia iš šilo;
tartum visa sušlamo, sučiulbo, supyško,
lyg, dienai brėkštant, viduj paniūrusio miško;
jei ant šių plikų plotų, kai mislis užlyja,
paminklais užvaisytas šilelis atgyja:
tai kokio bebūdavo iš seno šilelio
meilingo atminimo, gražaus ramumėlio,
kai šie plotai apžėlę, apgriūti, aptemę
matydavo kelmuotą apylinkėj žemę;
kai stuobriai, sieksniais drūti, amžiais įretėję,
valig kalbos senelių, parejos kyšėję,
iš kurių žymu buvę, kad girių čia snausta,

tankus iš viršaus stogas viršūnėms suausta,
ir ne tik pulkais meškos ir šernai perėta,
bet tankumos tarp raistų ir žebriai turėta!

Daugoka *epitetų*, tik jie neprilygsta Duonelaičio „margiems pavasariams“, „vyžotiems nabagams“, „vieżlyboms gaspadinėms“ arba „grečniems šmotams“:

kelmuoti kalnai,
(Barono: kalnai kelmuoti),
baltas miškas,
ramus ūžimas (tykumas)
nenaudingas plotas,
raupuota musmirė,
žali ėgliai,
nus(i)gandusi epušė,
liekna sedulėlė,
prasti žmonelės,
pliki stabarai,
aukštos pušys,
gaili rasa,
šventa dienos byla,
šventa medžių kalba,
gražus ramumėlis,
trąšios žolelės,
saldus medus,
tropnas (tikslus) vardas,
plikas plotas,
kraujo klanas.

Taip pat yra ir *lyginimų*, kartais, kaip būtų Baronas pasakęs, labai „tropnų“ tropų. Štai lyginimai:

Skujoms, šakelėms ir šiškoms nuklotą
kepina saulė nenaudingą plotą,
į kurį žiūrint taip neramu regis:
lyg, tartum, rūmas suiręs, nudegęs,
lyg kokio miesto išgriuvus pūstynė,
lyg kokio raisto apsvilus kemsynė!...

Baravykas, „valig dainuškos žodžių“ — „grybų pulkaunykas“, šiaip prilyginamas:

Platus, storas, paspūtęs, lyg tartum užklotas
ant kieto, drūto koto bliūdas palivotas.

Pušelės
ir vasarą ir žiemą, kaip rūtos, žaliuoja,
liemuo liemenį plaka, kaip nendrės siūruoja.
Giria, pieva ir laukas,
iš brangiausių kvėpalų mišinį padarę,
Dievui ant garbes rūko taip ramiai, taip meiliai,
lyg kad skripkuoja, juokias, gieda, verkia gailiai.
Krūtinė,
lyg giria, linguoja.
Dūšia,
kaip varpa pribrendus, nulinko.
Ašarėlės,
lyg rasa, per veidą krinta.
Seneliams tebatmenant, ąžuolai
žili buvę kaip seniai samanoms apaugę,
stipri buvę ir stambūs, kaip vyrai suaugę,
o padori ir gražūs, kaip mūsų jaunimas.

Yra *metaforų*, glaudžiai susijusių su metonimijomis (pakeituolėliais) ir prozopopėjomis (įgyvinėliais) ir savo pagrinde turinčių prilyginimą:

pakalnės nuplikę, —
giria nosį trina, —
širdį glosto (ramumas), —
minkštučiukai samanų patalai ištiesti,
galvą į save traukia ir liula užliesti, —
taškai grybų tarp medžių marguliuoja
iš savu sodybų, —
voveruškų leikelės iš po samanų marškos
sarmatlyvai kyši, —
paliepių torielkos po mišką išklotos, —
linksmutės umėdės sutūpę, niekas joms
nerūpi, —
krūmai, žole barzdoti, kraštais mišką riečia,—
karklai pamėgo pavėnę, —
dreba epušės nusgandę, —
savo seserį skundžia liekna sedulėlė, —
geltoni, raudoni lapeliai, kai pliki stabarai,
pavasario laukia, —
liemuo liemenį plaka, —
miškas kvėpuoja,

savo kvapą po laukus paberęs,
laukais, pievoms atgauna, —
miškas ūžia ir skamba, —
ramum tykumu dūšia dangun kilsta, —
šilas nubunda, —
volungė Jevą trotina, —
ramumas po lietuvių dūšias
plaukydamas lingavo, tamsioms vilnims tvino, —
krūtinėj šilelis kvėpuoja, —
girių čia snausta, —
žili ąžuolai, —
lietuvių dūšios be miško apkursta, —
džiaugės Anykščiai, —
(kučmeistras žmones) kraujo klanan merkė,—
galybė, kur miškus sugraužė,
širdį, dūšią apgriuvo ir giesmę nulaužė.

Miškas šiaip įgyvinama:

miškas lietuvį, kaip tik galėjęs,
taip visados raminęs, visados mylėjęs,
žvėrims, paukščiais ir vaisiais dengęs ir penėjęs,
ir neprietelių mušti griūdamas padėjęs,
sunkioj dienoj duodavęs slaptus nuo baisybių,
liūdnoj dienoj paveikslą visokių ramybių...

Kitur vėl:

Miškas žmonių pasgailęs, rasa apsiverkęs,
aukštas savo viršūnes debesin įmerkęs,
ir sušukęs: „Broliukai, ginkitės nuo bado!
Palaiminta ta ranka, kur kirvį išrado.

Yra ir alegorijų:

toj pati galybė, kur miškus sugraužė,
širdį, dūšią apgriuvo... ir giesmę nulaužė.

Čia, greičiausia, bus turimas omenėj baudžiavų gadynės vargas, prislėgimas.

Nėra betgi patyčių-*ironijos*, kurių čia nė būti negali. Tai lirinis kūrinys, kupinas griaudaus jausmo. Pats dainius jį vadina giesme, bet jam tinka ir tikslesnis vardas — *lirinė poėma*. Joje veik visai nėra veiksmo (žmonės ne patys veikia, tik gamta juos veikia, nustato jų gyvenimą), tik malonūs gamtos vaizdai, kurie veikia dainiaus ir šiaip žmonių jausmus ir švelniai, grau-

džiai rodo mums, lyg pro miglas, mūsų žmones, mylimus ir mylinčius gamtos vaikus. Puida vadina „Anykščių šilelį“ „kilniausia ir puikiausia lietuvių raštijoje tyrai tautine, kūno ir sielos, poėma“*).

Tenka sutikti su Čiurlioniene, kuriai pats šio veikalo kūrimo būdas primenąs poėmos kūrimą: įžanga, kurioje skamba vyriausiojo kūrinio gaida — „visa prapuolę“, atsakas į klausimą — kur dingusi grožybė, tos gaidos — minties išplėtimas, linksmas ir lengvas, taip gyvas, jog „junti tai ir galvoji taip, kaip galvojo dainius“; baigiamasis įspūdis, pakartojąs įžangos ir viso kūrinio gaidą, bet ir susistiprinąs giesmės nutrūkimu.

„Anykščių šilelio“ leidėjas (Vėberis) pažymi, jog šiame kūrinyje vaizdžiai apsireiškia lietuvių kalbos tikslumas, vaizdingumas, meilingumas ir griaudingumas, puikiai įvaizduotas esąs šilelio gyvenimas, gausybė švelnumėlių (mažybinių vardų, deminutiva) ir tikslių veiksmažodžių.

Mickevičiaus įtaka, kurioje Baronas kūrė savo Šilelį, apsireiškė ne tik turiniu ir įvaizdžiais, bet ir pačiu eilėjimu. Barono eilėjimas — lenkiškas, *skiemeninis eilėjimas*, kuris remiasi skiemenų skaičiumi, ne pastoviu kirčiuotųjų ir nekirčiuotųjų skiemenų kaitymu (garsinis eilėjimas). Jo eilės prasideda čia daktiliu (k*a*lnai kelm*u*oti, pa), čia jambu (o *i*š visu), čia jambu su chorėjum (žal*i* *e*gliai), čia pusiau pėda (k*a*s j*u*sų). Tatai netinka garsiniam eilėjimui, bet visai nesveria skiemeniniam:

K*a*lnai kelmuoti, pakalnės nuplikę,
k*a*s jūsų grožei senobiniai tiki?

. . . .

Ku*r* jūsų paukščiai, paukšteliai, paukštytės,
katr*ų* čiulbančių taip ramu klausytis?

. . . .

A*r* miške aš čia stoviu, ar danguj, ar rojuj?

Šilelio eilėjimas seka „Ponu Tadu“: jis taip pat yra 11—13 skiemenų.

---

*) K. Puidos Mūsų dainiai, 1913 m., 48 p.

VIII. „Kelionės“, „Pasikalbėjimo“ ir „Rykštės“ turinys.

„Anykščių šilelyje“ Lietuvos gamtos vaizduose lyg miglose rodomi josios žmonės. Jųjų gyvenimas, taip pareinąs nuo šilelio likimo, juo sekąs, yra dainiui brangus ir jaudina mūsų jausmus. Kituose didesniuose Barono kūriniuose gamta kad ir pasireiškia kartais vienu kitu gražiu, griaudžiu vaizdu, tik nebeviešpatauja kaip Šilelyje. Žmonės, jųjų vargai, rūpesniai, paklydimai juose aiškiau ir plačiau yra mums rodomi; ne gamta, tik žmonės ten vyrauja. Tad šie kūriniai kartais didesnio daro mums įspūdžio, labiau mus griaudina, tik nėra taip poėzingai gražūs, kaip kad Šilelio vaizdai ir įvaizdžiai. Tuose kūriniuose nebejaučiame tokios rūpesningos poėto rankos, kaip Šilelyje kad gauname pastebėti, — ten ji puošė, dailino, vaizdavo kiekvieną Šilelio mažmožėlį. Pakilę jausmai, Lietuvos ir jos žmonių likimu susirūpinimas „Kelionėje Petaburkan“, „Dievo rykštėje ir malonėje“ ir „Pasikalbėjime giesmininko su Lietuva“ prislėgia dainiuje gamtos meilę, neleidžia jąja laisvai grožėtis, jos vaizdų piešti, gražinti. Tad poėzijos atžvilgiu „Anykščių šilelis“ už anuos kūrinius kurkas yra tobulesnis, tik lietuvių visuomenei ir anie, ypačiai Kelionė, del savo gryno lietuviško jausmo ne mažiau svėrė. Šilelis—poėzijos mėgėjams bei nusimanėliams gėrėtis, deklamuoti. Kelionė ir kitos poėmėlės — žmonėms dainuoti, virkdyti, griaudinti.

„Kelionė Petaburkan“ skiriama dainiaus „tėveliams, broleliams ir seselėms“; tai — „Antano gromata“, kurioje jis apsako kelionės įspūdžius „Guduose atvykęs“ ir radęsis ramioje pievoje:

Ant šios pievelės Dievo avelės
ėda želmenis šilko;
piemenys gano kaip tik išmano,
saugo, gina nuo vilko.
Upeliai šalti, dobilai balti,
po lygumas čia auga;
toksai ramumas! po žalius krūmus
paukščiai kliauga, tik kliauga!

Taip alegoriškai įvaizduotoje akademijoje dainius kuria savo poėmą. Tiktai persiskirdamas su Utena, kur gyveno jo mylimas kanauninkas (Praniauckas) ir ligi kur lydėjo jo brolis,

lyg teberišdamas jį su tėvų namais, jis pasijunta esąs nuo tėviškės atplėštas. Išsiveržia *pirmoji atsisveikinimo daina* — *„Sudiev, Lietuva“*, daina, kuri vėliau plačiai buvo žinoma ir net 1914 m. mobilizuojami į rusų kariuomenę mūsų žmonės ją traukė:

Sudiev, Lietuva! man linksma buvo
savo gyvent šalelėj;
širdį man spaudžia, spaudžia ir griaudžia
svetimojon važiuojant.
. . . .
Sudiev Anykščiams, sudiev Utenai,
sudiev Lietuvos kalnams.

Liūdna. Neramu. Sugrįžęs savon šalelėn,
mаž rasiu vargus, nelaimes, bėdas,
mаž nerasiu tėvelių;
mаž visa mano širdies patieka
bus ant šaltų kapelių.

Liūdnas jausmas įveikia, ašaros pasirodė,
o širdį griaudė, krūtinė sustraukė
ir sudrebėjo, tartum galo laukė.

Tą jausmą pašalina rusė pakeleivė, kuri „tūkstantį prajėvų apsakė apie šalį savo tėvų“ — Petaburko grožę ir turtus. Kaip Mickevičiaus poėzijos gyrimas sukurstė Baroną ką panašu lietuvių kalba patiekti, taip rusės didžiavimasis savo sostine neprislėgė jo, nes jam Lietuvoje visa kas esą gražiau — upės, gryčios, medinės bažnyčios, drabužiai, žmonių dorybės. O iš kur Petaburko turtai? Atsakymas—skaudi ironija, net sarkazmu virstanti:

mаž nebūt plati jų Neva didžioji,
mаž netaip smarkiai marios*) įtekėtų,
mаž jai vandenio nepakaktų sraujo —
be mūsų verksmo, ašarų**) ir kraujo;
mаž ir šilkai jų taipo nečiužėtų,
mаž ir jų auksas taipo neblizgėtų,
kad nebūt mūsų prakaitu išspaustas,
mūsų ašaroms ir krauju nuplaustas ***).

Dauguvą pasiekus, suskamba *antra atsisveikinimo daina:*

---

*) mariosna = į marias.
**) verksmo, ašarų — nereikalingas pasikartojimas.
***) Einant std. Z. Kuzmickio nurodymu lietuvių literatūros istorijos seminare (Kaune), bus čia Mickevičiaus poėzijos įtakos!

Nu Lietuva, nu Dauguva,
pasilikit sveikos!
Tegul sveiki šioj šalelėj
visi žmonės laikos.
Tu, Lietuva — tu mieliausia
mūsų motinėle,
tu, Dauguva — tu plačiausia
Lietuvos upele!

Tačiau šioji daina kur kas vyriškesnė už pirmąją verksmo, nevilties dainą. Plati Dauguva prikelia dainiaus jausmą, kuris ima reikštis lenkų patrijotinės giesmės „Jeszcze Polska nie zginęła“ (Lenkai nėra dar pražuvę) ne tik gaida, bet ir tonu. Nors „nei rašto nei druko mums turėt neduoda“,

kad tu, gude, nesulauktum,
ne taip, kaip tu nori
bus kaip Dievas duos,
ne tavo priesakiai nedori!

Joki persekiojimai neįveiks mūs, į „Cibiriją“ nubrūkti — „dvasia nenupulsim“ (vilties nenustosim), o „šiaurės sūnaus“ — persekiotojo likimas bus liūdnas:

Pasbaigs giminių adyna,
sutrupės pasaulė,
svieto saulė bus aptemus,
o tamsa — kaip saulė;
nupuls kalnai, e slėneliai
išsikels aukštybėn, —
visos galybės eis dulkėn,
silpnumas — galybėn.
Drebėk ir tu, sūnau šiaurės,
krūvon susitraukęs, —
pats krisdamas pražuviman,
mūsų neįtraukęs.

Taip būsią, dainius neabejoja, šiuo gi tarpu važiuojant tenka vien liūdėti:

ne taip staugia platus plentas
gniaužtas diližonais,
kaip vaitoja mūsų žemė
po svetimais ponais.

Vien malda tenuramina:

Oi su malda dūšiai saldu,

širdžiai ramu, drąsu, gryna;
taip kaip lietus sausas vietas,
malda dūšią atgaivina.

Anapus Dauguvos per miškų miškus „platus plentas traukias toli tiesiai“, nematyti dvarų nei kaimų („ūlyčių“); žmonės kad ir lietuviškai apsitaisę, bet kalba gudiškai. Tačiau buvo laikas, kai

Lietuva labai daug galėjo,
iš visų keturių šalių atsišliejo
ir paveikus gudus po kojoms pamynė,
ir maskolius vainoj kaip gvazdikus skynė.

Algirdas, kuris net Maksvos mūrus daužė, būtų gal rusus „subrukęs visus už kalnų Uraliaus“, bet „matydamas juos, kad niekam netikę, kad nuskurdę visi, visiškai nuplikę, nenorėjo nagų del niekų sutrinti ir daleido Maksvai tykiai sau gyventi“. Tačiau šie skaudžiai mums atsilygino, sau mus pajungdami („jungą dirbtą del jų ant mūsų uždėjo“), o mes, jiems pasiduodami, imame senovę pamiršti. „Širdį (man) Lietuva lyg replėms suspaudė:

ten žmonelės senų išsižada rūbų,
nebenori nešiot trinyčių, tolūbų,
ieško naujų madų — burnosų, baronų,
skelia uodegas sau, ima rūbus ponų.
O „kas rūbų savo senovės nekenčia,
tas ir tėvo, sakau, ir močios nekenčia,
tas ir Dievo, sakau, už Dievą neturi.

Taip kupinas liūdnų įspūdžių - jausmų, kaskart prisimindamas garsią Lietuvos senovę ir liūdną dabartį, dainius pasiekia pagalios Petrapilį ir dar kartą, jau paskutinį, atsisveikina su tėvais ir tėviške, šiaip sutraukdamas savo „gromatos“ turinį:

Iš šių giesmelių pažinot kelią,
kuriuo sūnus važiavo
ir čia sudėjo, ką tik regėjo
ir jautė širdyj savo,
ir kur šiandieną sveikas gyvena
ir ką per dienas veikia,
ir kas jam mėgia, ir kas jį slėgia,
ir ko jo dūšiai reikia.
Žodžiais malonės Lietuvos žmones
po truptį bara, baudžia;
truptį pabaręs, žodį ištaręs
ir vėl prie širdies glaudžia.

„Kelionėje Petaburkan“, kaip ir „Anykščių Šilelyje“, pastebime kartojimų, taip pat ir eilutės pradžioje, perijodų, sąskambių-aliteracijų, šaukimų, laipsniavimų, lyginimų, kreipimosi ir kitokių įjausmių, kurie teikia eilėms ypatingo malonumo, skambumo.

Ne tik iš savo turinio, bet ir griaudaus tono „Kelionei“ artima yra „Dainų dainelė“ ir „Neramumas“. „Kelionėje“ ir „Dainelėje“ ypatingai keliama Lietuvos praeitis, kai „labai buvo plati Lietuva, daugelį žemų įgijo; žmonės laimingi buvo turtingi, niekur nebuvo vergijų; vieni didžiūnai buvo galiūnai ant vyresnybės išrinkti, o kiti saldžios klausė jų valdžios, visi mažiukais vadinti“. Toji žiloji senatvė liūdną dabartį matančio dainiaus, be abejo, perdaug yra iškelta, pagražinta, pamaloninta. Pasitaiko pakilusiu jausmu tepaaiškinamų iperbolių, pavz., rodant Algirdo santykį su Maksva. Silpnina įspūdį kartais pamokslińkas tonas, kuriuo dainius kreipiasi į savo klausytojus. Vis delto ir čia jo nuoširdumas mus pagauna, griaudina, ypačiai įsistebėjus į jo rodomus liūdnus kenčiančios Lietuvos vaizdus:

Už kalnelių, už aukštųjų,
kur saulelė teka,
žemėj meilės ir šventųjų
verksmų upės teka.
Ūžia, ūžia žalios girios,
be vėjų linguoja.
tuomėl dūsaun širdys gilios
tuomėl aimanuoja.

Pamatiniai „Kelionės“ vaizdai pasikartoja „*Pasikalbėjime giesmininko su Lietuva*“: „prašalninkai spaudžia iš keturių šonų“, o lietuviai patys „į žabangas lenda“, išsižada savo kalbos, rūbų, nebeklauso senųjų, „tarp sau nesutinka, vienas kito nebeskenčia, vienas kitą rungias“, „visi vargdienėliai nori ponais būti“. Tad Lietuva ragina giesmininką juos „vesti šventon Bažnyčion“. Giesmininkas žada „prikelti senobę iš amžino miego“, tad „atgis didžiavyriai iš milžinų veislės ir žiniuoniai senų amžių datyrimo pilni“, kurie „mūsų žemę šveis nuo gudų ir vokiečių dvasios“:

ir sugrįš mums laimė, kaip Dievulis lėmė,
ir bus rami, kaip senobėj, mūsų brangi žemė.

Čia Kelionės ir Dainelės vaizdai, bet šį kartą dainius susivaldo ir neleidžia jausmui tikrenybės paveržti. Lietuva atsako giesmininkui:

senobėj maža laimė, o didžios nedalios,
. . . . buvo didžiavyriai,
bet mane graužė svetimi lyg devyniagalvis,
. . . .
buvo didžiavyriai, bet mažesnius spaudė
ir laisvingus mano vąikus pamušė vergijon.

Tad giesmininkas žada Lietuvos žmones mokslu prikelti, senobės nė neminėti:

viso svieto mokslus lietuviams paduosiu,
viso svieto raštus, knygas lietuviškan versiu:
lietuvninkai žmonės bus visi galvočiai,
visam svietui visuos moksluos eis kelio vedžiotų,
. . . .
patys sočiai valgys, vaikus áuklės laisvėj
ir pardavę kas atlieka, pripils aukso skrynias.

Net

suvažiuos žmonės iš keturių šonų
mūsų laisvės, mūsų žemės ramios pažiūrėtų.

Tačiau Lietuva nepagiria senobės niekinimo. Senobėj visaip buvę; „kas pranyko, žmonių buvo, kas Dievo — nenyksta:

negrąžink senobės, nes nesugrąžinsi,
bet neniekink jos paminklų, nekeik vakarykščio!

Taip pat „nestrukdykim mokslais, nemarinkim dūšios“, nes „viso tikro mokslo tu neišmanysi“ („visų mokslų nėra galo, ba išmintis — Dievas“!), o be to dar —

daugel yra sviete mokslo sugadinto:
galvą temdžia, širdį aušo, užumuša širdį.

Turtai — tvirkiną ir ardą vienybę („daugel turtingiausių žemių turtais lepo, turtais gaišo — dabar kaip nebūta“). Tą pat daranti ir didelė laisvė: „kur daug laisvės, nėr vienybės, tenai trumpas galas“. „Meilė, tiktai meilė“ tekelianti žmogų:

Tada vargus vargsi, bėdas bėdavosi,
kančias, skausmus ir nelaimes iškentėsi linksmas.
. . . .
Tada tavo žodžiai bus karšti, kaip ugnis,
tavo giesmės lips į širdį, kaip liepsna į malkas.
. . . .
Nors bus žmonėms vargu, bet bus širdyj Dievas,
visuos darbuos padorybė, visoj žemėj laimė.

Tokį teranda sau ir kitiems rodo dainius gyvenimo kelią.

„Anykščių šilelis“, „Kelionė Petaburkan“, „Pasikalbėjimas giesmininko su Lietuva“ — visų suprantami, visų pajaučiami, kas lietuvis—šviesuolių ir prastuolių, ypačiai kaimiečių. Ne ponams, tik mužikams tai giesmės. Dar sodietiškesnė — „*Dievo rykštė ir malonė*“, kuria dainius stengiasi atitraukti žmones nuo degtinės.

Joje irgi giedama ne vien apie dabartį, bet ir apie praeitį, net apie labai žilą:

senos bylos neša, senos giesmės gieda,
kad Lietuvos kitkart ant Dunojaus būta,
aukštuos, gražiuos dvaruos bagotai gyventa,
ir visa turėta[1]), ir laimės pažinta[2]),
aukso balnus dirbta, šilko rūbus[3]) siūta.
Tačiau del savo „blūdų“,
kaip Adomas išmestas iš rojaus,
mūsų tėvai kitkart nuo krašto Dunojaus
buvo išvaryti, klaidžiojo po svietą,
. . . .
kolei rado tykią viduj girių vietą.

Ten jie ilgai galybėj ir vienybėj, bet „be vieros“, tik „blūduose“ gyveno, „dievais vadindami, ką tik sviete matė“:

ąžuolas ir uosis, žalių pušų šilas,
kapų pilis aukšta ir uola įskilus, —
dažnai garbę gavo žaltys ir gyvatė.

„Pagailėjo Dievas vargingo svietelio“ ir siuntė „gražion Prūsų žemėn šventąjį Vaitiekų“, kurį betgi „lietuviai“ nužudė ir buvo „pakoroti“ kryžiuočių („kryžiaunykų“) užplūdimu. Nuplakti „už Vaitiekaus kraują“, jie priėmė vėliau krikštą iš „lietuvio Jagielos, kunigaikščio mūsų, ir jo širdžiai mielos Lenkų karalaitės, dvasiškos Jadvygos:

lyg kad didžiam lietui su šturmais praėjus,
kai šviečias ir tilsta perkūnas ir vėjas,
gražių žiedų drignas dangų apkabina,
atgyja, pradžiunga visas sutvėrimas,
ir naujas trąšumas visuos daiktuos imas,
kur žiūri: vis miela, ramu, žalia, gryna[4]),
taip Lietuva tądien atgijo, prašvito.
. . . .
Prasidėjo amžiai gerumo ir laimės.

---

[1]) visko turėta, [2]) laimė pažinta, [3]) balnai dirbta, rūbai siūta.
[4]) Palyg. Anykščių šilelį.

Dievas trėmė kryžiuočius. „Lietuviams sugrįžo graži Prūsų žemė ir pamarės Latvių sugrįžo be ginklo, totoriai nužemę lietuvninkų vengė (vingė), Novgaradą siekė rubežinė ringė“, jogailiūnai valdė Lietuvą ir Lenkus, Čekus, Vengrus, Švedus.

Žmonėms paskui „kunigų nebklausant“, Dievas nubaudė Lietuvą ir Lenkus priešų užplūdimu, ir teatsileido „visa širdžia savo giliai atsidususs prie Dievo tėvynei“ — turkai ir švedai nutremta, „apalpus Lietuva vėl atsipeikėjo“, tik

lyg sodninkas šaką džiūstančią nupjauna,
kad per jų viršūnę ne tiek sulos gauna,
Dievas latvius, prūsus nuo mūsų atskyrė!

Vėl virtę geri laikai, jog

dyvijos prancūzas, vokietis ir švedas,
kad Lenkų karūnai taip laimingai dedas,
ir mūsų draugystės ir meilės norėjo.

Visa buvę gera, laiminga, tik „jau liga nauja visam sviete kilo“ — tai Dansko (Gdansko) „Gyvenimo vanduo“ (aqua vitae), „arielka“ (degtinė), kuri žmones visaip viliojo:

auksu geltonavo, žydėjo kaip rožė,
ir vyšniomis nukąsta tamsiai rausva matės;
balsimu žaliavo, drumsti medum lipo,
kvėpalais visokiais pro langus pakvipo,
o viduj turėjo geluonį gyvatės.

Degtinė lyg dariusi stebūklus:

biedni žmonės gyrės, kad pinigų turi,
žabali ir žvairūs, kad kaip reikia žiūri,
šlubi šokinėjo, silpni minčių ėjo,
tylieji šnekėjo...

Kartu betgi ji žmones nedoros nuodais nuodijo:

vaikus laukan vaikė, pačias plakė, smaugė,
srujomis bjauri*) žodžiai iš nasrų pasliejo.
. . . .
Vaikeliai su tėvais, broliai, vienatijos,
ūlyčios ir dvarai, meilios susiedijos,
prasčiokai ir ponai riejosi ir pyko.
. . . .
Seiman suvažiavę šlėktos girtuokliavo,
tą vyresniu dėjo, nuo ko daugiau gavo.

*) bjaurūs.

. . . .

Švedai ir maskoliai visur bėginėjo,
žaunierių neteko — niekas nėjo gintų.

. . . .

Ir stenėjo žemė sunkybėms apgriūta,
ir suvyto laimė, lyg nuskinta rūta.

Net sugriuvus ir po svetimais ponais atsidūrus, Lietuva nenustojo gėrusi. Vis delto Dievas neapleido — ir šit, „kunigams sušukus", „žmonelės paklausė ir užsiketino nebegert arielkos nei burnon, nei šlako".

Tačiau

negan rugius sėjus, reikia nupjaut čėse,
negan pradėt giesmę, jei baigt nemokėsi,
negan apart dirvą, jei neapakėsi,
negan išraut dirsę, jei atliks jos vaisius:
negan mest arielką, jeigu darbus baisius,
draugėj neišmetęs, širdyj užturėsi.

Tad užsižadėjus arielkos, reikia mesti ir blogieji darbai, o Ponas Dievas

išželdys mums laisvę, lyg vasarą pievas,
ir kaip taukuos inkstus, mumus laikys laimėj.

„Rykštėje", kaip ir kituose Barono kūriniuose, ypatingai duria akį eilėpradžių kartojimas ir sakinių perijodinimas. „Anykščių šileliui" ji, žinoma, neprilygsta, nes jos pamokymai, kaip „Pasikalbėjime" ir „Kelionėje", daug kur prislėgia poėziją, grožę, jos pajautimą, virsta eilėtąja proza.

Šiaip ar taip, Barono poėzija lietuvių tautos sąmonėjimo ir literatūros istorijoje nemaža yra nusvėrusi. Nors Baronas, užaugęs ir subrendęs dar bajorų gadynėje, su jąja tvirtai buvo suaugęs, ir tatai aiškiai žymu jo poėzijoje, bet šioji (B. poėzija) ne tiek tiko, darė įspūdžio anos gadynės žmonėms, kiek vėlesniajai kartai, su kuria del savo nusistatymo jis nesutiko. Toji gi „Aušros" laikraščio karta, kad ir nebesilaikė Lietuvos su Lenkais ūnijos tradicijų, kaip Baroną jos kad yra veikusios, brangino jį ir mylėjo del jo karštos tėvynės meilės, kuri skambiai reiškėsi jo griaudžiomis giesmėmis. Kaimo dainų dainelės, Duonelaičio ir Barono kūriniai — štai vyriausieji priešaušrinės lietuvių poėzijos reiškiniai, tos poėzijos palikimas poaušrio gadynei. Barono giesmės atsiliepė „Aušros" dainiams ir didžiausiam mūsų gadynės poėtui Maironiui. Jos nenustoja ir dabar mus veikusios.

IX. Barono kalbos paaiškinimai*).

1. Anykščių šilelis.

A. **Kalnai kelmuoti** (5 pusl): *kalnai kelmuoti, pakalnės* — aliteracija; *pakalnės nuplikę*—pakalnės nuplikusios; gražus—*grožė* =grožis, gražumas, *grazna* (gražna),—gražinti (skirti nuo: grąžinti), grožinti; *senobinei*—senovinei (senas—senyvas—senovė; kas jūsų grožei... tiki—kas jūsų grože (grožiu) tiki; *kas*... tiki (?), *kur*... pasidėjo (?), *kur*... ūžimas (?), *kur*... paukščiai (?)—paklausimo figūra; *baltas miškas* — beržai ir šiaip lapuočiai (rus. čornoliesje, o čiornyj = juodas); *siūravo*—svyravo ir girgždėdamos trynės (plg. slavių: šarovat; šiūruoti); *paukščiai, paukšteliai, paukštytės* — laipsniavimo figūra; kai kur *žvėrų* (senoviškai, kaip naktų...), žvėrių (naujoviškai, kaip nakčių, šaknių...), *ola*, atskir. nuo: uola (akmuo); *urvas*, lenk. urwisko (plg. urwać); *kas... kur... kur... kur...*—*visa prapuolę*—perijodas; truputį kreivas, pokreivokas=*apykreivis* (Bar. kraivas, apykraivis); *skujos*, spygliai, dygliai; *šiškos* (slav. šiški), žem., kankórėžai, dzūk. būžiai; kepti, *kepinti* (spirginti, svilinti, labai džiovinti); nauda, nenauda, *nenaudingas* (visa nauda klėtyje;) *rūmas*, rūmai — namas, namai; *lyg*-lygu (palyginus) =*tartum* (tarytum, taryk=tartumei — veiksmažodis, virtęs prieveiksmiu; griauti, *griūti*, griuvėsiai; *pūstynė*, pūstyti (naikinti), slav. pustynia = dykuma („tuštuma"); *ruistas* — medelių priaugusi bala, žem. tyras, šiaip šlapia pieva, palyg. bala, balokšnis, pelkė, palia, plynė, liūnas, tyruliai (visur su medeliais).

Seniau net akį vėre (6 pusl.): *būdavo*, žem. liuob (liūb); *vat*, rus. vot (lenk. ot, oto) — štai; *dūšia* (slav.), siela, vėlė (velionis,=negyvėlis, vėlinės=zodušnosios); *užu* (iš anykšt. ažu), liter.už; *tverti*, tvora, patvarus; *apsalus*—apsilpus susigriaudusiai; *dūmoti* (slav. dumat'), dūma, dumčius — galvoti, manyti; dengti,

---

*) Kalbai paaiškinti naudojauasi J. Jablonskio pastabomis („Anykščių šilelio" 1905 m. laidoje), L. Ivinskio 1860 ir 1861 m. kalendoriaus „An. šil." teksto paaiškinimais, L. Geitlerio „Litauische Studien" (1875), P. Matulionies Žolynu (1907), Juškos, Kuršaičio, Lalio ir kitais žodynais, K. Būgos Kalba ir senovė (1922), „Słownik wyrazów obcych" (1918), Čudinovo Sprawočnyj slovar (1901), Varšuvos Słownik języka polskiego, Brokhauzo ir Efrono, Granato, Orgelbrando Senąja ir naująja, Glogerio senovės enciklopedijomis, Łapczyński Flora Litwy w Panu Tadeuszu (1894) ir kitkur.

dangtis, *dangus*, dangintis; *rojus*, slav. raj; *kur tik žiūri*, bet ne slaviškai „kur nepažiūri“; *lieknas* (liekna sedulėlė), laibas; *šlama*, *ūžia*—medžiai; *siaudžia* vabalai.

Baravyko pulkas (6—7 pusl.): *uoga* (vuoga), uogienojas (uogos augalo kotas); *kelmais*, *kelmais želia*—pakartojimo figūra; žalias (žaliuoti), *želti*, žolė; baltas, balsvas, *balkšvas*; *dugnis* (tarmiškai), paprast. dugnas; *taškai* — būriai (Ivinskio kelendoriaus paaišk.); *grybas* (Grybauskas) iš slavų k. grib, grzyb= kremblys, budis (budė); *sodyba* ir slav. sadyba (sad); *voveruška*, kitur veveruška (Lietuvos lenkų wiewieruszka), nuo: voverė; leikelė (lenk. lejek) — piltuvėlė; plėšti, *plyšys*, nuoplaiša; *marška*, marškiniai; *sarmatlyvai* (gėdingai), slav. sromotnie (sromota — sarmata); *kišti* (čia: kyšėti), kyšys; *paliepė* — lenk. podlipka; *torielka* (slav. tarielka, talerz iš vok. Teller) = lėkštė; *kiauliabūdė* — kiaul(ia)grybis; *pūpsoti* — išsipūtusiems kyšoti; *kemsota pieva* — žolėmis apaugusi pieva pelkėtoje apylinkėje; *ruduokė* — rudmėsė, slav. rydz, ryžik; *žaliuokė* — rus. mochovik; *umėdė* — rusų ir Lietuvos lenkų syroježka; *kazlėkas* (lenk. koźlak), padirvis; *kupkelis* (slav. rus. kubok) — puodelis, taurelė; *kaip Mickeučius* (*Bar. Mickievčius*) *sako* — visa toji grybija vaizduojama Mickevičiaus vaizdų įtakoje; *nemunė* — drėgnose vietose auganti budis (grybas), Nemunas; *alksnis*, aliksnis, ankslis, elksnis; *šalpionas*, šampionas, — pievagrybis; *musmirė*, musiomėris — slav. muchomor; *gleivėti*, gleimėti, glemėti (su gleimėmis, gleivėmis, apšliužęs); *anei* (nei) — slav. ani; graužti (griaužti), grukšėti, gruženti; *jėg* (rytiečių) — nebent, jeibent, negut; galva, *galvijas* — gyvas, gyvulys (Lietuvos lenkų: żywioło); tręšti, *trąša;* želti, *želmuo*; *aplinkoms* — aplinkomis, aplinkui; *išplūsti* — išplaukti, išbarti; *e*—o; *baravykas*—iš slav. borovik, dabar kai kas ima nevykusiai sakyti—šilavykas (svetima priesaga), nes baras (ne lauko plotelis, tik gojus!) jiems primenąs=slavių bor, palyg. taip pat dzūkų šitos budies vardas—tikrinis (citrinis, eina citriniauc=tikriniauti); *valig* —lenk. według, kiti sako: sulyg, mes gi pasakytume: iš, tariant. Mickevičius anksčiau už Baroną mini dainą apie „grybų pulkaunyką“ (palyg. Iš Barono poėzijos 5 priedą—III knygą). Mūsų žmonės turi įvairių apie jį dainų. Prūsų lietuviai, pavyz., dainuoja: migla grybų karalystė, čion jie styksa, jų ponystė,— kloniojosi baravykas, visų grybų tikras rykas,—linkterėjo rudmesiukė: aš esmi juk dar mergiukė; atsiliepė raudonikis: aš patsai esmi jaunikis; tai

sušuko umėdėlė: aš, aš esmi motinėlė (Kalvaičio Dainų 147 p.). Mūsų pusėje dainuoja: augo miške baravykas, visų grybų pulkaunykas, — reiks tau, baravykai, vainelėn išjoti — ir dar kitaip. *Pulkaunykas* — slav. polkovnik, pulko vadas; *paspūtęs* — pasipūtęs. *Bliūdas* (slav.), dubuo, valgomas indas; *palivotaś* — lenk. polewany (nuo: polewać, pilti); gimti, *giminė*, prigimtis, gamta.

Pašlavy (7 pusl.): *ėglius*, ėglis—kadugys; *kvietka(s)* (slav.), gėlė — lenk. kwiatek; dirti, dirva, *dirvonas*; *kiškis*, zuikis (zuikys); *krūmai, žole barzdoti*—metafora; *parejos*—perdėm, kiaurai; bręsti, *brendinti* (brindinti), brandinti, branda, brandus; *liulančių* — linkstančių, siūbuojančių; *paversmiu*, pašaltinių; vėsus, pavėsis, *pavėnė*— unksnė; *putinai krauju varva* — metafora; *Šlavė* — viduj Anykščių šilelio dauba su upeliu; *paliūnės* ir liūnai paupe traukiasi.

Žal(k)tienė (7 pusl.): daboti, *padaboti*, čia: pastebėti; *berželiai kaip meldai, Pašlavį apstoję*—gražus palyginimas: Pašlavio (Šlavės paupio) berželiai bus buvę labai liekni, laibi, smailūs ir tankūs — lygiai, kaip meldai (meldos,—vandens augalai); *epušė*, apušė (drebulė); *nusgandę* — nusigandę, *klaikas* — išgąstis, baimė; *kožnoj* (epušėj) *klaiką nekantrios žalktyčios atrandi* — Eglės, žalčių karalienės, duktė Drebulė (Epušė), sekant pasaka, nebiškentusi *(nekantri)* kančių, kuriomis buvo kankinama, įdavusi tėvą ir virtusi drebančiu medžiu; epušej klaiką atrandi: prozopopėja; *žalktyčia*, žaltytė, žalčio (žalkčio) duktė; *ąžuolai ir uosiai* — medžias, virtę Eglės sūnūs; *žalktienė*, žaltienė, žalčio pati, pasakos Eglė; *pieno putos vietoj, kraujo puta plūdo*—ne žalktienė, bet žalktys (žaltys): „jei tu gyvas — pieno puta, jei negyvas — kraujo puta“ (pasirodyk — pasakoje); *sūdas* (slav.), teismas, sprendimas; *gailysta* (įnagininkas) — prozopopėja, kaip epušės klaikas; *lapo rūbai* — metafora.

Poėtas čia prirašo (Geitlerio Litauische Studien, 42): „Senobės lietuviai, vieros nežinodami, visus medžius sakydavo, kad iš žmonių išaugę arba persimainę. Atamenu gražią pasaką apie mergą užu žalkčio ežeran nutekėjusią, kurioj su dviem sūnum ir viena dukterimi ant tėvus pagrįžus pasiuliotų, jos broliai iš dukters išgavę žodį, kaip jų sesuo žalktį šaukia. Iššaukę žalktį ir su dalgimi sukapoję. Jų sesuo dasižinojus ir iš gailystos egle tapus; sūnūs vienas ąžuolan, kitas uosin, duktė epušėn dievų paverstos. Kraševskis šitą pasaką žodis žodin įdėjo gražion

giesmėn apie Lietuvą: „Vitoliorauda“, o Karolina Pronievskaičia žemaitiškai išguldė ir kalendoriun įdėjo 1859 m.“

Pasaka yra 3 priede, Krašiauskio - Praniauckaitės Žalčio motė — 2 priede.

Žiniuonių viešpatybė (7—8 pusl.): *gluosna*, papr. gluosnis; *blendis*, blindis (į gluosnį panašus medis); *savo seserį skundžia liekna sedulėlė:* „Dvi seserys uogas rinko: kuriojį pirma aukšlelį (aukšlys — iš alksnio žievės kuzavas uogoms dėti) pririnksianti, toji tekėsianti; jaunesnioji pririnkusi. Vyresnioji ją užmušusi, po velėna pakišusi ir iš jos sedulė išdygusi. Vyresniosios sūnus buvęs muzikontas; smičiui nulūžus, sedulėlę pasilaužęs. Bet skripka verkti ir rentauti ėmusi savaime kaip užmušta ir pakavota“. Šitą pasaką Aleksandras Chodźka giesmėn lenkiškai sudėjo: „Jedzie, jedzie pan przez litewski łan“, bet daugelį sugadinęs permainė, tarp kitų ir tai, kad ne sedulė, o avietė išaugusi; taip daugumas mūsų senas pasakas ir giesmes gadina, kaip sau nori“ (Baronas Geitlerio „Litauische Studien“ veikale).

Žino, žinia, *žiniuonis*, žynys (=žinąs), burtininkas; *klysta*— klaidžioja (klaida, paklydimas), klajūnas; *šaknia*; = šaknimi; „*padarais* vadinamas nuodininkų — piktųjų burtininkų — iškadijimas“ (Baronas); gydžia = gydo; *svietas* — slav. sviet = visuomenė; *patogu*, čia: malonu; (medžius) dengia Apveizda *žaliu lapu stogu* — metafora; burbti, *burbulė*; *šakos obelų* — obelų šakos; *pavasaris*, pavaseris [pa-vasara, tad iš pradžių pavasario nuo vasaros neskyrė].

Pušelės, pušelės (8 pusl.): *rokuoti*, lenk. rachować, vokiš. rechnen, — rokunda; *tankus*, atsk. nuo — dažnas; *liemuo liemenį plaka* — prozopopėja; *mendrė* — nendrė, lendrė; *nesmato* —nesimato, nematyt; *nežugriuvęs*=neuž(u)griuvęs; *nežupynę* = neuž(u)pynę; genys, *genėti*; lygu, *lygus*, lyginti, sąlyga.

Kvapai (8 pusl.): *sakai*, slav. sok=syvai, sultys; sunka; žydėti, *žiedas* (augąlo — ir pirštui); dvilkt (staiga žvilgterėti), dvilktelėti (skersom pažiūrėti), žvilgterėti, bet: dvelkti (*dvelktelėti*), dusti (dūstelėti), dvėsuoti (dvasia), kvėpuoti (kvėptelėti); *ramunė*, remunė, lenk. rumianek; *čėbras*, lenk. cząber; *kapčius*, lenk. kopiec; kvėpuoti, kvėpalas (ir kvepalas), kvepia, *kvapas*, pakvipti; *kožnas* (kiekvienas), slav. každy; *kartas*, kartoti, karta; valgyti, *užsivelgti* = prisiimti; *bruknė*, lenk. brusznica (borówka), rus. brusnika; *užpluko*, užplaukė (kvapas); traukti, *trukti*; *tartum*, ta-

rytum (-mei); *berti*, birti, byrėti; *miškas*... *savo kvapus po laukus*... *pabėręs*, *laukais*, *pievoms atgauna* — prozopopėja; skiesti, *skystas*; *giria*, *pieva ir laukas sustarę*... *mišinį padárę*... *rūko*— prozopopėja; *Dievui ant garbės* — lenkybė, likusi iš maldaknygių; teisinga būtų pasakius: Dievo garbei; *skripka*, *skripkuoti*= smuikas (lenk. smyk, smičiolas, smičas), smuikuoti, *griežti*, griežyne, arba skripka, smuiku; *siausti* (siaudžia) ir siausti (siaučia); grūsti (grūdas), griauti (griauna), griausti (griaudžia), griaudžiu, griaustinis; griūti, griuvėsiai; griausti, griaudžia—graudinti.

Nakties tyla (9 pusl.): *netil* — ne tik; *skardus* — skambus, garsus; *vidūnaktis* — vidu(r)naktis; *kraunas*(i) — dedas(i); *šakoms šnibžda medžių kalba šventa* — prozopopėja; *plevena*, plevėsuoja — čia: dreba; *gaili rasa*, čia: gaili—nuolatinis epitetas, kartu ir metafora, net prozopopėja; jausti, jausmas, *pajauta; ramum*, arba ramiu: *ramus tykumas* — ar gali būti „neramus tykumas?"; melsti, *malda*; *dūšia*, slav. duša — siela; *dūšia dangun kilsta* (kyla) — metafora, alegorija.

Dienos byla (9—10 pusl.): *brėkšta* rytą ir vakarą; *tvinkti*, pritvinkti, subrinkti, tinti; lenkti, *linkti*, lankstytį, įlanka; aiškiau: rasos pilnos žolynų galvos žemyn linksta; *pamažu*, pamažėl; *šventa dienos byla* (kalba) — prozopopėja, metonimija (ne diena bylo(ja), kalba, tik žvėrys ir žvėreliai); *vilkas treška* — metonimija (treška šakos po vilku, jis jas traiškina); *skuodžia*=pašokėdamas greitai bėga, dengia, kuria, dumia; *lapė*... — apleista: skuodžia; *barsiukas*, slav. barsuk — opšrus; lenda, landžioti, landus, *landa*, līsti; *striuoksi* — lengvai bėga pašokėdama; *liuoksi* — šoka; *juoduoti*, atjuoduoti — juodam artintis; *kiaunė*, slav. kuna; *uli(av)oti*, slav. huliat; *taukši* — taukš, taukš; *mekena* — bliauna (ožka ir kt.); šnibžda, šnabžda, *šnypščia*; *piktoji* = gyvatė (metonimija); *srovė*, sraunus, pasruvo; *teškena*, taško(si), šniokščia; upė, upelis, rytų aukšt. ir dzūkų *upelė*; upė, paupys; ga-ga, *gagėti*, lenk. gęgać, rus. gogotat'; *starkus*, vok. storch, — gužas (gužutis), gandras; miškas, *pamiškė*; kleg—kleg, *klegėti*, lenk. klekotać; „pry-pry-pry" — praleista: atsiliepia; *skristi*, skrenda, skraidyti, skrajoti; *kukutis klausia*...—alegorija; slinkti, slenka, nepaslankus, *sliekas;* gegė, *gegutė*, gegužė, gegužis, gegužinis, Gegužinskis; (atsi)dyrėti (atsižvelgti), *dairytis;* (s)kėsti, *kėtotis*—plėsti, plėtotis, sparnus tiesti; *gegutė*... *čia kūkuodama verkia, čia juokias*, *kvatojas* — metafora; *juokias kvatojas* —

pleonazmas, laipsniavimas; *skamba miškas* — metonimija, prozopopėja; *volungė Jevą trotina* — metafora (palyginti 6—8 priedai); *trūkte pratrūko* — tautologija; *pečialanda*—pečlinda (urvinė kregždė); *čyžyla* — dagilio padermės; *toj* — toji; vai-vai, *vaitoti*; *niekus klieda* — metafora; lakštingalai ypatingai palygintinas Duonelaitis; skalsus, skalsinti („skalsink, Dieve!"); įsmigti, *įsmenga*, įsmigo, įstrigti, įstringa; *balsai... plaukia, lapeliai... čilba* — metafora, prozopopėja; *čilbėti*, čiulbėti, ulbėti; *kliaugėti*, klegėti; *sutartinė* — giesmė, daina; *rentavimo nėra* (réntauti — Barono pasveikinimas vysk. Paliulioniui) — palyg. vok. renitent — neklusnus; *balsai tarp savęs taip yra susipynę, lyg žolynai žalioje pievoje* — metaforinis palyginimas.

B. **Ašaros ir giesmės** (10 pusl.): tręšti, *trąšus* (Bar. tarm. trūšus); *ramumas plaukydamas lingavo* — prozopopėja; *griaudžia* — širdis lyg sustingo susigriaudinusi; *žemčiūgas* — rusų žemčug, perlai, palyg. Poškos „Birutėj": „žemčiūgais brangiais ir aukso auskarais (Birutė) negašavojos"; *paskum*, paskui, paskiau; *šilelis kvėpuoja* — prozopopėja; bręsti, *pribrendo*, branda; dusti (*atsidusti*, atsikvėpti), dūsauti (dūksauti), dūsuoti (kvėpuoti), slav. dusit'; *nuskurdę* = nuskurdusios.

Čia girių snausta (11 pusl.): *lydimas* = skynimas — išlydytas, išskintas miškas; Lyda pal. trakas, Trakai; „širdyj *iššelia* atminimo — metafora; *suspynusias* — susipynusias; *puirys* (Ivin. paaiškina: pusras) — supuvusi kaladė; *lyg kad giria pratrūksta*— tų kvapų iš karto labai daug pakvimpa; (lapai) *sušlamo* (ėmė šlamėti), (paukščiai) *sučilbo*, (šakos) *supyško*; *paniūręs miškas*— prozopopėja; *mislis* (slav.), čia: mintis, atskir. nuo: mįslė; *mislis* (ką ar kas?!) *užlyja* — metafora; *paminklais užvaisytas šilelis* — metafora; gyvas, (gyvulys), gyventi, gyti, *atgyti*, gaivinti, gaivalas; apgriūti plotai — apgriuvę pl., apgriūti (pačiam), apgriauti (ką kitą — pargriuvusiais medžiais, kelmais ar kuo kitu); lenkti, aplenkti, aplinkui, apylinkė, *apylenkė*; įretėję (nuo retys, ne nuo retas, retėti), įstembėję, įrembėję, įstiprėję; kišti, kyšėti = būti atsikišusiam, išsikišti, kaišioti (priekaištas); *stogas viršūnėms suausta* — metafora; *tankuma*, tankynė, tankumynas; *meška*, lokys; *žebrys*, žiobrys, *stumbras*, lenkų žubr, rusų zubr; tarp raistų ir žebriai turėta—tarp raistų ir žebrių (stumbrų) turėta (ko, ne kas!).

Šventi ąžuolai (11—12 pusl.): *šventi*, Bar. tarm. švinti; *maž* mažu, gal, rasi(t); *Jagiela*, (lenk. Jagiello) Jogėla, Jogaila; tėvas, *tėvynė*, tėviškė; *liemenys plakės*, palyg. aukščiau: liemuo liemenį plaka; *smėlys*, smiltys, pieskos, pieštės; smėlynas—pieskynas, smiltynas; senobės *paskuilaka*, kas paskui senobę lekia, senovės palikimas, liekana; *šventi miškai*, bet (pa)švęsti medžiai; šaka, šaknis; virš, viršus, viršūnė; *nuogalis* — nuogumas; *rausvasai žiemos lapas sulaukdavęs žalio* — viet. medžiai žiemą ir vasarą lapavo; *žilas medis* — metafora; *stipras*, stiprus; *stambus*, storas; *viežlyvas*, rusų viežlivyj — mandagus, padorus; šiurpti, *šiurpsoti*, šiurpus (pašiurpęs), šiurpulys.

Puntukas (12 pusl.): Puntukas (akmuo); *nešęs velnias*... — padavimas; grinčia, gryčia, *gryčia*, (rusų gridnica), troba; akmenį, didumo kaip gryčios—gryčios didumo, didumo kaip (sulig) gryčia; *sudaužyt norėjęs Anykščių bažnyčios* — rytiečių kilmin. viet. galinin. (bažnyčią) po „norėjęs"; *užuverst*—užverst; veizėti (veizdėti), *išvysti*=pamatyti, slav. vidiet', lot. video; gieda, giesmė, pragysti, *gaidys*, gaida (nata); *čėsas*, lenk. čas = laikas; du, *dujen*, dujenai; *džiovi*=išdžiūvęs stovi; šienas, šienauti (šieną. pjauti), nuo to Lietuvos lenkų: sianować (siano, rus. sieno = šienas); trenkti, *trankyti*, trinkėti; *įžodis*=įžadai, apžadai (įsižadėjimas, pažadėjimas—kur nueiti, ką padaryti); iš įžodžio (kaip įsižadėta)—rus. po obietu.

Liepynas (12 — 13 pusl.): *boluodavęs*—baltuodavęs; *gelsvas žiedų pienas*—metafora; *meilu* (myliu), miela, malonu; *laimėtinas* (laimus)—kurs teikia daug laimės, naudos; *rona*, slav. rana—žaizda (žeisti, įžeisti); medžio žievė, *brazdas*, mediena ir šerdis (—de); *votis*, skaudulys; *vočių ugnis* — metafora; *staunė*—kubiliukas (Ivin.); *del—del*=slavybė; *karbija*, vok. Kerbe, slav. karba—įpjautas ženklas medyje, lazda su šitokiomis įpjovomis; *lankas* (lenkti), slav. luk, pintinė (dėžė su antvožte); *tverti tvorą*—tautologija; derėti (tikti, pritikti), *doras* (tikęs, tinkąs); *navatnas*, keistas; *tropnas*, lenk. trafny, vok. trefflich=tikslus; *auklėti*, auginti.

Miškas ir lietuvis (13 pusl.): *pavėnė*, pavėsis, vėsus; tamsu, *temti*; *zgada*, lenk. zgoda, santaika, santarmė; *jėg*, jėgut=negut; *slėpti* (slepia), slaptas; *neprietelius* (slav.), priešas.

Sekant, kas miško buvo duodama lietuviui, palygintina Daukanto Lietuvos girių aprašymas, ypačiai II sk. (9 priedas).

Miško rauda (13 pusl.): *pavietris*,—trė (lenk. wiatr, powietrze) – lyg vėtros (áudros) atpūstos ligos; *pavietris... žmoneles... pakrėtus*—metafora; kristi (pačiam, pulti), *krėsti*, kratyti (ką kitą, kitus); *pasgailęs*—pasigailęs, pasigailėjęs; *miškas žmonių pasgailęs, rasa apsiverkęs ir sušukęs*—prozopopėja.

Miško išeikvojimas (14 pusl.): *skinti*, skynimas (skynymas, lydimas); anūkas, gud. unuk, sen. liet. nepotis; vežti, *vežimas*, važis, važma; duoti, *parduoti*; *ant dienos*=dienai; *muštinis*, lenkais sekta: talar bity: *arielka* (degtinė)—rusų horielka, lenk. gorzałka; *pasleidę*=pasileidę.

Mūsų tėveliai vėl mišką užleido (14 pusl.): *susižadę*—susižadėję, žodžiu susirišę; *pasilgę* — pasiilgę; *dūšios... trūšios* (trąšios)—gyvos, sveikos; *skursti*, skurdas: skurdus; augti, *ūgdyti*; *meldas*—vandens žolė; *labas*, laba— būdvardis, nelabas (nelabasis), labinti; *svetimuos miškuos* — svetimuosna miškuosna, į svetimus miškus.

Kučmeistro niekšystė (14—15 pusl.): *kučmeistras* — karietininkas, ratadaila, račius (vok. Kutsche—kučas, karieta — palyg. nuo to lenk. kocz, iš kurio irgi turime kočių, bričką), čia vyresnysis girių prievaizda visai apskričiai (visam pavietui); *ravas*, slav. rov, griovys (įgriuva); *liesvinčius*, slav. lesniczy, lesničius, girininkas, girios sargas, eigulis (einu, eiga); ganyti, pa(si)ganyti (*pagania*), ginti, genu (galvijus); kimšti, *kamšyti*, kemšu; *kūlokas* (slav.), kumštis; mirkyti, *merkė*, (linų) marka; *Anykščiai*—metonimija; *kuopti*—valyti kuopon (kupeton) išraunant; *pūstyti* (slav. pusty — tuščias, dykas)=naikinti; *iščinto*, lenk. doszczętu, visiškai; *zasiekas* (lenk.)—aruodas.

Nulaužtoji giesmė (15 pusl.): *tapo*, Bar. tarm. topo; *galybė... sugraužė*—prozopopėja; *giesmę nulaužė*—lyg giesmė būtų daiktas.

2. Kelionė Petaburkan.

I. Sveiki, Tėveliai (15—16 pusl.): Barono *Petaburkas*, ne: Peterburgas; sunkti (lašinti, varvėti), *sunka* (Barono galin. runkū—sunkū); *Guduos*=Guduosna, į Gudus; čia Gudai=Rusija, ne Baltarusija; *ant ramių pievų*—sakytume: ramiose pievose; *locka*, lenk. łaska—malonė; žalias, želti, *želmuo; ant šios pievelės Dievo*

avelės ėda želmenis šilko, taip ir toliau—alegorija: poėto gyvenimas Dvasiškoje Akademijoje Petrapily; *kliauga*, klega, čiulba (čilba); *bagotas*, slav. bogatyi—turtingas; avis, *avikinė; del mūsų*=mums; jėg=jeigu, negut; *del Lietuvos avelių*=Lietuvos avelėms; *mūras*, lenk. mur iš lot. murus, siena; *pekla* — lenk. piekło (piec) = pragaras.

3. **Sudiev, Lietuva** (16 pusl.): *svetimojon* (šalin); poėto kelionė: Anykščiai — Utena — Daugelė — Degučiai — Zarasai — Vasiliava — Rušona — Rėzytė (Riežica) — Astravas — Lūga — Petrapilis; *kažin* — kas žino, kaszin; *patieka*, slav. potiecha = paguoda.

4. **Didžioji Neva ir tyki Šventoji** (17 pusl.): *iščinto* — lenk. doszczętu, tikrai; *ašaros žirniais byra* — metafora; *maskauka* (pakeleivė) — maskalka, lenk. moskal (maskolius), bet moskiewka = rusė; *prajėvas* (prajovas) — slav. projav (—lenije, lenk. przejaw), keistas dalykas, dyvas, stebuklas; *plyta* (slav.); *cerkvė* (rusų); *tykšta* — tyška, tiškėti, teškėti; *mislyti* (slav.) — galvoti; *Anykšta* — Anykščių upė; trinytis (audimas), *trinyčiai* (trys-nytys, trimis nytimis austa); *nesgirdi*, — nesigirdi, negirdėti; *mažne*—gal ne; *marios*—mariosna; *sraujas*, sraunas,, srovė pasriuvo; *čiūžėti* (šilkui); dūma (slav.) — mintis, dūmoti (slav.: dumat') — manyti, galvoti.

5. **Nu, Lietuva, nu, Dauguva** (18—20 pusl.): *nu*, na; *Dauguva — plačiausia Lietuvos upelė* — nebent plačiai suprastoj buvusioj Lietuvos valstybėj; *skardus*, skambus; *rusai po maskoliais* — bendroji rusų (gudų) giminė po Maksvos rusais = maskoliais; *rėdytis* (slav. riadit'sia), rėda — puoštis, dabintis, vilkėti, — tvarka, valdžia; *anei rašto, anei druko mums turėt neduoda* — turima omeny, turbūt, ne spaudos uždraudimas, kurio tuomet dar nebuvo, bet kliūtys, kurias Rusų vyriausybė dar prieš 1863 metus statė sumanymams lietuvių laikraščius kurti; rašyti, *raštas; drukas*, lenk. druk iš vok. — spauda; *anei rašto, anei druko*—čia pleonazmas; *gude* — ruse, maskoliau; *priesakis*, ne priesaka (priesaika), tik prisakymas, įsakymas, įsakas (priesakis—priešsakis—senojoj liet. kal. reiškė priešininką); *trumpa valdžia* — trumparegė, trumpam laikui? *prova*—slav. pravo = teisė, tvarka; valdyti (slav. vladieti, volodieti), *valdžia*, valdovas, — atskirti: valdžia ir — vyriausybė (mūsų vyriausybė nedaug teturi valdžios); *laužti*, laužyti, laužas; miegu, miegas, *migti* (migdyti);

gniužti, *gniaužti*, gniaužyti (spaudyti), gniaužta (sauja), gniužulas *valdžios peilis* — metafora; pjauti, *pjaustyti*, pjūtis, papjovė; *nori ledu... krūtines apkaustyt* — metafora; *sūnau šiaurės* — šiaurės sūnau: maskoliau, ruse; tverti, patvarus, *tvirtas*, tvora; *širdys — keptos, virtos*: nekoks įvaizdis; *kryžiuokai*, kryžiokai, lenk. krzyżacy — kryžiuočiai, kryžeiviai; *kalavijas*, kardas; dilti, *dalyti*, dalis; *liuteriai* — sakytume: protestantai; vykti, veikti, veikiu, veiksmas, veikėjas; *trupėti*, truputis, nuotrupa, trupmena; risti, rietėti, *rumbas* — randas (retys), rumbėti; *macia*, lenk. moc — galia, galybė, jėga; *tau* = tavęs; *nupulsme, prapulsme* — nupulsim, prapulsim; *Cibirija*=Sibiras; brukt, *brukti*, braukti, braukyti; *viera*, slav. viera=tikyba; *Rymas* — slav. Rym (Rzym) = Roma; *su mums* = su mumis; *Liet'va* — nevykęs Lietuvos sutrumpinimas; *pasbaigs* (rytietiškai aukštaitiškai, iškritus *i*) — pasibaigs; *adyna* — slav. hodina = valanda; *pasaulė* rytietiškai, raš. kalboj: pasaulis; *kristi*, krintu = pulti; ašarėlės krinta = aš. byra; *krušnus* — lenk. kruchy=gurus, trapus, trupus — kurs lengvai kruša, trupa, gųra, dųžta; *eldija* — slav. ladija (lenk. łodź) — laivas, pergas; *grekonas* — slav. grek, graikas; *šturmas* per slav. iš vok. Sturm — áudra, vėtra, viesulas; *ratuos* — ratuosna, į ratus; *plentas* (šasiejus, iš grūstų akmenų, t. y. žabaro, grįstas vieškelis), lenk. plant iš pranc. planus—plynas, lygus; *trenkti* (trinkterėti), trenksmas, trankytis=daužti, daužyti...; *terškėti*, tarškynė; terškia=terška, barška; *kalmogai* — rus. kolymaga = sunkusis vežimas; *krėsti, kratyti; patkava* — lenk. podkowa (pod-kować, kuć) = pasaga(s); daužti, *daužyti*, dužti; *diližonas*—lenkų ir rusų diližans iš pranc.; švįsti, šviesu, *švinta* (aušta) veiksm. atskirti nuo Barono švinta (šventa) — būdvar.; *po kančiai* (rytietiškai po su naudininku, šitam reikalui) — po kančios; *ant šio svieto*—šiame sviete, pasauly.

6. **Oi su malda dūšiai saldu** (21 pusl.): *iš malonės* — iš meilės; *skalsa* — čia: apstumas; *rėdos* — tvarkos; *trūši malda* = trąši malda = gryna, gili malda; tylėti (tyla, tylus), tildyti, tilti (*tilkti)*; tilksta = (nu)tyla (tįla); *giedra dūšioj* — metafora; dygti, diegas, *dieglius*, daigyti; *šturmas dūšioj* — metafora; *pakajus* — lenk. pokoj, taika, ramumas; *norus varo laukan* — metafora; *kurina* (rytiet.), kūrena.

7. **Rūkui nukritus** (21-22 pusl.): šviesu (šviesa), *švisti*, pašvaistė; *nusblaivė* — nusiblaivė; *blaivas* (blaivytis) — išblukęs, lyg baltas, gaidrus—metaforiškai žmogui pritaikinta: negeriąs, sveiko

proto žmogus; duja (lietutis), migla, ūkas, *rūkas*; niūkus, *apniūkęs*, niaukti (apsiniaukti); *nebesgirdis* — sakytume: nebes(i)girdi, nebegirdėti; *pajautos želia* — metafora; *dūšią ir nuomonę dangun kelia* — metafora; *plaveno*, pleveno, plevėsavo; *nedėlia* — slav. nedielia — nedirbama diena, sekmadienis; šią dieną, *šiandieną*, šiandien, šiandie; godoti, *dasigodoti* — rusų dogadyvat'sia: spėti, atsiprotėti; *susrinkę* — susirinkę; *ražončius*, ražančius, lenk. rožaniec, lot. rosarium; *intencija* (lot.); *man'* — mane.

9. **Nei ūlyčių anei dvarų** (22-23 pusl.): *pasganę* — pasiganę (ir patys savo arklius ne metonimija); *syla*, slav. syla, — viekas, jėga, spėka (lat. spieks) — siela (vok. Seele)—dūšia, (slav. duša), vėlė (vėlinės, velionis); *kresnas*, resnas—trumpas ir storas; *pušys auga retai, šviesiai* — šviesu tarp pušų, nes jų reta: metonimija; *ūlyčia*, slav. ulica — kaimas, sodžius, gatvė; nei, *anei* — lenk. ani, rusų ni; *trioba*, troba, pirkia, gryčia, stuba; *boba*, slav. boba, = moteris; *sau* pat*sai spė*jau — aliteracija; *anys* (rytietiškai) = jie; *tarp sau* — tarp savęs; škada, *iškada* — lenk. szkoda: čia — gaila: dažnai — žala, jeibė; *lietuviškom sermėgom*, *čiuikelėm* — rytiečių sutrumpintas įnag., viet. lietuviškomis (lietuviškoms) sermėgomis (sermėgoms), čiuikelėmis (čiuikelėms); *sermėga*, lenk. siermięga, rusų siermiaga, seniau žiuponas (lenkų ir ukr. župan, rusų zipun), kuris senovės lietuviams ir slaviams (serbams, čekams, lenkams) ne tik drabužius, bet ir poną reiškė; *čiuikelė* — čiuika (skranda, kailinukai), lenk. czujka, iš totorių; *mergiotė*, ryt. viet. mergaitė, mergytė; rišti, *raišioti*; *kromas*, lenk. kram, iš vok. — sankrova (krautuvė, pardavykla); *ubagas*, slav. ubogi, latvių nabagas (len. niebogi — nieboga), mūsų — nabagas ir nebagas: vargšas, elgeta; *nuo manęs paklaustas* — mano paklaustas; *ruskai*, po russki = rusiškai; *cerkvė* (rus. cerkov', vok. Kirche — iš graikų kalbos)—Lietuvoje tik pravoslavų bažnyčia; *spaustas*, čia: priespauda, prispaudimas.

10. **Lietuva kitados ir dabar** (23—25 pusl.): *atsišlieti*—atsiremti (čia: plačiomis sienomis); veikti, *paveikti* — čia=nuveikti, įveikti; *vaina*, slav. voina—karas; *maskolius vainoj kaip gvazdikus skynė* — iperbolė, dainose dažnai: krito galvos kaip kopūstai; *maskolius . . . skynė*— metafora; *ūmai*, čia ne: staiga, bet: skubiai, greitai; *gudai po jos sparnais glaudės* — metafora; *broma(s)* iš lenkų brama —vartai; *broman miesto Maskvos* = Maksvos miesto bromon; *miestas* — slav. miesto (vieta, pilis Papilė); *aštrus*, slav.

ostry — smailus; *šoblė* — lenk. szabla, rusų sablia, iš vok. Säbel-kardas; *Maskvos broman šoblė kirto* — padavimas apie Algirdą, Barono žinomas iš Krašiauskio (palyg. IV priedą); *donė*, slav. dań, danina, duoklė, mokesnis; *ragan suvaryti* — ragan sulenkti, čia: iperbolė; *laikęs būtų be laisvės karaliaus* — lauktume... karalių; *daleido*, sakytume: leido; *įsimokėjo* — atsilygino; *jungas*, lot. jugum; *del jų* = jiems; *su mum* — su mumis; *ale*, lenk. ale — bet; *viera*, rusų viera (lenk. viara) — tikyba; gražu, gražus, grožis, grožėtis, *atsigrožėti* (kuo, ne kam); *Brestan* — sakytume: Braston (1595 m.); *paslas* — slav. posol = pasiuntinys; *del šalies savo* — savo šaliai; *Petras* — graikų petra — uola; *popiežius* — lenk. papież daugely kalbų: = papa (tėvas); ūnija — lot. unia — vienybė (unus — vienas); *buvojo* viet. buvo, ne slav. byvalo; *mylėdami*, nes gudai, ne: ūnija; *rūbai*, sen. len. roba iš pranc. robe (moterų drabužiai); *korta*, lenk. karta iš vok. Karte, čia — lapas; *istorija*, lot. historia, būtovė, būtoji, praeitis, josios mokslas; *Maskvos auksas Lenkų valdžios šaknis kirto* — XVIII a. Rusų vyriausybė papirkinėjo Lenkų didžiūnus; *mumus* = mus; kora (*pakoroti*) — slav. kara, karać, karati — (pa)bauda, bausmė, bausti; *botagas*, — žem. v(u)oteg(a)s; *besti*, badyti; *pradūrus gudus* slav. *išskriodė jų vierą* — nes beda aštrų ragą — metafora; *blūdas*, slav. blud (lenk. błąd) — klaida, nuodėmė, proto aptemimas (pavyz. išsigėrus); *miera*, rusų miera (lenk. miara, vok. mehr, mehren) — saikas, matas; *Cimaška* — pravoslavų antvyskūpis Siemaška, kuris XIX a. 30-taisiais metais persekiojo gudus — ūnininkus (ūnijotus); *pinigus įspraudė* — poėtas kaltina ūnininką Siemašką del pinigų virtus provoslavu ir ūnininkų persekiotoju; *gvoltas* — lenk. gwałt, vok. Gewalt — prievarta; *ant sau*, = unt s., int s. = į save, prie savęs; *popas*, kitur papas — rusų pop (graikų tėvas) — pravoslavų kunigas, šventikas; platus, *plotas; Cibirija* = Sibiras, į kurį Rusų vyriausybė trėmė nusižengėlius ir šiaip jai neįtikusius žmones; *pulkas*, slavių pulk (polk), vok. Volk — būrys, daugybė (pulkai); *sūdas*, slavių sud (lenk. sąd) — teismas; *lapais* — Baran. tarmiškai lopais (suderintas su popais); *po Bažnyčios lapais* — Bažnyčia = žaliuojąs medis — metafora; *ruskon* (rusiškon) vieron; *širdyj laiko Rymo vierą* — laiko (turi) Rymo jiems patiektą tikybą; *skarbas*, lenk. skarb (iš sen. vok.) — lobis, brangus turtas; *cerkvės* = cerkvėsna, į cerkves; *širdį sutinti* kaip: širdį skaudėti, tačiau bene geriau būtų pasakius „širdis sutino“ ne „širdį sutino“;

akys = akyse; *tvinti*, tvanas; *tolūbas* — rusų tulup; *burnosas*, lenkų ir rusų burnus iš pranc.; *baronas* (avikailio rūbai), lenk. baran (avinas); *n(u)ometas*, lenk. namitka (palyg. namiot); *žemaičiai peikia* — nuometų nežinojo; *smertis*, slav. smiert, — mirtis; *šliūbas* — lenk. ślub — jungtuvės, sutuoktuvės; *ba*, lenk. bo — nes; *tėvais mada*, sakytume: mada jam tėvai, mada jam tėvus atstoja; *mada*, lenk. ir rusų moda, vok. Mode iš pranc.=našystà, nešenė; *nakties kunigaikštis* — velnias, Liucipierius; *rūbų savo senobės*, čia viet. savo senobės rūbų; *cnata*, lenk. cnota — dorybė; *balvonas* (bulvonas), slav. balvan (bolvan) — stabas, stulpas, gramėzdas, čia: pagoniškos mados pasileidimo dievaitis.

11. **Ir vėliai giedra** (25 — 26 pusl.): *giedra* (išsiblaivę), gaidrus, gaidrytis; *skiedžias* (skaidos), skystas; *saulei kelią aušra audžia* — prozopopėja; žybti, žybterėti, žiburys (*žiburiuoti*), žaibas, žiebti; žiburiuoti = švytėti, šviesti; girdžiant (ryt. aukšt.) = girdint.

12. **Rėzytėj** (26 pusl.): *tvokso* (tvaskėti, tviskėti, tvoskėti) = šviečias; *šąša*, šasiejus, šosas, lenk. szosa, rusų šosse iš pranc. = plentas; *ant pačtos* = pašte; *paštas*, lenkų ir rusų počta iš vok. Post; *neužliesti* = nepaliesti, neliesti; *samdininkė* = nesuprantama, gal tik nežinant vietos aplinkybių: *klysti*, klaidžioti, klaida, klajūnas (paklydėlis); *šturmas* (áudra) *nuo žiemių* = Rusų užsipuolimas; *vilnis*, rusų volnà, džūkų = vilnia; vilnis vandenų = vandenų vilnis, v. bangà,

13. **Anapus Rėzytės** (26—27 pusl.): *Gudai Maskolijon virsta*: gudai (baltarusiai) yra su(didžią)rusėję; *burl(i)okas*, ukr. burlak; ščėstis, len. szczęscie = laimė; *atliko* čia ką: (tave): *tiesu*, teist (teismas, teisėjas), taisyti, tąs (tysas), tąsyti (tampyti); platu, plotas; paduoda = slav. podaje.

14. **Paskutinis žodis** (27—28 pusl.): pirmasis posmas kaip Kelionės pradžioje; matyti, *regėti*, žiūrėti, veizėti, veizdėti, išvysti (lot. video); *žodžiai malonės* = malonės žodžiai; *potruptį*=po truputį; truputis, truputys (iš trupėti, plg. trupus)=biskutis, nedaugutis; — į širdį glaudžia (prie širdies gl.) — B-ko: unt (int, į) širdį gl.; *širdžia*, sakytume (rašom. kal.): širdimi; *apieka*, slav. opieka = globa; *del Antano* (slavybė) = Antanui; *storonė*, lenk. staranie = rūpinimasis, čia: patvarumas; *žemumas* = nusižeminimas, klusnumas.

3. Dainų dainelė.

(28 pusl.): *dainų dainelė*, giesmių giesmė (lenk. pieśń nad pieśniami), kančių kančios, vargų vargai; *klapatai*, lenk. kłopoty=rūpesniai, vargai; *vargas*, varginti (nuovargis), vergti, vergas; *giedu*, kituose nuorašuose: dainu (dainuoju); *miškai snaudė* = prozopopėja; *meškas kasdien gaudė* = iperbolė; pilti (supilti), pilis, *piliakalnis*, papilė, pilėnai; keras (krūmas), *kerėti*, plėtotis, vešėti, gerai augti; *žemaičiai ir lietuviai* viet. žemaičiai ir aukštaičiai. *Smolenskas*, kitur: Smalėnai; *už Dunojėlio* = iperbolė. (29 pusl.): *anas* (slav. on), jis; lemti, laumė, laimė (nelaimė), laimus, *laimingas*, laiminti, (Vydūno) palaima; turiu, turtas, *turtingas*, beturtis, turtuolis; *niekur nebuvo vergijos* = idilija, kurios istorija nepripažįsta; didis (didelis), didinti, *didžiūnas* (didikas, magnatas, didžponis), diduomenė, didžiavyris; vyras (lot. vir), vyresnis, *vyresnybė* (vyriausybė), vyrauti, vyrija, viršaitis, viršila, vyriausis (vyriausi Barono kūriniai); *ant vyresnybės* = sakytume: vyresnybe (viršininkais, valdyti) išrinkti; *saldi valdžia* = metafora; visi *saldžios klausė* (didžiūnų) *valdžios*,—*visi mažiukais vadinti* = idilija; kakti (*sukakti*), sukanka, sukaktuvės; *ant amžių* = viet. amžiams; žinia, žynys, *žinyčia*, nuo to lenkų: znicz (klaidingai: šventoji ugnis); *duotojas* (duoti) = davėjas; *skyrė bažnyčioj vyrus trinyčiai*, o Seinų leidiny: skyrė bažnyčiai vyrus trinyčiai — arba — (Baranowskio) Poezje litewskie z przed r. 1863: skyrė bažnyčia — vyrus trinyčiais; *prastas*, *paprastas*, slav. prosty, palyg. prasti (suprasti, paprasti), prastas (suprastas, įprastas); *avis*, lot. ovis; ponas (slav. pan), ponija, *ponystė*; ponauti (barb. ponavoti). (30 pusl.): *brąsva*, bręsti (brenda, subrendo), branda; alėti, alti (*nualti*, nuskursti, nucibti, sunykti), alinti (alyti); jaučiu (*jausti*), pajáuta, jausmas, juntu (juto); *maras* (marai), slav. mor; *aūšta* — švinta — ir áušta, vėsta (atvėsta); *ves kelią* (tarmiškai keliū) ne: ves *keliu*; *laisvė* — Barono: laiksvė; *ant laisvės* (geriau: į laisvę); *leisti... ko klausys žmonės* — anuomet kiti priešinosi baudžiavoms panaikinti, nes — girdi — paleisti žmonės nieko nebeklausysią ir pasileisią; *nesibijokim* viet. nebijokim; *bėdavoti*, bėduoti = dejuoti, aimanuoti; *ranka*, Bar. (tarm.) runka; lenkti, linkti, *lankyti*, nuolankiai; *siaudina*, siaudžia; *dėkavonė* (padėkavonė), lenk. podziękowa-

nie = padėka; Dievišką širdį (Boskie serce — lenkybė) — Dievo širdį; *kalnai staugia* = prozopopėja; *kelio vedėja* = poėtą seminarijoje.

4. Neramumas.

(31 pusl.): *nusbodo* — nusibodo; *tuomėl* — nuolatos; ai man, *aimanuoti* (aimanas), dejuoti; *valyvas* — (palyg. valyti, valybas — švarus, mėgiąs švarumą) — vartotinas, šaunus; *aimanais valyva* (širdis) — gal: „aimanais besiverčianti, nusistačiusi, tų aimanų nuvalyta? *maž*, mažu, gal, rasint, rasit, rasi; misti, *mintu*, mitimas, mitinti, maitinti (penėti).

5. Pasikalbėjimas giesmininko su Lietuva.

(32 pusl.): augti, aukštas (augštas), auginti, ūginti (užūginti, *užūgdyti*), ūgis; *man* = mane; *devynios nelaimės* — senovės lietuviams devyni buvo mėgiamiausias skaičius (3×3), lyg slėpiningas: dainų devynios upės, devynios rožės, devynios kulkos, devynios dienos, devynios galybės; *prašalninkai* — prašaliečiai, pašaliečiai, žmonės iš šalies, ne mūsų šalies; trošku, *trokštu*; *nešenėlė* — nešti, nešioti, kas nešiojama, devima (mada); *pranešti* — „neštis“ virš kitų, pakilti aukščiau už kitą kurį; *sūdo ištol siekia* — net iš tolo eina į teismą, bylinėjasi (metafora); *nebeskenčia* — nebesikenčia, nepakenčia; *rungtis* kitu — eiti rungtynių, imtynių; *vargdienėliai* — kurie vargsta dienų dienas; *ašaros'* — ašarose; *tegul senų vengia* — išsilenkia kelio, pribijo, gerbia; *lietuvninkai* — dažniau Mažojoje Ltetuvoje; *Bažnyčia* iš slavių božnica; *sarmatlyvai* — lenk. sromotnie (srom — gėda), sromając się, vengiant sarmatos — droviai, gėdingai, dorai; *šenavoti*, šėnavoti — lenk. szanować („moje uszanowanie“) — gerbti—iš vok. schonen (taupyti, tausoti, lykyti). (33 pusl.): *siela*, dūšia (vok. Seele, slav. syła), *sielotis*, sielvartas (sielos skausmas); lyti, *lieti* (lietus, arba lytus), lynoti; *per ūlyčias* = per kaimus; *drąsūs kaulai* — sinekdocha; *devyniagalvis* — pasakų slibinas (siaubūnas, smakas)—bene Rusija turima omeny; šviesu, šviesti, švisti, *šveisti*, švaistyti; *žvagėti* (žvangėti, žvengiu), žvagu-

lis (braškutis — tokia gėlė); vėjas (žem. vies = vės), vėsu, *vėsulas* (vėsula), viesulas, pavėsis; *neskels* — nesikels; kad, kada, *kadai*, kadaise; *marios* = mariosna, į marias; *šmaikštus*, smaikštus, smagus, skaudus; *kadai grįžo upė . . . kadai grįžo kelmas . . .* — retorinis užklausimas; dalis, dalia, *nedalia* (slav. niedolia) — nelaimė; *žmonės krauju prausės* — metafora, iperbolė. (34 pusl.): *ties* = tiesa; *datyrimo* viet. pav. prityrimo; *dievulis* — dievaitis; *prasmanė* — prasimanė; *nigdil*, lenk. nigdy — niekados; *galva* (giminė su slav. glova, golova), galvoti, galvočius, galvijas; *arti*, artojas, arė (orė), arklas, arklys, arklidė, arkligonė; *myliu*, miela, meilė; *devyni amžiai* — sinekdocha: visiems amžiams; *renku*, rinkti, ranka, parankus; *klaidinėti* — klaidinti. (35 pusl.): dvijenai (dvijau), dvi; žibu, *žiburys* (žiburiuoju), pažibos, žaibas, žiebti; kaisti, kaitinti, *kaitra*; *vakarykščia krykščia* — *šiandieninė šnypščia* — aliteracija; *bėda* — slav. bėda (vargas, nelaimė, negandas) — bėdinas, bėdulis; *datirti* — patirti, pritirti; *manau*, menu, mintis; dangus, *padangė* — saulė, pasaul*is* — upė, paup*ys* — dirva, p*o*dirv*is* — žemė, p*o*žemis — Venta, pavent*is* — Nemunas, panemun*ė* (vyriška ir moteriška giminė) — bet abiejų žodžių ta pati giminė: tėvas, patėvis — sūnus, posūnis — motė, pamotė; *daeiti* (slavybė: dojść, docieknąć) — pasiekti, susekti; *nestrukdykim mokslais* — nesitrukdykim mokslais — tegu mokslai mūs netrukdo. (36 pusl.): gendu, gesti, *gadinti*; *temdžia* — temdo; *aušo* = aušina; *vaina*, 1907 m. leidime — vaidų; *plukia* — skursto, nyksta; kaisti, *prakaitas*, kaitrus; *keža* — sunkiai eina, skursta; *trumpas galas* viet. greitas galas; meldžiu, *malda*; *įkaitęs visas ušmiršk visus* daiktus — aliteracija; *vienai vienas* — tautologiškas posakis įspūdžiui sustiprinti; *vargą vargti*, *bėdą bėdavoti* — tautologiškai pakartojama; *prieš tau* — prieš tave; *ugnis*, slav. ogń (lenk. ogień, rus. ogoń), lot. ignis; *vaškinė širdis* — iš lenkų kalbos (metafora); kaisti (šilti), įkaisti, iškaisti, sukaisti, *atokaita; vienybėn susilydyti* — susilieti; *altorius* — lot. altaria (genit. altarium) — nuo altus (aukštas) — aukuras (auka, kurti), lenk. ołtarz, rus. altar'.

6. Dievo rykštė ir malonė.

3. **Pagonija** (37—38 pusl.): *rodžia* — lenk. radzi, z radością chętnie — mielai; gražu(-s), gražnas (graznas), gražna (*grazna*), gražinti, (bet: grąžinti), grožis; gerbti, *garbė*, garbingas; *prarieda*, (rieda, rituoja, ritasi) su amžiais; *kad Lietuvos kitkart ant Dunojaus būta* — vėliau tą pat sako daktaras Basanavičius; „aukso balnus dirbta, šilkų rūbus siūta" turi būti: aukso baln*ai* dirbta, šilkų rūb*ai* siūta, *šilkai* (silkai), rusų šelk; *pagonas,*-nis, slav. pogany („pohanaja Litva" rusų metraščiuose), lat. paganus (sodžiaus, kaimo, kaimietiškas) — stabmeldys; gemu (gimstu), gimti, *giminė*, gentis; *lamdyti* (tarm. lumdyti) — laužyti, mankyti, slėgti; būti, buitis, Barono *buitė*, būvis, buvimas, buitas; *da daugiau... da daugiau*... — pakartojimo figūra; lyda, išlydyta miško vieta, kur medžiai iškirsti, išskinti, išleisti, nuleisti, *lydimas*, skynimas, skynymas; *varpa* ir — varpas; *vienok* — lenk. jednak, rusų odnako: betgi, tačiau; *prėskas*, slav. prėsny (lenk przaśny); rūgštus, rūgti, rauginti, *raugas*; *miežis miešt* alui — aliteracija; miešt alui —daryti alui; *nedygdavo dilgė* — aliteracija: dilginti, dilgė, dilgėlė, dirgėlė, notrė, notrynė, notrelė; Prūsai, vok. lot. Borussia, vok. Preuszen; galiu, *galybė* (galia), įgalioju, įgaliotinis; platus, *plotas*; veju (vyti), vijoti, vajoti, *vaikyti*—gainioti; *šmotas* — lenk. szmat (szmata — skuduras, skurlis) — gabalas; jotvingiai Lietuvai ėjo girių skradžia — jotvingiai gyveno vien Lietuvos giriose; *skradžia* (skrodžiai) — lenk. wskroś — kiaurai; *prismanę* — prisimanę; ant viso prismanę — apie viską nuvokė, nusimanė; vengiu (aplenkiu), vingis, vangus, atvanga; joti, jotis, *jodinėti*.

4. **Vieron vertimas** (38—40) pusl.): versti, *virsti*, atsivertėlis; viera, rus. viera, lenk. wiara — tikėjimas, tikyba; stiebas, stiebtis (stieptis), staibytis, stebėtis, nuostaba, stebuklas, stabas (stabmeldys); vėlė, vėlionis, velnias; žengiu, žingsnis, (pažangus); ramus, *rimti*, rimtas, romuva; *atstu* — (rusų atstoit), atokiai, toli; *gaubti* (Juška: su gaubtele gaubk, su skepeta gobk, su drobule globk, su apsiaustu siausk, su skraiste skreisk, su sermėga vilk(is), su skrebe skreibk), gaubtė (gaubtelė), gaubėja, gaubtuvės—gobti, gobtuvas, lenk. kaptur (iš lot.); *da*, dar; veržti, *veržtis*, varžyti(-s), varžytinės; tamsu(-s), temti, *temdyti; perčės* (per-čėsą) — vis, nuolat, ilgą laiką, ilgainiui; pilė — (dažniau) pilis-lies; *del visų lietuvių* — visiems lietuviams; kreivas, *krivis*, krivulė, gudų

giminė „krivičiai“ (kriviči); *įžodis* — įžadas, apžadai; *vaidilutės*, veidas (lot. video — veizdžiu), vaidinti (vaidmuo), vaidintis, vaidila; *vaidilotai* = vaidilos; *pulkavo* — pulkais, būriais ėjo; *šigonotai* — Prūsų burtininkai; *gūžta* — lizdas; *iš ten traukėsi... gijos ir pančiojo dūšias* — metafora; pinti, *pančioti*, pančiai; *k*ursai pe*klo*n *kly*do nepažinęs *k*elio — aliteracija; *į sau malonėjo* — savo malone lenkė (juos) prie savęs; griebti, graibyti, grobis, — grubas (kupstas), *grubti* (stingti), grubus (sugrubęs pirštas nuo šalčio); *atžala* (įžūlaus)—atžaras (atžerti), atžagaras (atžagas), atkaras (atkalas), atkaklas (atkaklus), atbulas; *griekas* — slav. griech (nuodėmė) — senov. mūsų knygose ir gr(i)ekas = graikas; *i lietuvius* = į prūsus; *kryžiauninkai*— kryžiuočiai; *vaiskas* — slav. voisko (vaina — voina) — kariuomenė; ataėmė—ryt. viet. ątėmė; *kaplys* (kirvis), *kapoti; pyragas* — slav. pirog; kraujas (slav. krov', krev), *kruvinas* (slav. krovavy, krvavy); brukti (brūkliu brukti—mušti), braukti (linus), *išbrukti* (linų išbrukos), išbraukti (išbraukos); verkti (verksmas), virkdyti, *pravirkti;* koroti, kora, *koronė* — slav. kara—bausmė, (pa)bauda; *Dvasišką malonę*— šventos Dvasios malonę; *užraugęs dūšias* — metafora; *pūdžias* — pūdos (—i), pūva; *pasūdžia* — slav. posuda — indas (metafora); *dvasiška* — dvasinga, dvasios pilna; boti daboti (lenk. dbać), *įsidaboti*; besti (įbesti), badyti; kertu, *kirto*, atkarta; *vieron virto* — aliteracija; *susliejo* — susiliejo.

5. **Vieros dovanos** (41 pusl.): *šviečiasi*, švinta—eina šviesyn; drignas (drignis, nė) — ratas apie mėnesį: drėgti, drėgnas, drėgmė, atadrėgis (atlydys) — drėkti, padrėkes; džiaugtis (džiaugsmas), džiuginti (džiugti, *pradžiugti*); *gražių žiedų drigniu* (metafora) *dangų apskabina* — (prozopopėja); *kur žiūri, vis miela, ramu, žalia, gryna* = Anyk. Šil.: kur tik žiūri, vis gražu — žalia, liekna, gryna, — kur tik uostai, vis miela — giria nosį trina, — kur tik klausai, vis linksma — šlama, ūžia, siaudžia, — ką tik jauti, vis ramu — širdį glosto, griaudžia; *tadien* — tą dieną; *Dievo baimės drignais* (metafora) *širdis apkabino* — prozopopėja; *kaip tik Pono* širdis nuo vieros sušilo, tuoj rapninkas rankoj sutrūko, sudilo — metafora; *rapninkas*, lenk. herapnik (herap), iš vok. herab (medžiotojų šunims šaukiama laikant bizūną rankoje) — bizūnas trumpu botkočiu; vergas, *vergelis* (reta!); *ant širdžių* — širdyse; *dūšios* — čia: dūšiosna; *Dva*sia *du*šios *dvel*kė — aliteracija; *ant Dievo* — Dievop; *vyrų vengė* — vyrų pribijojo, gerbė;

lietuviams sugrįžo Prūsai ir Latvių pamarės – XVI a.; *be ginklo* — metonimija; *nužemę* — nusižeminę, nužeminti; *rubežius* — slav. rubież (rubit')—riba, siena; *ringė*—vok. Ring — ratas; draugė = Lietuva, *draugės* ženklas — metonimija: draugiški santykiai; *Švedo karūna* mums teko ne tiesioginiu keliu, bet pasirinkus Lenkų karaliumi Švedų karalaitį Vazą, kurio motina kilus iš Jogailiūnų giminės.

6. Vieron grįžimas (41—42 pusl.): *paskutinio laiko* — pražūties; tręšti, *traušėti*, trunėti, — trąšomis virsti, sausai pūti; *neprieteliais* — arba viet. neprietelių arba: Dievo suspausta neprieteliais; *neprietelis* — slav. neprijatel — nedraugas, priešas; *turkai... šalį graužė*— metafora; po tam Ivinskio kalendoriuje, iš kurio „Dievo rykštė" yra pakartota, praleista eilutė (matyt, buvo paminėti rusai, kurie XVII a. buvo įsiveržę į Lietuvą ir Vilnių užėmę ir kuriuos bene rusų cenzūra ar patys leidėjai bus čia išleidę); *su kraujais*=kraujais, krauju; *nuplausta*—nuplauta, numazgota; *švedai... viduriu patvino* (metafora) — Lietuvos viduriu ėjo, per Kėdainius, nes Lietuvos rytai su Vilniumi buvo rusams patekę; nyku, nykti, *naikinti; Panelė Švenčiausia Čenstakavą gynė* — XVII a. suirutės vaizdas (veizdėti, vaizduoti, vaizdas) labai primena 1655 metų įvykių giesmę kantičkose (10 priedas); *turkus trapan trėmė* — aliteracija; *Kazimierius Šventas turkus trapan trėmė* — turbūt turima omeny 1621 m. mūšis ties Kuotinu (turkų Chutin, lenkų Chocim), kurį vedė didelis šv. Kazimiero gerbėjas Lietuvos etmonas Katkevičius; *trapan tremti* — įpėdėmis (įpėdėm), įkandin sekant, neatstojant tremti, mušti, vyti; *trapas* (vok. Trappe), pėdsakas, įpėdės; *apalpus Lietuva* — prozopopėja; *mostis*, slav. maść — tepalas, tepuklas; *ronos* = ronosna, į ronas—rona, slav. rana—žaizda; *randas*—(žaizdos) rumbas; čiupt, čiupti (čiaupti), *užčiupti*; *sodninkas*, sodininkas, sodas (sodnas, žem. soda — sodžius, kaimas), slav. sad, sadit, sodinti; *truptį* — truputį (truputis, — tys, trupinys, trupinti); kirpti, kerpu,, *karpyti*; *velėti*, valyti; *vokietis* nuo vokti, suvokti (sąvoka), ne nuo vogti; *vajavoti*, slav. vojevat — karauti; *stolyčia*, slav. stolica—sostinė (ten, kur sostas); semti, — *apsemti* — apsiuopti, čia: metafora (turkai palyginti vandeniui); *mūsų Trečias Jonas* — Lenkų ir Lietuvos karalius Jonas Sobieskis, kuris 1683 m. sumušė turkus ties Viena; *zaunyti* — melsti, prašyti, kaulyti, bet ir: plepėti; *maskolis* — Maksvos valstybės gyventojas, lenk. moskal; *be galo* — amžinoji taika; *dyvytis* — stebėtis, slav.

dyvit'sia, dyvai, dyvinas (dimnas) = įstabus, nuostabus; *karūna* — slav. korona, lot. corona — karaliaus vainikas, čia: metafora viet. karalybė.

7. **Arielka** (42—43 pusl.): *dagi*, dargi; *viškai* = visiškai, visai; kelti, kilti, kilnus, kilnoti; *Danskas*, lenk. Gdańsk, vok. Danzig, lot. Gedanum, mūsų dainose „Dansko miestas“, kai kurių mūsų rašytojų — Gedanė, — garsi senovės Dansko degtinė; skęstu, skendau, skęsti, skandinti; *gyvenimo vanduo* — lot. aqua vitae, nuo to lenkų okowita ir mūsų akavitá; žerti, žara, *žarija*, žarstyti; manau, numanau, *nuomonė*; dilti = nykti, gaišti; dildyti — naikinti, gaišinti; *žm*onių *šir*dis *šil*dė — aliteracija; *arielka*, lenk. gorzałka, ukr. harelka nuo gorzeć (goriet' degtinė;) *aptieka* per slavius iš vok. Apotheke=váistinė; *gydykloms*, čia ne ligoninėms, bet: gydyklams, vàistams; *šėpa* — lenk. szafa, rusų škap ir vok. tarm. Schap—indauja, spinta; verdu, *virti*; geltas, geltonas, gelsvas, geltóninti, geltonuoti (geltuoti), nugeltoninti (*nugelti*); kartus, *apkarto*, karčiai; *tvoti* — mušti, vyti; *karčiama* — lenkų karczma, karčemka, spėjamai (Słown. jęz. pol.) nuo charč (turkų—valgis) per ukrain.—(rusų charči, charčevnia); eiti, nuėjo, nuvėjo; *atsiteisti* (atiteisti, teisėti, teisus) — atsilyginti, pažadėjus duoti; *nusdažė* = nusidažė; *žydi*, žiedas; *rožė* — len. róża, rusų roza, lot. rosa; *vyšnia* — rusų višnia, lenk. wiśnia; *vyšniomis nukąsta* — vyšnių nukąsta (metafora), vyšniomis nudaryta; *balsimas*, balsamas, rusų lenk. balsam, graikų balzamon; *geluonį gyvatės* — aliteracija; gilti, geliu, *geluonis*; gyvas, *gyvatė*, gyvulys, *čėrka*, rusų ir lenkų čarka iš Rytų — stiklelis, taurelė; varvėti, *varvinti*, *varvinti dugnį* — metonimija; merkiu, merkti, mirkyti, *merkė*, marka (linų); *mirkė biaurių darbų liūne*—metafora; *biednas*,—slav. biednyj,—bėdinas (bėda), pavargęs, nuskurdęs; *žabalas*—aklas; *žvairus* (žvairas)—kurs žvairuoja, žvairomis žiūri; *minčių ėjo*—mintis, imtis, grumtis, galynėtis; *tykus* — slav. tichii = tylus; *vaikus laukan vaikė* — aliteracija; *pačias plakė* — aliteracija; *smaugti*, smogti; *sruja*, srauja, sruta.

8. **Iš arielkos nelaimės** (44—45 pusl.): *popierius*, popiera — lenk. papier iš vok. Papier, gr.-lot. papyrus (palyg. Aigiptą); *plėnys* — užgesusios kibirkštys, jų angliai, svilos; *vienybė plėnim išsisėjo* — niekais nuėjo (metafora); *skardas* — aidas; *vienatija* — vienasėdija; *dvaras* sl. dvor; *susiedas*, — slav. sosied — kaimynas, to pat kaimo gyventojas; prastas, *prasčiokas* (slavių pro-

stak); *ponas*, slavių pan; *susriejo*, susiriejo susiniovė, susibarė; *užkirto* — sukirto, kirto; mažas, *mažėja*, mažyn eina; kreipti, *krypti* (krypsnis), kraipytis (pakraipa); *seimas* — len. sejm; *šlėkta* — lenk. szlachta, sen. vok. slahta, vok. Geschlecht— bajorai; gerti, girtas, *girtuoklis*; vyras (lot. vir), *vyresnis*, vyriausias, — vyresnybė, vyriausybė; *Volynius*, slav. Volyń — Valuinė; *pūstėti* = pūstyti (sl. pustyi), tuštinti, naikinti; *žaunierius*, lenk. żołnierz (vok. Söldner nuo lot. solidus — pinigas, vok. Sold, lenk. żold, alga) — samdomasis kareivis; *draskau*, driski(u)s; „vai tai", *vaitoti; griešyti*, sl. griešit' — nusidėti; *berti*, barstyti, birėti; *sudilo* — išgaišo; *nedalia* — sl. nedolia — nelaimė; duoti, parduoti, *parsiduoti*; *nevalia* — sl. nevolia — nelaisvė; *otus* (otu) labai greitas; *smenga*, smigo (įsmigo, slav. smignut'); šusti, šutinti, *įšusti*, įšutinti; marška, marškonis, *marškiniai*; tapradž — ta pradžia (įnag.), tuo pradėjimu (žuvo ir žuvo be paliovos, to lydžio, to pâlydžio).

9. **Blaivybėn vertimas** (45 pusl.): *mumus* — mus; *bau-bau*, kurs *baubia*, tas *baubas*, — *baublys* (toks paukštis) baubia prieš blogus metus, — kurs baubdamas *baido*, *baugina*, *baimina*, tas *baužas*, — *baugus* (bugus) greit *pabunga*, — *bausmė* yra *baudimas*, — bauste *baudžiu* šeimyną, kad būtų baugi, — *baudinu* jį į *baudžiavą; plakti*, pliekti; *savęsp* = savęspi, prie savęs; *apsikūlęs* — kul(i)amas (mušamas), apsipratęs; *gurbas* — kūtė, tvartas; *nuo šturmo* girtybės—nuo girtybės (girtavimo) šturmo (antpuolio); *užuovėja*, užúvėja — apdrausta nuo vėjo vieta; džiauti, džiūti, džiovinti, džiova; džiovas — sausmetis, karštymetis (džiova); *šlakas*, vok. Schlacke—lašas (nė lašelio, nė spago).

10. **Pabaiga** (45—46 pusl.): *negan* — negana; *čėse*—laike, laiku, metu — čėsas, sl. čas; *ekėti*, ekėčios (akėčios); *gesia*, geso —gesina; *gresiu* — baidau, prilaikau; *prūdas*, rusų prud — tvenkinys; *šnabžlelė* — skylė, pro kurią prasisunkiąs vanduo šnabžda (metafora, prozopopėja); kiauras (trūkęs, plyšęs), *kiūri* (yra prakiuręs pratrūkęs...); *krauti*, krovė, krovinys; *amžinastis* — galūnė suslavinta (wieczność)—amžinybė; *rejastis*(rėjastis)—rietenos (rietis), barniai, vaidai; prasti (įprasti), *įprotis; cnatos prūdas* (dorybės tvenkinys) — metafora; *blogieji įpročiai — velnio tinklo gijos* — alegorijos metafora; *pluoštas*, pluokštas; derinti (dera), *doroti* (dora); *spaliai*, spalių mėnuo; *šelmuo* = kraigas, kraikas (stogo, arba dangčio, (s)ketera); *pūsta* — pūva; *peludė* — pelams dėti tam

tikrai įtaisyta vieta (kluono pašaly, viduje—lyg šalinaitė); spaliai *kemšas* = (yra) kemšami; *ant galo* (slavių nakoniec, na koniec) — pagalios,—liau, galų gale, galiausiai; *ir mus Dievas mirkė* ir toliau—alegorija; *ūdyti* (ūdiju)—barti, graužti; kišti, *kimšti*, kemšu, kamša; *pečius*, rusų peč' — krosnis; *stojokas* (len. stojak)= statukas, stovynė — vaikui mokyti vaikščioti kedutė; *ledokas*—lenk. ladaki (lada jaki) — menkas, blogas, piktas; dužas (dužnas), dužus —(sl. duży, diužii), — *dužėti* (augti) = drū(k)tas, stiprus, tvirtas.

7. Saulėtekis.

(46—47 pusl.): *apišvietė* — apšvietė; *užutemę* — užtemę; giedra (gaidra), giedryti (gaidrytis, skaidrytis), pragiedruliai (progydrūliai), giedras (gaidrus, *skaidrus*); *drangus* — drungas (vasaris), dringti (brinkti); *miškai išsprogę*—metonimija; *sidabro rasa* — metafora; segti, *sagyti*, saga (sagutė); *rangyti* — vingiuoti; skregždė — kregždė, blezdinga; *saulė*, slav. solnce (lenk. słońce), vok. Sonne, pranc. soleil, lot. sol; (K. beržiniai)—beržynai; *širdis griaudžia*—metaforiškai išsiskleidęs posakis; *Šventupis*—Šventoji; (K. pušiniai)—pušynai; *šešėlius kalnai kloja*—prozopopėja; blikst, bliksteleti, *blizgėti*; *akyveizdas* — akyvaizda, akivaizda, vieta po akių; (K. pasaulė), dabar: pasaulis; man'=mane; saldu, saldus, *saldybė*, saldumas, saldumynai, (saldyti) saldinti; *liežuvis* (iš slavių ir kt. kalbų) — dažnai metonimiškai = kalba; *liežuvis negali išvesti aukštybėn* — prozopopėja; *atsidūksėti* — atsidūsti.

8. Kalėdų giesmė.

(47—48 pusl.): *piemuo* — graikų poimén — ganas, ganytojas; vargas, vargo diena, *vargdienis*; *siuntinys* — pasiuntinys (žmogus, čia: Dievo siuntinys), bet dažnai — daiktas; reikšti, reiškia, *reiškiai* (reikšmingai); *kūdikis*—vaikelis; (at)kerti, (arklio) kartis, *prakartė*; *devynios minios* = devynios galybės, daugybė, aibė; krėsti (kratinys), kratyti (krata); *žodžiai rieda kaip perkūnai* — nenusisekęs palyginimas su šventąja giesme; *kankliai* (kanklė — Suomių kantelė, slavių gęśl (gusli,—styginis senoviškas

lietuvių muzikos padargas; tampa, *tapti*; *skaistus saulės spinduliais* — aliteracija; žib — žib, žibėti, žiburys (ugnis), *žibulis* (blizgutis); *aure* (auren) — ana, antai; tiesti, tiesus, teisti, teismas, teisėjas, *taisyti*; patalas — 1. paklodas, guolis ir 2. peryna (slav.); *asilas*, slav. osiol, vok. Esel, lot. asinus.

9. Mielaširdinga ir maloninga.

(48—50 pusl.): *leli(e)ja*, slav. lilija; *mielaširdinga* — mielos (malonios) širdies (gailestinga); *paguoda*, čia: nuraminimas; pulti, puolimas (puolu), *priepuolis* (pripuolamai); *tankiai*, čia turėtų būti: dažnai; kalti (pavyz. grandinius), kaltinti, kaltas (*kalti*—metaforiškai); kremtu, *krimsti*, nuokramta.

10. Skaisčiausioji, gražiausioji.

(50—51 pusl.): *Dievagimdė* — Jėzų (Dievo Sūnų) pagimdžiusi Marija; *žal(k)čiatramdė* — sutramdžiusi žalčio (čia: velnio) galybę; *mylista*, mylysta (malonė) [Tamsta = Tavo mylista]; dilti, dilinti, dailinti (lyginti), dailė, dailidė.

X. Priedų kalbos paaiškinimai.

1. Kairio „Dienelė brėkšta".

(52 pusl.): *geražodis* — pasveikinimas, linkėjimas; *aušra veidą rodo* — prozopopėja; *nakčiai nekrutant būti nus(i)bodo* — prozopopėja; *ant vietos*—berods, slavybė; ramu, rimti, nerimti, *nerimasčiuoti*; vieversys, vivirsys, vėversys, vėversėlis, *vėversutėlis; po dienelei* = po dienelės; *trumpą naktelę trumpina* — tautologija; *trumpą naktelę trūmpina, nutraukė trumpindamas giesmelę* — aliteracija; *daina dangun nueina kožną dieną* — aliteracija; *iš anksto* — anksti, anksčiau už kitų dainas; *išlanksto* ardamas

(kreivai, lank[st]ydamas ją [pirmutinę vagą] nuvaro, nuaria); *sušneko* — *sučilbo* (sučiulbo) — *sukuko* — sukūkavo— *suskambo* (suskambėjo): sinonimai paukščių garsams; *lakštingėlė* = lakštingala; *rūkas* — migla; (at)*grįžti*, gręžti, (at)sukti, grąžtuvas, (at)kreipti; *giesmės malda* — metafora; *del Dievo* = Dievui, Dievo garbei (palyg. Duonelaitį); *vėjelis plaukia, braidžioja* — metafora, prozopopėja; *vilnimis*, čia: javų vilnimis; *čiužiant* (čiužant) arba: čiužėdami (javais liūliuodami, lyg čiužėdami) arba: vėjeliui čiužant (per javus, javais); *vieną tysą* = vieną tąsą, vienu tęsimu: tiesus (tiesiai, tiesa), tiesti, tęsti (tąsa), teisti (teismas, teisė, teisybė, teisėjas), taisyti, pataisa; *kvalduotis* (lenk fałda, fałdować nuo vok. Falte, falten) — raukšlėtas, raukšlius; *rasakilėlis* — toksai žiedas (kuris „rasą kelia“)—metaforinis pavadinimas; *iškėtoti* — iškėsti (išskėsti), išplėsti — plėtoti; *naštą* čia: savo lakštelius; *rasos akelių neleidžia ant krašto* — idant nenuritėtų? *pražiūro rytas akim spindulinga* — prozopopėja; driekti — *nudriekti* — užtraukti; *medžių pakelingų*: pakelingų (pakelės) medžių šešėlis; kelias, paliai kelią, *pakelingas*, pakeleivis; *atėjo diena* — metafora, prozopopėja.

2. Praniauckaitės „Žalčio motė“.

1.

(53—59 pusl.): Vitas, *Vytuolis*, Vytautas; *ant pačio krašto, kur baigias Lietuva* — pradžia primena Birutės dainą; sodas (sodnas, slav. sad — nuo sodyti, slav. sadit), sodžius (žem. *soda*), sodyba (slav. sadyba), suodžiai (lenk. sadza); *ties sodos* — ties soda; *ežeras*, rusų ozero, lenkų jezioro; *čystas* (grynas, tyras) — slav. čystyi; gadynė, sl. god(z)ina (god, godit'), *valanda* (vok Weile: eile mit Weile); su liet. valanda Čudinóvas sugretina rusų valanda, arba valandala=slinkiui, valandanje, valandatsia (be darbo valkiotis), lenk. wałęsać się; veidas (palyg. lot. video), *veizėti* (veizdėti), žiūrėti, regėti, matyti; *rinda*, čia: kamuolys; *šnibždėti* — gyvatė „mandagiau“ įvardinama: šnibždulėlė; *motė* — (slavių mat'=motina), móteris, moteriškė, žmona; dalis (dalyti), *dalykas*, dalyvauju: *ne bijokis* —sakytume: ne bijoki; *pasityčiokis*, tegalima: pasityčiok arba—tyčiokis; slenku, *slinko*, Slinkis, Slunkius (Duonelaičio), paslankus; *kamara* — slavių komora nuo vok. Kammer; grauti (griauti), griūti, *grumėti*, grumtis; *mylista* (mylesta), slav. miłost' (vaša milost=jūsų mylista, tavo mylista, tamsta), bet ir:

myliu, mylimas; vedu (vesti, slav. vėdu), vėdlys (par-vedėjas), *vėdlauti*; gelti (gilti), *gildyti*, geluonis; *susiedė* — kaimynė (iš sl. sosied); ragas (giminė su sl. rog), ragauti, ragės (rogės), ragana (raganius); Ragutienė (diev. Ragutis) čia labiau su ragana, negu su ragu; bėgti, *boginti*; *kambrė* (pranc. chambre), kambarys; *ibruzdėjo*, nes geldoje; *rūgoti* (keikti), sl. rugat'; *žąsis nenuvyko* (nepavyko) — nenusekė jaja prigauti; geidžiu, *geidauju*, geismas; gėlis (geliukas, giliukis, vok. Gluck), *gėliuoti*, giliuoti, gyliuoti (klotis, sektis); *gramzdėti*, grumzdėti; *vyliauti* — vilioti (rusų viliat'); *ant vakarėlio* — į vakarėlį; *vanduo*, žem. unduo, onduo (ondou), lot. unda (vilnis), sl. voda, vok. Wasser.

2.

(59—61 pusl.): *iš čysto aukso rūbais* —sakytume: gryno aukso rūbais; *rūpesnis* — rūpestis, mokesnis — mokestis; *žali rūtai* (žem.)—žalios rūtos; *gailu*—gaila; *buta*, kitur: butas = gyvenimas = troba, pirkia; viešas, viešpats (viešpatauti), vieškelis, viešėti, viešnia (moteriškas svetys), viešnagė, *vaisės*, váišinti; laukti, lukterti, (pa)*lūkėti* (lūkestis); pasižmonėti (*pažmonėti*) — žmonėse (pa)būti; *kurpė* (kurpalis, kurpius)—čeverykas (ukr. čeverik, čerevik, lenk. trzewik), lenk. kurpie — Lomžos miškų gyventojų, kaimynų vadinamų „kurpie", vyžos; *nuo daikto* (žem.)— vis, nuolat, to lydžio; auti (*apauti*), austyti (austytis), avėti, autuvas (apautas, -ai, apautuvas, apavas, avalynė); *šutrinėti*, sutrunėti, sudrunėti, — nusitrinti, trynėmis virsti; *gelžūnė*, gelžuonis — geležies deguliai, nuobiros; *prie vyro* — vyrui; *duoną kepti keliui rokavo* (lenk. rachować, vok. rechnen) — tikėjosi, žadėjo, ketino, manė (čia aliteracija); tepti, tapyti, *tapnoti*; *raugs* — duonos raugas (rauginti, rūgštus); *apdaryti* — aprengti, apvilkti, aprengti, aprėdyti (rusų obriadit), apsupti, apgaubti, apdaras (drabužiai); *rūstai* — rūstingai, rūsčiai; *žalty* — pasakoje: Žilvine, Žilvinėli; gedėti, *gedauti* (gedaujų ir gedaunu)—liūdėti, liūdint, ieškoti, teirautis, būti pasigedusiam ko, nesulaukti — gedulas (trauras); žinia, žinių geidžiąs — žingeidys, ne „žingeidus".

3.

(61—64 pusl.): *nuo visų* = visų; *nebket* — nebeketa, nebeketina — nebemėgina, nebežada; *ilgesniai*, tolesniai, atstesniai (žem. lytys)—ilgiau, toliau, atsčiau (atokiau); stoti, atstoti, atstu, *atstus*, atstumas (atstas); tariu, tardau (tardinu), tirdinėju, tiriu,

teirauju (-juos); *guosti* (pa-guoda), gailėtis; *tvoti*, tvatyti, lenk. ćwiczyć — plakti; pušinė *derva* degdama soruoja smalą (Juška); noriu, norint (-s, žem. norintas = norintais), noris, noris, norts, nors; *pratyso* — prasitęsė; *tavo kraują vyro* = tavo vyro kraują; vertas (vok. werth, lenk. wart), vertai, *verčiau* (*s*); eglė (aglė), — ąžuolas (ažuolas, aržuolas, aužuolas, ūžulas, onžolas), — uosis (vuosis),—epušė (apušė) = drebulė.

3. Eglė, žalčių karalienė (žmonių pasaka).

(65—68 pusl.): *senų senovėje buvo senelis ir senutė*— aliteracija, tautologija įspūdžiui sustiprinti; *dvylika sūnų ir trys dukterys* = (4×3)+3 = mėgiamoji senovės lietuvių skaitlinė iš 3; *vieną vasaros vakarą visos trys seserys* — aliteracija iš v, a, s; paukšt (pūkšt, pokšt), paukšterėti, pūkščioti, pūškyti, *pūškinti*; metas, metai, — metas (metasi), mėta (sl. mięta), — *mietas* = kuolas; *paskui*, pasku, paskiau, páskum, (paskum), paskun [= paskui], paskùjis (paskujysis), paskutinis, paskiausi(a)s; *keliauk sau sveikas* — aliteracija (au-ei); karti (sl. kara, karat'), *karštyti* (s); ringoti (vok. Ring), *rangyti* (raityti); *knypava* (knipava) — besiraitanti gauja, knibždynas, amarynas; *išlalėti* — laluojant (lėluojant) išvykti; *sykiu su visais palydovais* — aliteracija; *ganyti* (ginti, genu, ganau) — čia metafora; *devyneri metai* — tikrai senobinis įvaizdis, ne kaip kad Krašiauskio penkiolika; *trijų sūnų ir vienos dukterėlės* — Krašiauskis nutolsta: du sūnu ir duktė; *siausti*, siusti, siundyti; derėti, dermė, *padermė*; *baudžias*(*i*) — rengias(i), keta; *purkšti*, apipurkšti, purkšlėlėti (rus. prisnut'); *pamatinė* — rupūžė, kukužė; *glaboti* — geruoju prašyti, maldauti; *brūžinti*, brūžuoti, brėžti, bruožas; *patarmė* — patarimas; grūsti (trinti, malti, gurinti), grūdyti, *gruzdinti* (ugnyje padeginti), gruzdus (trupus), gruzduliai; *žaizdras*, žiezdras — molinis kalvės pečius, krosnis (krūsnis, krūva, krauti) — akmeninis pečius, kakalys — koklinis pečius (Būga); degti, danginti (*išdanginti*), dangintis (kraustytis), dingti; *indas* = rykas; viedras (slav.), *kibiras* (čibiras, iš sen. žydų, ebrejų k.), lenk. ceber (iš vok. Zober); *Žilvinas*, palyg. vilniškių dzūkų žilvis=žilvitis (žilas, žilgalvis) — čia žalčio vardas nėra išaiškintas; šiùkštu — nieku būdu, nieku gyvu, nevalia: palyg. pavardę Šiukšta; lenkti, *linkėti*,

lankyti; *tos devynios dienos* ne visai tesuderinta su žalčio įsakytomis trimis dienomis; *kamantinėti* — klausinėti, tárdyti; *iškvošti* — patirti, sužinoti, išgauti žinią; grėsti, *grasyti*; *viskiu*, viskėti — drebėti, judėti; šaukti, *šūkis* — sutartasai šaukimo būdas, parolis.

4. Krašiauskio „Algirdo žygis į Maksvą".

(68—70 pusl.): *ręka trząść prezstała*—ręka trząść się przestała; *komnata* — senovės lenkų kalboje, dabar tik rusų; *omuały* čia ne apalpęs, tik apsilpęs; *słuch posłał na czaty* — metafora = uszy nastawił; *czaty* — sargyba; *w podworcu* — dabar w podwórzu; *ojciec nasz* — Maksvos kunigaikštis; *krzemień* — titnagas, *krzesiwa* — skiltuvas; *święcone jaja* — velykaičiai, velykiniai kiaušiniai, Velykoms; *znajcie*—rusybė: wiedzcie; *na bogi* ne—na Boga, nes Algirdas ne krikščionis; *kniaź Michał* — Tverės kunigaikštis (kas matyti iš tolesnio teksto); *nie stąpiłem kroku* —nie posunąłem się, — metafora, sinehdocka; *urągać* — tyčiotis; *na mojem śmiecisku* — metafora; *niepomny* — neatmenąs, nebojąs; uczta, *ucztować* — puota, puotauti; *sromotę wziął w zysku* —metafora: gėdos, sarmatos gavo patirti, užuot laimėjęs; *o lepszą wojować* (walczyć) — grumtis, katras geresnis (stipresnis); *kraśne* — raudoni (dažyti), tyčiomis čia pavartota rusybė; *w sobotę* — taigi anksčiau, nei Dimitras žada Vilnių paimti (sekmadienį); *wieść niosa*, *niewiedzą*, *smutną czy wesołą* — neša žinią, kad žmonės rinktųsi į Vilnių; *zima wieje śniegami* — metonimija, prozopopeja; *na Piaski* — dabar Vilniaus miesto vidurys — Bonifratrų bažnytėlė ir apylinkė; *rubieża* — dabar lenkams susenėjęs slavių žodis; *ćma*, rusų t'ma — tamsybė, aibė, daugybė, amarynas; *ust nikt mu nie otworzy* — metafora: Algirdas užsikirtęs tyli; *rozłoży*—nedasakyta: *obozem*; *czerń* — rusybė: liáudis, minios, juodadarbiai; *drogę otworzy*—metafora: puls pirma; *śmieje się w duszy* — metafora; *szłyk* — smailagalė senovės kepurė, kalpokas (slavių kolpak nuo turkų kalpâk) — stary litwin zwierzęcy łeb obłupił i wdział miasto szłyka arba panowie litewscy z niedźwiedzia kożuchy i wilcze szłyki z sajdakami, świetno, jak w on czas strój był (1325), przyjechali do Krakowa (Strikauskis), — taip pat moterų galvos apdaras, te-

bežinomas mūsų vestuvinėms apeigoms ir dainoms; *Spudo* — Algirdo vadas Spudas (lietuviška pavardė, ir dabar tebegyva); *ręką wymierza*—rodo, kurlink eiti; *lasy . . . mostem się ścielą pokornie pod nogi* — metonimija; *sioło* — rusų selo — kaimas; *dymy, zniszczenie wytknęły im drogi* (dūmai, nusiaubtos, sunaikintos vietos iškaišė, pažymėjo jiems kelią)—metonimija, virtusi prozopopėja; *lud u ognisk zastają* — rusai nesuskumba nė išbėgti; *wieść z wiatry na skrzydła się mienia* — metafora; *twierdza* — tvirtovė; *osaczyć* — apsupti; *próżno*, rusų naprasno — véltui, dovanai, be reikalo; *gròd* — gardas (Gardinas), pilis, paskui— miestas; *wódz dał życie* — metafora — vadas nustojo gyvybės, žuvo; *dwór* — dvaras: 1) dvarininko ar šiaip didžiūno gyvenamoji vieta, 2) jo dvariškiai žmonės; *góra Pokłonna* — kalnas paliai Maksvą (Poklonnaja gora); *tabor* (iš turkų kalbos) — stovykla, gurguolė; *jak mrowie* — kaip skruzdės; *poseł Olgierdów* — Algirdo pasiuntinys; *strzymać* (= rusų sderžat') — dabar dotrzymać — išlaikyti, ištesėti; *Zamieście* — užumiestė, priemiestis (Zamoskvoriečje?); *pod Kremlu już ogień murami* = ogień już pod murami Kremlu; *drużba* = przyjaźń — pleonazmas; *prawica* — dešinė, dešinėji ranka; *przymierze* — sandara, santaika; *Kremel* = Kreml.

5. Iš Mickevičiaus „Pono Tado“.

Iš I-sios knygos (71 pusl.): *kres* — kraštas (galas), *kresy* — pakraščiai, *kresa* (vok. Kreis) — karuomenės paštas, krasa; *oblicze* — veidas; *krąg promienisty* — spindulingas (saulės) ratas; *pomrok mglisty* — miglotoji sūtema; *jakoby* = jakby — lyg; *nakształt* — kaip, lygu; *konar* — šaka; *szpara* — spraga, plyšys.

Visa I-sios knygos ištrauka yra vienui viena prozopopėja.

Iš II-sios knygos. (Paukščiai 71 pusl.): *na Litwie* (lyg kokioj provincijoj!), bet Mickevičius ne kartą pasako ir: w Litwie (Lietuvoj); ligi pat 1863—1864 m. sukilimo Lietuvoje tebebuvo plačiai vartojama senobinė „w Litwie“, bet po 1864 metų, Lietuvos bajorams vis labiau nusikratant senovės savitumo tradicijų ir žiūrint į Lietuvą kaip į Lenkų provinciją, vis dažniau pasakoma „na Litwie“ (lenkų kalboje „na“ dažniau pritaikoma pakraščiams negu savitoms, nepriklausomoms šalims); naujoji lietuvių

šviesuomenė, kalbėdama ir rašydama lenkiškai, grąžina dabar senąjį posakį „w Litwie"; *bujać* — skristi, skraidyti; *przestworze*, przestrzeń — erdvė, platybė; *czyli* — arba; *strzelecki* — šaulio; *ziemia głucha dla mieszczan* — ne žemė apkurtusi, tik miestelėnai; *derkacz* — griežlė; darmo, *daremnie* — veltui; *szybować* (nuo žodžio szybki — greitas) — skrajoti; *skowronek* — vėversys; *orzeł* — erelis (Lietuvos giriose, ypačiai senovėje, pasitaiko erelių, kad ir menkesnių už kalnų erelius); *wróbel* — žvirblis; *jastrząb* — vanagas; *wiszący* — metafora (Šakenio vertime: „Vanagas ten po mėlyną erdvę *siūbuoja*"); *jasne błękity* — dangaus žydruma, mėlynė, melsvumas; *trzepie* (trzepoce) *skrzydłem* — plesdena; *świerkać* — čirkšti; *strzecha* — šiaudinis stogas, pastogė, namai; *gęgać* — gagėti; *gęsior*, gąsior—žąsinas (žąsies pats).

Sodnas (72 pusl.): *owocne* = owocowe; *spodem* = podspodem, u spodu—apačioje; *sędziwy* — senyvas; *łysina* — plika galva, plikė; *jarzyna* (jar—slavių pavasaris) — čia daržovės (ir vasarojus); *strąk*—ankštis; *marchwi warkocz* (morkos kasa, biza)—metafora; *kita* = kuodas; *brzuch otyłego harbuza* — metafora; *łodyga* — stiebas; *grzęda* — lys(v)ė, ežia; *przykop* — priekasas; *gąsienica* — kirmėlaitė, vikšras; *badyl*—stiebas, nudžiūvusi žolė (maków badyle — aguonojai); *myślisz* — manai, kad (tartum); *rój*—spiečius; *mienić się* — mainytis, varsas mainyti, čia mainosi vaivorykštės daugiaspalvė su deimantų spindesiu; *żywa farba* — skaisti (gyva) varsa (tikriau: dažas), nes *kolor* (iš lot.) — varsa, *farba* (iš vok.) — dažas; *mami* — vilioja, masina; *źrenica* — akies lėlė, vyzdys — sinekdocha; *pełnia* — pilnatis (mėnuo); *gwiazda*, rus. zviezda, liet. žvaigždė; *krągły* = okrągły; *słonecznik* — saulėgrąža; *lice* (slav.. dabar tik rusų) — veidas; *krzewy* — krūmai; *liściem okryły* — sinekdocha; *rozłożysty* — išsiskėtęs; *kobierzec*, rusų kavior — kilimas (iš turkų per slavius), divonas; *fałda* (niem. Falte) — kvolda(s), drabužio raukšlė, garánkštė, garbúlis.

Iš III-sios knygos. (Grybų šalis: 72—73 pusl.): *bród* — brasta, bet w bród — gausiai, kiek gana, apsčiai, ligi kaklo (metafora); *krasnolice* — raudonveidės (čia būdvardis); *lisiczka*— voveruška, žem. *lapė*laižis, dar kitaip žydgrybis, gaidelis (žem.); *tyle w pieśniach litewskich sławione lisice* — deja šitokių dainų nebepažįstame, nebent Mickevičius bus girdėjęs kurios tikrinio, t.y. baravyko — pulkauninko, dainos atmainą ir voverušką minint (kitos atmainos — Anykščių Šilelio kalbos paaiškinimuose „Baravyko pulko" skirsneliui); *godło* — ženklas, simbolis; *czerw*

(persenėjusi slavybė) = robactwo — kirminai; *wysmukły* — aukštas ir laibas, tęvas, — grakštus,—išsipuošęs, nusišvietęs, pasirėdęs; *gonią za borowikiem* — viena kitai užbėgdama už akių; *dybać* (dybić) — tykoti; *rydz* — rudmėsė; *wojski* — senas karys, kuris karo metu liko savo apskrities šeimynų, pilių ir turtų globoti; *muchomór* — musiomiris, musmirė; *pospólstwo* — prastuoliai, liaudis; *pogardzone, w braku* (= zbrakowane, nuo vok. Brach) — išbrokuoti, paniekinti, atmesti, (del jų trūkumų, ydų); *dla szkodliwości* — del savo kenksmingumo; *użytek* — nauda; *pasą* — tukina.

Lietuvos miškų medžiai (73—74 pusl.): *krasa* (okrasa, slavių krasa) — papuošimas, papuošalas, puošmená (slav. krasnyj — raudonas, gražus: kas raudona, tas gražu); *obrus łąk* — pievų staltiesė (metafora); *naczynie stołowe* — stalo indai (pietums, vakarienei); *z krągłemi brzegi* = z okrągłemi brzegami — apskritais kraštais; *surojadka* (syrojeszka, syroježka) — umėdė; czara, czarka, *czareczka* — čerká, čerkelė, taurė, taurelė; koźlak — kazlėkas; *lejki* — grybai kurių rūšies nemoka paaiškinti, Słownik języka polskiego, težinodamas juos iš Mickevičiaus; *bielak* = mleczaj — pienis; *fillžanka* (turkų fildžan) — patogi, trupi taurelė, ypačiai kavai ir arbatai gerti; *filižanki saskie* — garsūs XVIII a. saksų išdirbiniai; *czarniawy* = czerniawy — juosvas; *purchawka* — kukurdvelkis (pumpótaukšlis), *pieprzniczka* — pipirinė(lė); od ludzi nie *ochrzczone* — žmonių nepakrikštyti, vardu nepasakyti, anot B-o — „vardais nežymėti“; *bez liku* — be skaičiaus (lik = liczba), daugybė; *roztropny* = sumanus, protingas; *czeremcha* (rusų čeremucha) — ieva; *chmiel* — apvynys (apynys); *wieniec* (wienek) — vainikas; *jarzębina* — šermukšnis; *jarzębiny ze świeżym pasterskim rumieńcem* — šermukšnis skaisčios piemenės rausvumu — metafora; *leszczyna* — lazdynai; *menada*— dievo Dionizo apeigų dalyvė, graikų bachantė; *berło* — skeptras (lot. sceptrum), karaliaus krivulė; *grono* — kekė, ratas; *orzechrwe perły*—riešutų perlai (iš vok. ir pranc. perle), metafora; *dziatwa leśna* — metafora; *głòg* — gudobelė, erškėtys; *kalina* — putinas; *ożyna* (jeżyna) — gruodė; *ożyna czarne usta tuląca do malin* — metafora, prozopopėja; *maliny* — avietės; *drzewa i krzewy liśćmi wzięły się za ręce* — metafora, net prozopopėja; *kibić*—liemuo, stuomuo; *powab* (wabić — vilioti) — viliojąs gražumas, grazna; *brzoza* — beržas; *grab* — skroblas; *patrzą, siedząc w milczeniu, buki* — prozopopėja;

buk — bukšponas; *topola* — tuopa, topelis, topilis; *mchem brodaty* (samanomis barzdotas=samanotas)—metafora; *włożywszy pięć wiekòw na swòj kark garbaty* — metafora, prozopopėja; *wspierać się* = opierać się, remtis; *przodek* — protėvis; *trupach* — čia: metafora.

Iš IV-sios knygos (74—77 pusl.): *łowy* (łowić—gaudyti)— medžioklė; *kępa*—kupstas; *srebrzy się*—sidabruoja, sidabru blizga; *mech siwobrody*—metafora; *granat*—tamsus mėlynumas; *wrzos*— viržis, šilas (žolė); *strojne*—pasipuošę; *brusznica*—bruknė;*koralów paciórki*—(poteriams, ražančiui) karieliai, karoliai; *wicher*=wiatr, viesulas, vėjas; *sklep*—rūsys (čia miškas primena rūsį—metafora), sankrova; *szaleć* — siausti, siautėti; *wicher szalał jękiem, wyciem* -prozopopėja; *łoskot*—dundėjimas, bildėjimas, pyškėjimas; *odurzający* (dur) — kvailinąs, kvaišinąs, svaiginąs; *hałas* — triukšmas (âlasas!); *ruina* — lot. ruina — griuvėsiai; *wywrót* — išvarta, išlauža (tai kas išversta); *wysterkać* — riogsoti, stirksoti, kyšoti, išsikišti; *zrąb* — rentinys, sankertinys; *kolumna* — lot. columna — stulpas; *obłam* — nuolauža, skeveldra; *kłoda*, rus. koloda — kaladė, trinka, rąstas; *tram* (vok.) — rąstas kitus palaikąs, paspándas = spándas; *parkan* (iš vok.) — zomatai, statinė, lentų — stulpų tvora; *parkan traw* — čia metafora; *taras* (rusų terrassa — vok. iš pranc. terrasse, nuo lot. terra, terrestis) — sanpila, žemių palaipa, pakópà, žemių užtvara; *dzik* — šernas (laukinė kiaulė); *u wrót* — metafora; *wymknąć sią* — ištrūkti; *zieleń* — žaluma: *wodotrysk* — fontanas („vandentryškis", aukštai tryškančio vandens srovė, versmė); *jeleń*—elnis; *mignąć* — mirktelėti, bliksterėti, *šmekšterėti*; *żoltawym pasem* — gelsva juosta — palyginimas; *promień*—spindulys; *dzięcioł*—genys; *jedlina*—eglės medis; *stukać*—belsti; *pukać*—belsti, bildenti; *wiewiórka*—voverė; *kitka*—uodega (kita—kuodas); *szyszak* (iš vengrų)—šalmų rūšis; *kirasyer* (kirasjer) — kirasyras, (—sierius), šarvuotis, šarvuotas raitelis (pranc. cuirassier, kurs turi krūtinei pridengti; šarvą — pranc. cuirasse, lot. curassia); *osłonić* — pridengti: *spozierać* (dokoła) — žvelgti, žvalgytis, dairytis; *gajów tanecznico* — metafora (= voverė); *pień*— kelmas; *Dryada* (graikų drius—ąžuolas, medis) — medžio esmė, siela, vėlė, nimfa, medeinė; *puszcza* (pusty)—puščia, girių giria; *przepastne krainy*—prapultingi, žūtingi kraštai (kur prapulsi); *jądro* (rus. jadro)—branduolys; *gęstwina*— tankumynas, tankmė (—kynė); *łoże* (leżeć) — guolis, guole, migis (lova), metafora; *postać* — stuomuo; *oblicze*—veidas; *wnętrzne*=

wewnętrzne — viduriniai, vidujinai; *tajemnica* (tajny, tajemny) — paslaptis; *wieść* — žinia, gandas; *bajka* — paprastai: pasakėčia (*sakmė*), čia: pasakojimas; *bôr* — šilas (pušynas); *knieja* — girios plotas, kur leidžiama šunes žvėrims pakelti; *knieja podszyta* — krūmynu apaugusi (pamušta, pasiūta — įprastinė metafora) įmiškė; *wał* (lot. vallum) — pylimas, aplamai daug ko suversta; *korzeń* — šaknis; *trzęsawica* — tėkmė, klampynė; *strumień* — upelis; *siecią zielsk zarosłych* — builių prižėlusiu tinklu (metaf.); *kopiec* (kopać) — kapčius, kauburys (kaugurys), kupeta, krūva; *mrowisko* — skruzd(ėl)ynas; *osa*—vaps(v)a; *szerszeń* — širšė, širšinas, širšuolys; *kłąb* — kamuolys; *wężowisko* — žaltynas (plg. gyvatynas, — nė); *zapora* — užtvara, kliūtis; *zmóc* — įveikti; *męstwo* — drąsumas (vyriškumas); *masz* = gauni, turi; *czyhać*, czuhać — tykoti, laukti, sergėti, sekti; *napoły* — pusiau; jeziorka, trawą zarosłe napoły — akivarai, aklažeriai, akys; *dośledzić* — susekti, pasiekti; *wielkie jest podobieństwo* — labai gali būti, panašu, jog; *djabeł* — diabolus — velnias; *studnia* — šulinys; *sklni się* = lskni się, lśni się — žiba, žvilga; *plamista rdzą krwawą* — dėmėta kruvina rūdimi; *zionąć* — žiovauti, dvelkti, kvėpti, smarkiai kvėpuoti; *woń* — kvapas (lenk. ir liet. malonus arba nemalonus, rus. tiktai nemalonus); *plugawy* — nešvarus, biaurus; *kora* — žievė; *skarłowaciałe* — sukorlėję, sunykę, suskremblėję; *robačliwy* — kirmėlėtas; *mchem kołtunowate* — metafora; *kołtun*—kaltūnas, susivėlę nešvarūs plaukai; *daremnie zapuszczać się nie tylko krokiem, ale nawet okiem* — ne tik įžengti, bet ir įžvelgti, žiūrėti; *obłok* — debesėlis; *trzęski* — klampus; *oparzelisko* — lieknas (kur vanduo neužšąla); *wieść gminną* — žmonių pasaka; *gmin* (vok. Gemeinde) — žmonės, kaimiečiai; *żyzny* — derlingas; *królestwo zwierząt i roślin* — šalis (karalija), kur daug žvėrų ir augalų; *plemię* — ir *ród*: giminė — ir gentis (padermė), nors šiaip kalboje mažai teskiriama tuodu žodžiu; *chować* — ne tik slėpti, bet ir laikyti; *dla płodu* — veislei; *dawny* — čia: metafora; tur, żubr ir *niedźwiedź* — tauras, stumbras (žiobrys) ir lokys; *puszcz imperatory*—čia metafora; *gnieździć się* — susisukti sau lizdą, čia: metafora (=gyventi); *ryś*—ūšis; *bystry* — greitas, mitrus; *żarłoczny* — ėdrus; *rosomak* — rasamokas, ryklys; *czujny* — budrus; *podwładny* — kieno valdžioj esąs, pavaldinys; *rogale* — raguočiai; *orłowie dzicy* = orły dzikie; *dworscy zausznicy* (za-ucho) — liežuvininkai, pataikūnai — metafora; *patryarcha* (graikų pater — tėvas ir archo — valdau) —

šeimynos vyriausiasis, ją valdąs; *jądro pusczzy* — čia metafora: girios tankmė; *osada* — nausėdija; *używać wczasu* — ilsėtis; *broń sieczna* — kertamieji ginklai, durtuvai, ragotinės, *broń palna*—šaunamieji gin.—šaudyklės, pištalietai, revolveriai (levorveliai); *naturalny* (lot. natura—gamta, prigimtis)—gamtinis, paprastas; *cmentarz* (lot. coemeterium) — kapinės, kapai, kapinynas; šventorius, — metafora; *czworonogi* — keturkojai, žvėrys: *sierć*— (šerstis), plaukas, vilna, gaurai; *zjadłszy zęby* = nustojęs dantų (dantis pravalgęs) — metafora; *strawa* — strova, valgymas; *żuć*— kramtyti; *sgrzybiały* — grybu (krembliu) virtęs („senas kelmas")— čia metafora: pasenęs; *krzepnąć* — stingti, krekėti, tirštėti (rusų kriepkii, len. krzepki — tvirtas); *kruk* — juodvarnis; *dziób* — snapas (dziobać — snapu kapoti, lesti); *kabłąk* — lankas, vąšas, kablys; *gości* — veši, nes ne jis čia šeimininkas, bet girios gyvija; *cywilizacja* (civis — pilietis) — pilietiniu gyvenimu gyvenančios žmonijos ar jos dalies ypatybės, išprusimo stovis (palyg. barbarybė, barbariškumas — lot. barba — barzda, tad barbaras — barzdočius, ne romėnas, kuris skutosi — atsilikimas nuo civilizacijos, nuožmumas); *prawa własności* — nuosavybės teisės; *świat* (światło — šviesa) — svietas (rusų sviet), pasaulis; *pojedynek* — dvikova, duelis, galynė; *wojenna sztuka* — karo mokslas; *ojce* = ojcowie (sinekdocha): swojski, przyswojony — prijaukintas, prijunkytas, pripratintas; *bodzie* — bado; *zbrojny* (zbroja — ginklas) — ginkluotas; *bestya* (lot. bestia) — žvėris (sinekdocha); *wzrok zdziwienia*—nustebęs (-bimo) žvilgsnis, nustebusios akys; *ogrójec* (ogród) — sodnas, dažn. rojus, Kristaus alyvų daržas; *gnieżdzić* (gniazdo — lizdas) — lizdą sau suktis, gyventi (metonimija): *sklócić* się — susiginčyti, susibarti; *ostęp*— tankiausia girios vieta, kur žvėrys slepiasi ir iš ten išvaromi tik apstoti (ostęp — obstęp); *trud, i trwoga, i śmierć bronią mu przystępu* — prozopopėja; *przystęp* (przystąpić) — prisiartinimas; *pogoń* — vijimas(is), ginimas(is), (vytis); *zaciekły* — įnirtęs; *ogar*— medžioklės šuva šernams, briedžiams; *niebacznie* (baczyć — žiūrėti, saugotis) — neatsargiai; *bagno* = pelkė, bala (bogna); *jar*— dauba: *okropność* — baisenybė; *rażony* — trenktas, užgautas; *skowyczeć* — staugti, kaukti; *obłąkany* — pamišęs; *strachem opętany* — baimės pagautas; *stołeczne tajniki* — sostinės slaptybės; *matecznik*—bitino sėdimoji korio akis, taip pat sunkiausiai prieinama, mažai težinoma girios dalis.

Iš VIII-sios knygos (77—78 pusl.): *puszczyk* (puszcza — giria) — apuokas; *jęczeć* — vaitoti, čia metaforiškai apie apuoko duodamus garsus; *poddasze* (dach — iš vok.)—pastogė; *szepnęły* — šnibždelėjo (metaforiškai); *wiotki* — lengvas, lankus; *szepnęły skrzydłem* — metonimija; *nietoperz* — šikšnosparnis; *nietoperzów siostrzyczki, ćmy* — metafora; *ćma* (nuo *ćma,* rusų t'ma — aibė = net tamsu) — smulkutis nakties drugelis, puoląs prie šviesos; *Zosia* — mergaitė, kuri susižieduoja su Tadu; *które biorą za dwie świece* — kurias laiko dviem žvakėm (per dvižvàki); *świece,* Mickevičiaus, kaip ir daugumos Lietuvos lenkų, tariama świce, tad suderinta su lice; *owad* — vabalas, vabzdys; *krąg* — ratas; *grać* — igrąć (siausti), griežti (dantimis griežia, griežlės griežia, žmonės smuiku griežia), žaisti; *krąg owadów kręci się, grając, jako harmoniki sfera* — metafora; harmonika (lot. harmonia — sandara, sąskambis — iš graikų) — armonika; *sfera harmoniki* = szlanny krąg harmoniki („Vėlinių" III dalies improvizacijoje) — Mickevičiaus gadynės garsaus muzikos prietaiso (lyg senybinio stalo daugeliu stiklinių varpų) varpų ratas (sfèra — iš lot.— gr.); *gwar* — mišrų balsų užesys (gwara — tarmė, šnekta); *akord* (iš italų kal.) — garsų sanderinys, akordas; *połton*—pustonis; *komar* — uodas, kuisys; *muzycy* — čia metafora; *stroić instrumenty*— derinti, tárdyti; *derkacz* — griežlė; *skrzypek* — griežėjas, smuikininkas, skripkininkas (čia: metafora); *wtórować (*wtóry—rusų vtoroi) — pritarti, atatarti; *z bagien basem bąki* — aliteracija; *bąk* — baublys, dzūk. būkas (toks paukštis, kur vakarais ežerų lendrynuose bosuoja, baubia — bū, bū, ordea stellaris); *bekas* — slanka, perkūno oželis; rwać, porwać, *porwć się* (pašokti, pakilti, stvertis); *wić się* — raitytis; beczeć — bliauti, *bekać* (beknąć) — vis „bėė" bliauti; *bekasy bekając jak w bębenki biją* — aliteracija; *finał* — lot. finis, finalis — pabaiga; *szmer* — šlamėjimas, duslus ūžesys; *ptaszęca wrzawa* — paukščių triukšmas; *stawy się ozwały chorem* — tvenkiniai (prūdeliai, kūdros) choru atsiliepė (metafora); *zaklęty* — užkeiktas, užburtas; *toń* (tonąć — skęsti) — upės, ežero ar tvenkinio gelmė, gylė; *modry* — tamsiai mėlynas; *modra pierś stawu* — metafora; *staw jęk wydał* — prozopopėja; *uroczysty* — kilnus, iškilmingas; *gardziel* — gurklys (metafora); *piały hordy żab* — varlių gaujos giedojo (metafora, ironija); *piać* (rusų piet, pietuch) — gysti, giedoti (gaidys); *horda,* rusų orda (iš turkų ordu — gurguolė — per totor.) — netvarki žmonių gauja; *wzdychać*— dūsauti (atsidusdinėti); *naprzemian* — pakaitomis, pasikeisda-

mi(-mos); *arfa Eola* — jau pamiršti, bet dar X amž. Eiropoj žinomi, paties vėjo, pučiant, skambinami kankliai, gavę savo vardą nuo graikų mytinio Ajolio (gr. Ai'odos, lot. Aeolus), kuris, pasak Odisėjos, valdęs vėjus ir jųjų maišą davęs Odisėjui (maišą atrišus, vėjai išsivadavę ir nuvarę jo laivą atgal).

Iš X-sios knygos (78—80 pusl.): *rozpierzchnione* (pierzchać — sprukti, bėgti)—išsklaidyti, išvaikyti, išblaškyti, iškrikdyti; *słońce zbiegło* — prozopopėja; *ich* (obłoków) *stado* — debesėlių kaimenė (metafora); *chmura* — debesys; *chyżo* = szybko — spėriai, greitai, sparčiai; *gęstniała* — tankėjo; *wychylona* — palinkusi, nulenkta; *wszerz rozpoztarta* — išplėsta; *żagiel* — (laivo) burė; *biorąc wszystkie wiatry w siebie* — įsiimdama į save visus vėjus (prozopopėja); *powietrze stało głuche* — prozopopėja; *trwoga* (strach) — baimė; *niemy* — nebylys; *łan* (vok. Lehn) — laukas, nustatytas lauko plotas, baras; *kłos* — varpa; *łany zbóż wrzały jak fale* — javų laukai virė (kunkuliavo = liūliavo, bangavo, vilnino) kaip vilnys; *jeż*—ežys, najeżyć (się) — pa(si)šiaušti); *wierzba* — (verbà) gluosnis-nio; *płaczka* — raudotoja; *wierzby biły czołem* — gluosniai mušė kaktomis (kakta — sinekdocha) — vėjo lenkiamos; *ramiona* — pečiai (čia: šakos); *warkocz posrebrzony* — sidabrinės (sidabruotos) kasos (čia: lapų tankumynė — metafora); *wyraz niemej żałoby* — nebylių gedulų žvilgsnis (metafora, metonimija, prozopopėja); *posąg* — statula; *posągi sybilskiej Nioby* — graikų Nijobės, kurios gausingą vaikų šeimą dievai išžudę, statulos Romos Sibilėje Apolinio šventykloje; *osina* — drebulė; *liście siwe* — žili lapai (metafora). Visas šis priešaudrio gamtos vaizdelis — prozopopėja; *bydło* — gyvuliai; *leniwy* — tingus, sustingęs; *tłum* (minia), tłumnie — visu būriu, tuntu; visa krūva; *pasterz* (lot. pastor)—piemuo (gr. poimen); *buhaj* — bulius, veršis: *racica* (rać)—skelta raguočių, avių ir kiaulių kanopa, pusnaga; *ziemię kopie*—metafora; *ryczenie*—baubimas; *złowrogi*—bloga lemiąs; *usta* = pysk — snukis (čia: metafora); *wieprz* (meitėlis) — metafora (:kiaulės); *marudzić* — gaišti, trukti, dilti, delsti; *dąsać się* — (iš piktumo) švankšti, pasipūsti; *zgrzytać* (zębami) — (dantimis) griežti; *czarne oczy kieruja na czarne obłoki* — juodas akis nukreipia į juodus debesėlius (kartojimo bei sugretinimo figūra); *wytknąć* — iškišti (kitur iškaišyti); *skrzydła roztaczając* — sparnus išskleisdamos (varnos); *kąpiel* — maudymasis, maudyklė; *ostatnia z ptaków* — paukščių paskutinė, nes jaskółka; *nieścigły* — kurio nepavysi; *zuchwały* — akiplėša; *jaskółka*—czarny obłok

przeszywa, jak strzała, wreszcie *spada jak kula* — plg. „kregždės nei kulkos šaudė per orus“ (Duonelaitis); chmura, *roztaczjąc* (cienie) — debesys, išskleisdamas, išskėsdamas, išplėsdamas (šešėlius); *wyławia* — išgaudo lyg tinklu; *prześwisnęło* — prašvilpė (švilpdami pralėkė); *spodem* — apačia, apačioje; *miecić* (miotać) — mėtyti, svaidyti, laidyti; *grady ziarniste* — ledų grūdai; *zawierać się*, zawrzeć się, zwarły się — užsidaryti, užsitrenkti, ankštai susiglausti; *porwały się w poły*—pusiau plyšo; *borykać się*—imtis, grumtis, eiti imtynių, veltis; *koły* = kołami — ratais; *krążyć* (krąg) — sukti (aplinkui), skraidyti, aplinkui vaikščioti; *mącić* — drumsti; *łoza* — karklas; *pryskać* — taškyti, purkšti, (trūkti, plyšti, — dingti, trykšti, lėkti į viršų); pryskają łóz gałęzie — traška žalvių šakelės; *przekos* — pradalgė; *kędzior* — garbana; *tarzać się* — voliotis, vartytis; *ryć* — knisti, rausti; *skiba* — velėna; *robią otwór* — daro kiáurymę, ki(á)ùrina (žemę, lyg tretysis vėjas joje būtų slėpęsis); *wydrzeć się* — ištrūkti; *czarnoziem* —juodžemis; *wznosi się*, — kyla; *jak ruchoma piramida toczy* (się) — ritasi (rituoja, rieda) kaip judamoji piramida; *grunt uževci* — žemę gręžia; *z nóg piasek sypie gwiazdom w oczy* — iperbolė (baisiai aukštai iškyla); *co krok* — kas žingsnis, vis ir vis; *wydymać się* — pūstis, (išsipūsti); roztwiera ku górze — plečiasi į viršų; *ehaos* (iš gr.) — didžiausias sąmyšis, chaosas; *kurzawa* (kurz) — dulkių debesys; *liścia* —sinekdocha; *murawa* — veja; *pluszczeć* (pluskać) — talaškuoti, taškyti, lynoti, purkšti, dulkti, pūškėti; *sito* — sietas; *struna* — str(i)ūna, styga; *wiadro* — viedras, kibiras; *warstwa* — sluoksnis; *widnokrąg* — akiratis; *niezmierny* — neišmatuojamas, labai didelis; *całun* (nuo pranc. Chalons, kur prastyros dirbta) — prastyra, audeklas grabui apdengti, drobulė; *wzmagać się* — įsigalėti, stiprėti; *ulewa* — liūtis, lietus “lyg dangui prakiurus“, bangas, palietė; *nawalny* walić, wał, nawał, nawalnica — àudra) — smarkus, bangus; *chlusnąć* (chlust) — šlieti (lietui), pilti, užtekėti, pliūpterėti, (taškyti, šmirkšti); *szemrać* — murmėti, niurzgėti, šnabždėti. Visas áudravaizdis — metaforos, prozopopėjos.

Iš XI-sios Knygos (80—81 pusl.): *wklęsły*—įdubęs; *w błękicie*—dangaus mėlynėje; *niknących*—nykstančių, nes angelas nuskrenda į tolį; *spòłniebianie*—kiti dangaus gyventojai, dangininkai; *zamierzchnąć* (zmierzchnąć) — žlėjoti, nykti temstant; *dno niebios* — dangaus dugnas (metafora); *czoło nieba*—metafora; *skroń* — smilkinys; *wezgłowie* — priegalvinė; *smagławy* (smagły) — tamsiai

rusvas; *rumieni* (się)—rausta; *okrąg* (krąg)—ratas; *powieka*—blakstiena, akies vokas; *białek oka* — akies baltymas; *tęcza*—vaivorykštė ir vaivorykštis—ne nuo „vaivo"—šviesos ir „rykštės", bet nuo „vaivóro" (uogos)—labai žydrus; „ykštis"—galūnė, kaip žodžiuose: šeimynykštis, ir kt. (Būga); *żrenica* — akies lėlė, vyzdys; *wytrysnąc* — ištrykšti; *błysnąć* — blikstelti, blyksterėti; *grot* — ietis; *strzał* (strzała — strėla) — šūvis; *hasło* (lenkų ir čekų) — ženklas, obalsis; *pęk* — pundas; *raca* (rakieta, italų razzo, racchetta, vok. Rakette) — rakieta, leidžiamoji ugnis; *oko słońca* weszło — sinekdocha; *rzęsa*— blakstiena; *barwa* (čekų barva, vok. Farbe)—spalva; *szafirowy* (szafir, safir iš gr.—puikus melsvas brangakmenis) — safirinis, melsvas; *rubin* (iš rubino, vok. Rubin) — rubinas, (raudonas, kaip kraujas, brangakmenis); *topaz* (iš gr.—lot.) — topazas (žalsvas brangakmenis); *kryształ* iš gr.—lot.—kriktolas (mineralo dalelė geometrinėmis sienelėmis), išlygintas skaistusis, vaiskusis stiklas; *brylant* (pr. brillant—šviečiąs, puikus)—išlygintas, nudailintas (šlifuotas) deimantas (lot. diamentum, lenk. djament — kiečiausias brangiausias akmuo); *migać* — mirgėti; samotny — vienų vienas, be ko kito, be draugės.

Iš XII-sios knygos (84 pusl.): *słać*—kloti; *błękitnawy*—žydrainis; *różany* (lot. rosa)—rausvas; *wróżyć*—burti, lemti; *cyranka* —kryklė; *rąbkowy* — kraštuotas; *firanka* (vok. Furhang) — ántlangė (langatiesė); *perłowy* (vok. — pr. perle) — perlų (žemčiūgų) spalvos, baltai melsvas; *purpurowy* (lot.)—purpurinis, skaisčiai — raudonas: *tlić się* (tleć) — smilkti; *szarzeć* (szary) — pilkėti.

6. Iš Duonelaičio „Metų"*).

Iš Pavasario linksmybių (84 — 85 pusl.): *saulė* — lot. sol (pranc. soleil), rus. solnce, len. słońce, vok. Sonne; *šalta* žiema —epitėtas; *žiemos tr(i)ūsai* —metonimija; *saulė juokės*—prozopopėja; *į nieką*=nieku; *arai glostė*—prozopopėja; rudas, *ruduo* (rudens ir—nio); *vasara* (vasaros mėnuo), pa-vasaris; sveikas, *sveikinti*—linkėti sveikatos: „sveikas - drūtas"; *žiūrkės su šeškais iš šal*to pa*šal*io trauk*ės*—aliteracija; *varna* — sl. wrona (vrana, vo-

*) Čia duodu kiek papildymų mano Duonelaičio kalbos paaiškinimams knyg. „Duonelaičio gyvenimas ir raštai".

rona); *musė*, gr. mùija, lot. musca, sl. mucha, pr. mouche; plėšti, plyšti, *plyšys*, nuoplaiša; medžio*t ti*nklus *ty*loms — atliteracija; megzti (*mezgė*), mazgas; *meška*, slav. medvied' (niedźwiedź), bet ir senov. len. mech, meszka (Mieszek, serbų mečka), rusų miška (Michail, Miša), lenk. miś (Michał, Mişchaś) — ir (liet.) lokys, latvių lahcis; *vilkas*, len. wilk, rusų volk., vok. Wolf; lėkti (skristi), *lakstyti*; gerbia, *garbinti* (garbė); *visi visur sumišai šokinėdami džiaugės*— aliteracija; *iš šaltos gaspados—vėl išlindusi rados* — rimai; slenka, slinkti, *slenkstis; potam*—paskui, paskum, paskiau(s); *daug dirbę bei trūsinėję*—sinonimai; raupyti (raupai), rūpėti, rupus, rupūžė, rupu(i)žė — lenkų ropucha; *iš širdies visos viernai* — aliteracija; *n'užmiršk Dievą* — sakytumėm: neužmiršk Dievo; *strazdas* — sl. drozd (Strazdas, Strazdelis — Drozdowski); stabas, stebėtis, stebuklas (stebuklingas), įstabus; *kytras*, sl. chitrïi — gudrus; *šlovingas*, šlovė, sl. slava; tikti (tinku), taikyti; *kakalys* — lenkų ir kt. kachel (kafel) per vok. Kachel iš lot. cacalus; *kožnas* (*slav.*) *ir kiekvienas*—sinonimai; sen. vok. Karl—(vyras, žmogus.) Didysis Carl'as (lot. Carolus, Karolius, Kàralis), sl. korol, król, liet. *karalius*; aras, *erelis* , sl. orzeł, orioł; *kiaunė*—sl. kuna.

Iš rudenio gėrybių (85—87 pusl.): saulė savo *spindulį* slepia — sinekdocha, aliteracija; grūdas, grūdinti, grūsti; *graudinti* (*graudenti*), graudus, (graudu); *išplauta žemės nugara* — metafora; drikst, driksti, drėksti, *draskyti*; nešti, *našta*; *ratas ant ašies braškėdamas sukasi sunkiai*[1]) — aliteracija; *žemes biaurias išplėšdams teškina šmotais* — aliteracija; skęsti, - stu, skendau, skandinti (kitą prigirdyti); *mindami minko* — tautologija; *šildantį šiltos saulelės spindulį jautėm* — aliteracija; *kisielius*, slv. kisiel; *su vabalu* — sinekdocha; gelti (geluonis), gilti (gylys), *giltinė*; *apžėlusi* — metafora; lėkti, *lakstyti*; skristi, *skraidyti*, skrendu; meška, *meškinas*; varnos dar biaurybę rudenio garbin — aliteracija; verti, atverti, atvernas, *atviras* (*atvirti*), atvaras; *atviros upės* — metafora; dingst (per širdį), dingti (dingu) — manyti,— dingėti, *dingoti*, dingsėti, dungsoti, dingterėti,—dungs, dungsti, dungsėti, dungsoti (dunksnoti).

Selmo nuomonė apie senąją ir naująją gadynę (87—89 pusl.): *dainas dainuot* — tautologija; dengti, (apdengtam, paslėp-

---

[1]) Iš pačių betgi trumpų, lengvai tariamų, garsų negauni įspūdžio, kad jisai *„sukasi sunkiai"*.

tam) *dingti*, (išnykti), dangtis, dangus; *maniera* (pranc. manière) — būdas, paprotys; *būriškai bei kiauliškai* — būriškai (kaimietiškai) = kiauliškai; *plaukų visur išplėštų sukasi pluoštai* — aliteracija; *nesibijotės* — ne(si)bijote; *lyg kad jau dangus pargrius, tik rėkia, tik rėkia* — primena pasakos žmones rėkiant: „dangus griūva, dangus griūva!"; *akis užpilti* — įkaušti (metafora); *nuo kunigų bei nuo darbų jų pradeda zaunyt* — apie kunigus bei jų darbus ir t. (nuo — vokietybė).

Pagirtinas Selmas (89 pusl.): *menk.*— menkai.

Iš žiemos rūpesčių (90—91 pusl.): *šiaurys pasišiaušęs* — — aliteracija, net tautologija; *užušalę ežerai* („namai žuv(i)ų") „miegot kiekvieną gyvulį siunčia" — prozopopėja; *atpentai*, dažniau adventai ir — tas — len. adwent (lot. adventus — atėjimas, atvykimas); *rudenis* ir t. — prozopopėja; *iš debesų žiema iškišusi galvą* — prozopopėja; *žiema nudegino šlapius rudenio darbus* — metafora, prozopopėja, ironija (?); *žiema žiemiškas kvietkas sau nusipynė* — tautologija, prozopopėja,

7. Linksmo pavasario daina*).

(92—97 pusl.): *išaušta pavasaris* — metafora; *kūkuoja* — sako: „kū-ku!"; *kanapės*—gr. kannabis, lot. canapis, lenk. konopie; *nuo daikto* — nuolatos, nuolat, vis; *gūžys*, gužutis, — gegužė, gegužinės, gužynės; augti, augštas (aukštas), aukštyn, aukštynaika (prieveiksmis), aukštinaikas (aukštyn — alkas); *bėgioja baubliai baubdami* — aliteracija; „*a*" garso aliteracija: plačiais nasrais garsiai parpia parplelis — aliteracija; *tur ant jų širdį*— yra įširdęs, supykęs; *jomarkas* — per slavių jarmark(a) iš vok. Jahrmarkt (metturgis) — mugė, prekymetis; *ratuota* — medaus prisilupusi bitė; *avilys*, aulys, len. ul, rusų ulej; *irka* — „Duonelaičio gyvenime ir raštuose" čia korektūros klaida (irklą); kupa (ir slav.,—kuopa, kaupas), *kupeta*, k(a)upinas, kupinti (kaupinti), kupstas, kupra.

---

*) Kitos pastabos yra mano „Duonelaičio gyvenimo ir raštų" knygoje. Lietuvos paukščiams pažinti patariu savo Lietuvos geografiją.

8. Paukščių garsų mėgždžiojimai.

(97 pusl.): *tijūnas* (skandin. thiun — tarnas, sen. rusų tiun, gudų civun, Lietuvos lenkų ciwun, ciwon, tywun, lyg nuo liet. tėvūnas), labiausiai senovės Žemaičiuose ir šiaip didžiūnų dvaruose: 1) didžiojo kunigaiščio skiriamas, paskui Seimo renkamas valdžios - karaliaus dvarų prievaizda ir mokesčių rinkėjas, karo metu apskrities gyvenimo tvarkytojas, šeimininkas; 2) didžiūnų dvarų prievaizda; *bizūnas* (slav. bizun, gal nuo žvėries bizono - tauro, Słow. jęz. pol.) — trumpas, storas botagas su rimbu.

9. Daukanto „Lietuvos girios".

1. (98—99 pusl.): *kalnėnai* — paprastai sakome: aukštaičiai (dar Vytautas atskyrė Aukštąją ir Žemąją Lietuvą); *be kokių* = be jokių; niauktis, *niūksoti* (būti apsiniaukusiam); *šios dienôs* — mūsų gadynės; treškėti (sl. treščat'), traškėti, *trakšoti* (trakš); versmė, *versmėtas*; *kirba* — judamoji bala; burbti (akmuo leistas iš mėtyklės burbdamas lekia — Juška), burbėti (vanduo virdamas burbia burbulais), burbuliuoti (burbulas), —burgt (burgt), *burgėti* (vanduo burga iš eketies ir daro ančburgas—Juška); *tyvuliuoti* — plačiai gulėti ir judėti (apie vandenį); karšatis, (senatvė), *karšti*, karšinti, karšinčius (karšinamasis); *vokti* (apvokti, išvokti, nuvokti, nusivokti) — valyti, suprasti, žinoti; *sriautas* — palyg. sravėti, sraunus, srovė; krušėti (krutėti), *kušinti* (krutinti) ; *mirkti*, merkiu, marka; karka; *dumti* — pūsti, bėgti, galvoti; *žluksoti* (žlaksoti) — sušlapusiems gulėti, gulėti šlapumoje; (pa)sverti (pakibti), sverti, svarstytis, *įsisvarstyti*; spraga(s), — *spurgana* — pumpuras; *klėsti* (klėsčiu)—plakti, šlamėti, vyniotis; *visas kraštas viena gira niūksojo* — tas pat čia pakartojama, kas tik silpnina įspūdį; krintu, kristi, *sankrita*; rišti (ryšulys), raišioti (raištis), *raizgyti*, regzti (rezgu), rezginės (šienui nešti); *krėsti* (krečiu), krėsdinti (krėtikas), kratyti; *blendis* (blindis — iš gluosnio eilios); remiu, *ramstau*(*si*); *žingsnis žengti* — tautologija; *žengti* (*žingsnis*, žinginė), žangus (žangiosios kojelės — dainose), pažanga; rėplomis — ropomis, rėplioti — *ropoti;* drūtas (driūtas, *drūktas*), drūtis (drūktis, drūtumas), dručkis, drūtėti, drūtinti;

drėbti (drėbk košę į bliūdą), dribti (dribt, drėbtis, *sudribti*), drybоti, (drybsoti), drabinti (sunkinti), drabstyti; smagiú (smogiau, smogsiu, smogti — prismagiu)— sviedžiu (svaidau), plaku (smagoju, len. smagam), — smagus, — smogė (smogimas, smogikas, smegiu, smogdinu), — smaugiu(osi),—smeigiu, smelgiu, smengu (smegau, smegti) — smegtis, — smingu (smigau, smigti, — įsmigti), — smūgis; slėgti, sloga (sloginti), slūgti, sluogsnis (*sluoguotis*); *keleivis keliaudamas* — tautologija; kamara (lenk. komora, nuo vok. Kammer), — *kamarninkas* (lenk. komornik) — mátininkas; *atvaša*, *atžala* (epušies atvaša, o beržo atžala) — atauga(s); lieknas, *lieknuoti*; *bazdotos šakos* — metafora; skiedžiu (skieda — skiedra), *skaidau(s)*; *kuplas* (kuplus) — lainas, aukštas ir gražus; *nendrė*, lendrė; epušis (epušė), — apušotas (apušrotas, *epušrotas*) — epušynas; letena — letenu, letinu — tapnoju, lyginu, glostau mušinėdamas, — trempiu; gausti (gaudžiu) — zinzti, ūžti, — gaudesys (garsas); *šova* — narvelis; *darganoms dergiant* — beveik tautologija (kaip kad lietui lyjant); *čežėti* (vėžiai čeža maiše); *negut* (ne-gu) — nebent; *drėgti*, drėgnas, drėgmė, (mėnesio) drignis, drignoti; *spiginti*, speigas; mistį (mintu), mitalas, maitinti(s), maistas.

2. (99 - 100 pusl.): *klėtis* (=svirnas)—sen. len. kleć, rusų kliet' (klietka, lenk, klatka); *pavalga*—valgis; labas, labinti, *lobis*, pralobti; *paklėstas* — čia: paklostytas; *drevė* (dravė), drevėti, dravas (bitininkas lekia paskui dravą, paskui bitininką bitys—Juška), dravauti (dravus dravauna iš vietos vieton—Juška), dravininkas (dravių dabotojas); *svečias* — svetimas; *atmenamai* (atminamai) — man (ar kam kitam) atmenant; *mugė* (vok. Markt) — prekymetis; maistas, mitalas, maita, *maitintis*; *siaustis*, apsiaustas; *lunkas* — liepos luobas; *demblys* — lunkų arba šiaudų pinta paklodė; drabanas (drapanos), *drabužis; vyža* (ir vyžos), vyžadis (vyžpynis — vyžoms pinti prietaisas), vyžpynys (vyžų pynėjas), vyž(u)otas (Duonelaičio vyžuoti nabagai) — atskir. naginė; *maukna* — žievė, luobas; pala (slav. pola, polotno), *palagas* (rusų polog) — jaunosios važis, važiui uždangalas; *pūnė* (sen. len. punia) — gurbas; virkštis *(virkščia)*, *plaušas* (plaušinis), (išsi)plūšoti; veju (vijau, vysiu, vyti), vijūnas (vijau), vijurkas, vynioju, vingiuoju (vingis), vinguriuoju (vingris), vytis (*vytinys*), atskirti vytinė (lenk. wicina — sielis), vytininkas ir atsk. vytis (rus. vitiaz'); siūlas, *siūlėti*; rišti, *raišioti*; *virvė* — sen. rus. verv' (veriovka); daryti, padaras, *padargas* (pabūklas), pâdarynė; *rykas* (įrankis, indas),

rikia (tvarka), rikiuoti (tvarkyti), rykauti (tvarkyti, valdyti), rykys (valdovas, vadas, tvarkytojas); *rakandas*—rykas, baldas (belsti, baldyti); kraunu (krauti), kraustau, kraitis, *kraitelė*; retas, *rėtis*; sėti (daikt. sėja), *sėtuvė*, sietas, sėtiniai (kručkai), sietynas, sijoti; pinti, *pintinė; kretilas* (kretalas)—sietas; *sakas*, slav. sok, — sula; žib-žib, žibėti, žybt-žybt žybterėti, *žiburys*, žibint(uv)as, žibintojas (Lietuvos gudų senov. žibintiaj), — žiebti, žaibas; teikti, *tiekti*, taikyti; *tauras* (sl. tur), taurė, tauragė (Tauragė, Taurâgnai); (kailiais) *darėsi* — dengėsi; *pluostas* (plaustas), plaukiu, plaukau, plaunu (plauju), plukdau, plūstu, plūduriuoju; *valtis*, laivas (laivė — sl. ladja, lodka, len. łódź, gudų laiba), luotas; bėbras (babras, *vebras*), slav. bobr; *sab(al)as*, slav. sobol; *kiaunė*, slav. kuna; *ūdra* (Ūdrija) — sl. vydra (gr. hydra — vandeninė angis); *kailis*, kaĩlius, kailiadirbys, kailiniai, kailiniuotas; kėstys—neštuvai; mauju, maunu, *maustau*; ragas (tauragė), *ragotinė* (sl. rohatyna), *grybai girioje augo* — aliteracija; atsk. putinas (lot. viburnum), *putelis* (lot. tragopon), putelius (lot. spumaria), putokšlė (lot. spumaria), putokšlė (lot. lychnis viscaria)—žiūr. Matulionio „Žolyną" (jei jo neklystama: kas aukštaičių pu*t*inas, tas žem. putelis); glėbti (glėbys, globti, globa), glembti, *glemžti*, glamžyti; *kaip kad kitas tautas* — aliteracija; *dangavo* — dengė; kuopti (kuopa), kopinėti, pav. bites, (kapčius, len. kopiec, — kapas, kapinės), kapėti (*apsikapėti* — sl. okopat'sia).

10. 1655 m. kantičkų giesmė.

(101—103 pusl.): *Taviep(i)* = pas Tave — esamasis pašalio vietininkas, palyg. Dieviep — pas Dievą, kunigiep — pas kunigą, grabiep—pas grabą, juosemp—pas juos, atskirt einamasis pašalio vietininkas: Dievop—prie Dievo (į Dievą), kunigop (į kunigą) — prie kunigo, galop—prie galo (į galą,) rankosp—prie rankos, žydump— į žydus; dūkas (sl. duch), dūkti,—duksas, *dūksauti*, dūksėti, dūksuoti, dusas, dūsauti, dusėti, dusėti, dūsuoti, (duslus, dusulys,—dusinti, slav. dusit'), dvasia, dvasioti,—dvėsti, dvėsuoti, dvėsena (maita), dvėseliena; *griešnas*, slav. griešny(i)—nuodėmingas; *koronė*, lenk. kara(-nie), — bausmė; *nupulti* iš viršaus žemyn; *stonas*, len. stan—stovis; berti, *barstyti*, byra; *ponystė* (len. państwo) —valstybė, ponija; *viera*, rus. viera — tikyba; *zokonikai*, len. za-

konnicy — vienuoliai; *minykas* (= vienuolis), len. mnich, vok. Mönch, rusų monach, gr. monachos (skyrium gyvenąs), gr. monos (vienintelis); *stojos* — râdôs; *nuog* — nuo; *tironas* (tyronas), len. tyran, rusų tirann, gr. tiurannos; *ant vietos*=vietoje, čia pat; *užspėjo* — užliko; *skūra*, len. skura (rus. škura) — oda; *verkė motinos ėsti privesdami* (?!) — virkdino motinas ėsti (motinų) privedami — arba — verkė motinos ėsti (valgyti, juos) privesdamos; *kaipo būt pražuvo* — lyg buvo pražuvusi; *patronas* (lenk. iš lot.)—globėjas; *gatavas* (slav. gotovy'i)—pasiruošęs, pasiryžęs; *ant oro*—ore; *liuosas* (vok. loos), laisvas; *pakara* (slav. pokora)—nusižeminimas, nusilenkimas, nuolanka; *senatorius* (lenk. iš lot.)— senato dalyvis, tarybininkas; *roda* (sl. rada) —patarimas, pasitarimas; *šlovė* (sl. slava), *šlovinti*; *pavietrė*—rus. povietrije; *vaina* (slav.) — karas; *spakainas* (slav.) — ramus; *macė* (len. moc, rus. mošč') — galybė; *čystata* (grynumas) — slav. (čystota); *pritartis*—pritarimas; *žyvatas* (slav. život), gyvatâs, gyvenimas; *Traicė*—(slav. trójca, trojica),—Trejybė; *mūka*—rusų mūka — kančia.

TURINYS